

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞUNDA
ÜRETİM, KÂRLILIK VE İSTİHDAM İLİŞKİLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Müh. Özlem KÖSTEKLİ**

Anabilim Dalı: İşletme Mühendisliği

Programı : İşletme Mühendisliği

HAZİRAN 2002

**500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞUNDA
ÜRETİM, KÂRLILIK VE İSTİHDAM İLİŞKİLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Müh. Özlem KÖSTEKLİ**

(507981017)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 13 Mayıs 2002

Tezin Savunulduğu Tarih : 31 Mayıs 2002

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ümit ŞENESEN

Diğer Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Nurhan YENTÜRK

Doç. Dr. Cengiz Kahraman

HAZİRAN 2002

ÖNSÖZ

Bu çalışma süresince bana her zaman destek olan H. Erhan ÇEKİÇ'e ve annem Ayşe KÖSTEKLİ'ye, ekonometri ve bilgisayar programları konusunda yardımlarını hiç esirgemeyen Arş. Gör. M. Berk ATAMAN'a, değerli görüşleri ile hep yanımda olan İlyas KÖSTEKLİ'ye ve Yrd. Doç. Dr. Özlem ONARAN'a, elbette tüm çalışmalarımız sırasındaki sonsuz yol göstericiliği için danışmanım Prof. Dr. Ümit ŞENESEN'e büyük bir teşekkür borçluyum.

Haziran, 2002

Özlem KÖSTEKLİ

EK A: 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU ÖZEL İMALAT SANAYİİ FİRMALARINDA İSTİHDAM-EMEK GELİRLERİ, İSTİHDAM-ÜCRETLER, İSTİHDAM-VERİMLİLİK, İSTİHDAM-KÂR, İSTİHDAM-EMEK PAYI VE ÜCRETLER-VERİMLİLİK İLİŞKİLERİNE AİT REGRESYON DENKLEMİ, ARDIŞIK BAĞIMLILIK VE DEĞİŞKEN VARYANS TEST SONUÇLARI:

Tablo A.1: İstihdam-Emek Gelirleri İlişkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	653159.4	21382.31	30.54672	0.0000
E	-0.276244	0.043517	-6.347984	0.0000
GOLGE1	98665.33	17975.75	5.488800	0.0001
R-squared	0.732476	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.696806	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	23828.96	Akaike info criterion		23.14620
Sum squared resid	8.52E+09	Schwarz criterion		23.29460
Log likelihood	-205.3158	F-statistic		20.53489
Durbin-Watson stat	1.998312	Prob(F-statistic)		0.000051

Tablo A.2: İstihdam-Ücretler İlişkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	633038.9	13294.74	47.61575	0.0000
UCR	-119657.3	13410.88	-8.922405	0.0000
GOLGE1	80672.88	11727.07	6.879204	0.0000
R-squared	0.843639	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.822790	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	18217.49	Akaike info criterion		22.60916
Sum squared resid	4.98E+09	Schwarz criterion		22.75756
Log likelihood	-200.4825	F-statistic		40.46582
Durbin-Watson stat	2.150118	Prob(F-statistic)		0.000001

Tablo A.3: İstihdam-Emek Gelirleri Bağımlı Diyagramı

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. .	. .	1	-0.007	-0.007	0.0012	0.973
. ** .	. ** .	2	-0.225	-0.225	1.1357	0.567
. * .	. * .	3	0.163	0.168	1.7763	0.620
. * .	. * .	4	-0.086	-0.151	1.9648	0.742
. .	. .	5	-0.030	0.060	1.9895	0.851
. * .	. ** .	6	-0.088	-0.193	2.2203	0.898
. * .	. * .	7	-0.163	-0.112	3.0857	0.877
. ** .	. *** .	8	-0.299	-0.438	6.3019	0.613
. *** .	. *** .	9	0.211	0.292	8.0760	0.527
. * .	. * .	10	0.153	-0.125	9.1238	0.520
. ** .	. .	11	-0.249	0.010	12.312	0.341
. .	. ** .	12	0.035	-0.239	12.386	0.415

Tablo A.4: İstihdam-Ücretler İlişkisi Bağımlı

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. * .	. * .	1	-0.095	-0.095	0.1910	0.662
. ** .	. ** .	2	-0.272	-0.284	1.8583	0.395
. * .	. * .	3	0.151	0.100	2.4064	0.492
. * .	. ** .	4	-0.139	-0.210	2.9014	0.574
. .	. .	5	-0.021	0.024	2.9132	0.713
. * .	. ** .	6	-0.068	-0.213	3.0538	0.802
. * .	. * .	7	-0.161	-0.162	3.8993	0.791
. ** .	. *** .	8	-0.252	-0.494	6.1793	0.627
. *** .	. *** .	9	0.317	0.238	10.206	0.334
. * .	. * .	10	0.157	-0.141	11.312	0.334
. ** .	. .	11	-0.231	0.003	14.053	0.230
. * .	. ** .	12	0.104	-0.247	14.705	0.258

Tablo A.5: İstihdam-Emek Gelirleri Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımlı

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. ** .	. ** .	1	-0.251	-0.251	1.3359	0.248
. * .	. .	2	0.120	0.061	1.6604	0.436
. * .	. * .	3	-0.122	-0.083	2.0149	0.569
. * .	. ** .	4	-0.125	-0.193	2.4137	0.660
. *** .	. *** .	5	-0.322	-0.426	5.2875	0.382
. .	. ** .	6	-0.035	-0.309	5.3242	0.503
. .	. * .	7	0.052	-0.096	5.4131	0.610
. .	. * .	8	0.023	-0.147	5.4328	0.710
. *** .	. * .	9	0.289	0.085	8.7745	0.458
. * .	. ** .	10	-0.125	-0.279	9.4758	0.488
. *** .	. .	11	0.259	0.025	12.916	0.299

Tablo A.6: İstihdam-Ücretler Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımsızlığı

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. * .	. * .	1	-0.177	-0.177	0.6648	0.415
. .	. .	2	0.043	0.012	0.7071	0.702
. * .	. * .	3	-0.152	-0.147	1.2647	0.738
. * .	. * .	4	-0.087	-0.147	1.4590	0.834
. ** .	. *** .	5	-0.290	-0.353	3.7836	0.581
. .	. *** .	6	-0.049	-0.255	3.8543	0.696
. .	. * .	7	0.030	-0.141	3.8840	0.793
. .	. ** .	8	-0.042	-0.290	3.9489	0.862
. ***	. * .	9	0.355	0.130	8.9962	0.438
. * .	. ** .	10	-0.108	-0.223	9.5259	0.483
. * .	. * .	11	0.081	-0.161	9.8622	0.543
. * .	. ** .	12	-0.113	-0.207	10.631	0.561

Tablo A.7: İstihdam-Emek Gelirleri Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	0.001199	Probability	0.972863
Obs*R-squared	0.001542	Probability	0.968678

Tablo A.8: İstihdam-Ücretler Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	0.193713	Probability	0.666563
Obs*R-squared	0.245660	Probability	0.620147

Tablo A.9: İstihdam-Emek Gelirleri White Değişken Varyans Testi

F-statistic	0.396357	Probability	0.842101
Obs*R-squared	2.551329	Probability	0.768746

Tablo A.10: İstihdam-Ücretler White Değişken Varyans Testi

F-statistic	0.669009	Probability	0.584973
Obs*R-squared	2.256914	Probability	0.520825

Tablo A.11: İstihdam-Emek Gelirleri Paralellik İlişkisi

Dependent Variable: IST

Method: Least Squares

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	655209.8	31651.78	20.70057	0.0000
E	-0.280703	0.066711	-4.207714	0.0009
GOLGE1	93699.89	57880.65	1.618847	0.1278
GE1	0.008191	0.090418	0.090593	0.9291
R-squared	0.732633	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.675340	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	24658.09	Akaike info criterion		23.25673
Sum squared resid	8.51E+09	Schwarz criterion		23.45459
Log likelihood	-205.3105	F-statistic		12.78749
Durbin-Watson stat	1.986621	Prob(F-statistic)		0.000269

Tablo A.12: İstihdam-Ücretler Paralellik İlişkisi

Dependent Variable: IST

Method: Least Squares

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	637332.3	19448.80	32.76975	0.0000
UCR	-124462.8	20727.52	-6.004713	0.0000
GOLGE1	70649.13	34394.43	2.054086	0.0591
GU1	8665.382	27833.78	0.311326	0.7601
R-squared	0.844714	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.811438	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	18791.96	Akaike info criterion		22.71338
Sum squared resid	4.94E+09	Schwarz criterion		22.91124
Log likelihood	-200.4204	F-statistic		25.38535
Durbin-Watson stat	2.109662	Prob(F-statistic)		0.000006

Tablo A.13: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İmalat Sanayii Firmalarında Esneklik

	İstihdamın Emek Gelirleri Esnekliği	İstihdamın Ücret Esnekliği	İstihdamın Verimlilik Esnekliği	İstihdamın Kârlılık Esnekliği	İstihdamın Emeğin Payı Esnekliği	Ücretlerin Verimlilik Esnekliği (3.7a)	Ücretlerin Verimlilik Esnekliği (3.7b)
1983	-0,194	-0,152	-0,166	0,037	-0,367	0,961	1,715
1984	-0,195	-0,159	-0,204	0,093	-0,326	1,127	2,011
1985	-0,187	-0,149	-0,195	0,083	-0,309	1,155	2,061
1986	-0,167	-0,133	-0,214	0,076	-0,253	1,418	2,530
1987	-0,184	-0,141	-0,238	0,122	-0,234	1,480	2,639
1988	-0,171	-0,123	-0,210	0,102	-0,217	1,497	2,670
1989	-0,220	-0,157	-0,200	0,085	-0,289	1,116	1,991
1990	-0,289	-0,209	-0,209	0,056	-0,369	0,882	1,573
1991	-0,406	-0,317	-0,269	-0,028	-0,472	0,745	1,330
1992	-0,430	-0,352	-0,311	-0,017	-0,474	0,777	1,386
1993	-0,461	-0,387	-0,356	-0,010	-0,467	0,809	1,444
1994	-0,330	-0,298	-0,328	0,036	-0,419	0,969	1,729
1995	-0,330	-0,303	-0,374	0,122	-0,379	1,088	1,940
1996	-0,345	-0,317	-0,392	0,101	-0,381	1,086	1,937
1997	-0,365	-0,314	-0,399	0,109	-0,345	1,120	1,997
1998	-0,443	-0,376	-0,361	-0,007	-0,451	0,845	1,508
1999	-0,503	-0,456	-0,330	-0,154	-0,641	0,636	1,135
2000	-0,530	-0,461	-0,359	-0,026	-0,572	0,684	1,221

Tablo A.14: İstihdam-Verimlilik İlişkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	666448.6	34712.25	19.19923	0.0000
V	-71.15147	16.88720	-4.213336	0.0008
GOLGE1	27605.89	15273.76	1.807407	0.0908
R-squared	0.548328	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.488106	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	30962.44	Akaike info criterion		23.66995
Sum squared resid	1.44E+10	Schwarz criterion		23.81834
Log likelihood	-210.0295	F-statistic		9.104986
Durbin-Watson stat	0.997712	Prob(F-statistic)		0.002577

Tablo A.15: İstihdam-Verimlilik Bağımlı Diyagramı

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. ****	. ****	1	0.474	0.474	4.7508	0.029
. .	. ** .	2	-0.008	-0.299	4.7522	0.093
. * .	. .	3	-0.121	0.036	5.1024	0.164
. * .	. * .	4	-0.155	-0.140	5.7181	0.221
. * .	. .	5	-0.131	-0.015	6.1923	0.288
. ** .	. ** .	6	-0.242	-0.283	7.9462	0.242
. * .	. * .	7	-0.140	0.140	8.5882	0.284
. .	. * .	8	-0.031	-0.159	8.6235	0.375
. .	. * .	9	0.036	0.110	8.6749	0.468
. .	. ** .	10	-0.003	-0.230	8.6754	0.563
. ** .	. * .	11	-0.203	-0.162	10.794	0.461
. ** .	. * .	12	-0.190	-0.113	12.954	0.372

Tablo A.16: İstihdam-Verimlilik Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımlı Diyagramı

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. * .	. * .	1	-0.099	-0.099	0.2090	0.648
. * .	. * .	2	0.083	0.074	0.3647	0.833
. ** .	. ** .	3	-0.228	-0.216	1.6135	0.656
. * .	. ** .	4	-0.170	-0.227	2.3580	0.670
. * .	. * .	5	-0.087	-0.108	2.5683	0.766
. * .	. * .	6	-0.062	-0.126	2.6854	0.847
. * .	. *** .	7	-0.084	-0.223	2.9176	0.893
. * .	. *** .	8	-0.139	-0.328	3.6128	0.890
. * .	. .	9	0.151	-0.045	4.5258	0.874
. .	. ** .	10	-0.024	-0.195	4.5519	0.919
. ***	. * .	11	0.349	0.109	10.830	0.458
. .	. * .	12	-0.033	-0.075	10.893	0.538

Tablo A.17: İstihdam-Verimlilik Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	6.131630	Probability	0.026663
Obs*R-squared	5.482385	Probability	0.019209

Tablo A.18: İstihdam-Verimlilik White Değişken Varyans Testi

F-statistic	0.322018	Probability	0.809381
Obs*R-squared	1.161895	Probability	0.762157

Tablo A.19: İstihdam-Verimlilik Paralellik İlişkisi

Dependent Variable: IST

Method: Least Squares

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	640110.3	38704.29	16.53848	0.0000
V	-57.79583	19.02511	-3.037871	0.0089
GOLGE1	139500.3	82215.37	1.696766	0.1119
GV1	-51.88749	37.49956	-1.383683	0.1881
R-squared	0.602666	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.517523	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	30059.61	Akaike info criterion		23.65288
Sum squared resid	1.27E+10	Schwarz criterion		23.85074
Log likelihood	-208.8759	F-statistic		7.078281
Durbin-Watson stat	1.472762	Prob(F-statistic)		0.003966

Tablo A.20: İstihdam-Kârlılık İlişkisi

Method: Least Squares

Date: 05/08/02 Time: 09:47

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	479791.0	19017.07	25.22949	0.0000
KAR	0.216566	0.071206	3.041382	0.0082
GOLGE1	60719.11	23877.20	2.542974	0.0225
R-squared	0.389970	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.308632	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	35983.18	Akaike info criterion		23.97050
Sum squared resid	1.94E+10	Schwarz criterion		24.11890
Log likelihood	-212.7345	F-statistic		4.794471
Durbin-Watson stat	0.739465	Prob(F-statistic)		0.024555

Tablo A.21: İstihdam- Kârlılık Bağımlılık Diyagramı

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Autocorrelation		Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob	
.	****	.	****	1	0.537	0.537	6.1041	0.013
.	****	.	**	2	0.519	0.324	12.167	0.002
.	***	.	.	3	0.381	0.029	15.649	0.001
.	*	.	***	4	0.077	-0.371	15.802	0.003
.	*	.	.	5	0.097	0.038	16.060	0.007
.	*	.	*	6	-0.143	-0.161	16.677	0.011
.	**	.	*	7	-0.250	-0.163	18.721	0.009
.	**	.	.	8	-0.210	0.044	20.316	0.009
.	**	.	*	9	-0.281	0.067	23.474	0.005
.	**	.	**	10	-0.313	-0.224	27.880	0.002
.	*	.	*	11	-0.149	0.166	29.023	0.002
.	**	.	**	12	-0.317	-0.256	35.069	0.000

Tablo A.22: İstihdam- Kârlılık Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımlılığını

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. *	. *	1	0.078	0.078	0.1274	0.721
. *	. *	2	-0.165	-0.172	0.7394	0.691
. **	. **	3	-0.262	-0.243	2.3918	0.495
. ***	. ***	4	-0.348	-0.375	5.5020	0.240
. *	. *	5	0.135	0.074	6.0037	0.306
. *	. ***	6	-0.133	-0.411	6.5354	0.366
. **	. **	7	0.266	0.212	8.8502	0.264
. *	. *	8	0.159	-0.117	9.7581	0.282
. *	. .	9	-0.123	-0.056	10.360	0.322
. *	. **	10	-0.121	-0.299	11.019	0.356
. **	. .	11	-0.261	-0.038	14.513	0.206
. *	. *	12	0.124	-0.163	15.443	0.218

Tablo A.23: İstihdam- Kârlılık Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	8.314893	Probability	0.012026
Obs*R-squared	6.707093	Probability	0.009603

Tablo A.24: İstihdam- Kârlılık White Değişken Varyans Testi

F-statistic	1.138306	Probability	0.367637
Obs*R-squared	3.529647	Probability	0.316937

Tablo A.25: İstihdam- Kârlılık Paralellik İlişkisi

Method: Least Squares
Date: 05/08/02 Time: 09:49
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	495967.3	36446.68	13.60802	0.0000
KAR	0.140970	0.161366	0.873607	0.3971
GOLGE1	44941.45	38745.76	1.159906	0.2655
GK1	0.095041	0.180933	0.525281	0.6076
R-squared	0.401760	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.273566	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	36884.43	Akaike info criterion		24.06210
Sum squared resid	1.90E+10	Schwarz criterion		24.25996
Log likelihood	-212.5589	F-statistic		3.133995
Durbin-Watson stat	0.746663	Prob(F-statistic)		0.059351

Tablo A.26: İstihdam-Emeğin Payı İlişkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	693979.7	40393.15	17.18063	0.0000
EPAY	-3724.963	870.1627	-4.280766	0.0007
GOLGE1	88310.07	23391.99	3.775227	0.0018
R-squared	0.556091	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.496903	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	30695.21	Akaike info criterion		23.65261
Sum squared resid	1.41E+10	Schwarz criterion		23.80101
Log likelihood	-209.8735	F-statistic		9.395365
Durbin-Watson stat	0.945907	Prob(F-statistic)		0.002263

Tablo A.27: İstihdam-Emeğin Payı Bağımlılık Diyagramı

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. ***.	. ***.	1	0.394	0.394	3.2860	0.070
. ***.	. ** .	2	0.350	0.231	6.0430	0.049
. ** .	. .	3	0.216	0.024	7.1663	0.067
. .	. ** .	4	-0.056	-0.261	7.2481	0.123
. .	. .	5	-0.024	-0.001	7.2640	0.202
. * .	. .	6	-0.126	-0.045	7.7431	0.258
. .	. * .	7	-0.045	0.098	7.8096	0.350
. * .	. * .	8	-0.086	-0.080	8.0766	0.426
. .	. .	9	-0.053	-0.006	8.1890	0.515
. ** .	. *** .	10	-0.246	-0.324	10.923	0.364
. * .	. * .	11	-0.117	0.109	11.630	0.392
. ** .	. * .	12	-0.209	-0.118	14.256	0.285

Tablo A.28: İstihdam-Emeğin Payı Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımlılığını

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. * .	. * .	1	-0.132	-0.132	0.3669	0.545
. * .	. * .	2	-0.063	-0.082	0.4562	0.796
. * .	. * .	3	-0.086	-0.108	0.6326	0.889
. *** .	. *** .	4	-0.349	-0.396	3.7647	0.439
. * .	. * .	5	0.187	0.055	4.7314	0.450
. * .	. *** .	6	-0.165	-0.256	5.5469	0.476
. * .	. * .	7	0.156	0.043	6.3440	0.500
. * .	. * .	8	0.171	0.053	7.3996	0.494
. *** .	. *** .	9	-0.289	-0.249	10.745	0.294
. * .	. *** .	10	-0.020	-0.238	10.764	0.376
. * .	. *** .	11	-0.180	-0.219	12.439	0.332
. * .	. * .	12	0.120	-0.059	13.296	0.348

Tablo A.29: İstihdam-Emeğin Payı Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	3.149134	Probability	0.097706
Obs*R-squared	3.305381	Probability	0.069053

Tablo A.30: İstihdam-Emeğin Payı White Değişken Varyans Testi

F-statistic	1.399496	Probability	0.284299
Obs*R-squared	4.152696	Probability	0.245441

Tablo A.31: İstihdam-Emeğin Payı Paralellik İlişkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	711870.3	69833.01	10.19389	0.0000
EPAY	-4122.002	1533.771	-2.687495	0.0177
GOLGE1	56756.47	101749.3	0.557807	0.5858
GEP1	603.7413	1891.338	0.319214	0.7543
R-squared	0.559299	Mean dependent var		530549.3
Adjusted R-squared	0.464863	S.D. dependent var		43275.79
S.E. of regression	31657.57	Akaike info criterion		23.75647
Sum squared resid	1.40E+10	Schwarz criterion		23.95433
Log likelihood	-209.8082	F-statistic		5.922520
Durbin-Watson stat	0.913852	Prob(F-statistic)		0.007946

Tablo A.32: Ücretler-Verimlilik İlişkisi

Dependent Variable: UCR

Method: Least Squares

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.346821	0.207863	-1.668513	0.1159
V	0.000629	0.000101	6.219247	0.0000
GOLGE1	0.434978	0.091462	4.755841	0.0003
R-squared	0.848271	Mean dependent var		1.156171
Adjusted R-squared	0.828041	S.D. dependent var		0.447112
S.E. of regression	0.185408	Akaike info criterion		-0.381502
Sum squared resid	0.515643	Schwarz criterion		-0.233107
Log likelihood	6.433522	F-statistic		41.93036
Durbin-Watson stat	0.934911	Prob(F-statistic)		0.000001

Tablo A.33: Ücretler-Verimlilik Bağımlılık Diyagramı

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. ***	. ***	1	0.417	0.417	3.6780	0.055
. .	. **	2	0.006	-0.203	3.6789	0.159
. *	.	3	-0.086	-0.005	3.8547	0.278
. **	. **	4	-0.237	-0.241	5.3038	0.258
. *	.	5	-0.169	0.038	6.0939	0.297
. *	. *	6	-0.162	-0.187	6.8801	0.332
. *	. *	7	-0.061	0.080	7.0017	0.429
. *	. *	8	0.179	0.134	8.1590	0.418
. *	. *	9	0.081	-0.131	8.4203	0.492
. **	. ***	10	-0.231	-0.335	10.830	0.371
. *	. *	11	-0.158	0.102	12.122	0.355
. **	. **	12	-0.201	-0.258	14.544	0.267

Tablo A.34: Ücretler-Verimlilik Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımlılığı

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. * .	. * .	1	0.164	0.164	0.5687	0.451
. * .	. * .	2	-0.060	-0.090	0.6504	0.722
. ** .	. ** .	3	-0.237	-0.219	1.9928	0.574
. ** .	. * .	4	-0.228	-0.171	3.3295	0.504
. * .	. .	5	-0.071	-0.045	3.4677	0.628
. .	. * .	6	-0.011	-0.075	3.4711	0.748
. * .	. ** .	7	-0.156	-0.270	4.2705	0.748
. * .	. ** .	8	-0.154	-0.223	5.1227	0.744
. * .	. * .	9	-0.092	-0.186	5.4591	0.793
. ***	. ***	10	0.366	0.280	11.472	0.322
. * .	. * .	11	0.166	-0.109	12.890	0.301
. .	. * .	12	0.011	-0.173	12.897	0.377

Tablo A.35: Ücretler-Verimlilik Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	3.949086	Probability	0.066824
Obs*R-squared	3.960288	Probability	0.046586

Tablo A.36: Ücretler-Verimlilik White Değişken Varyans Testi

F-statistic	1.434529	Probability	0.274746
Obs*R-squared	4.232208	Probability	0.237457

Tablo A.37: Ücretler-Verimlilik Paralellik İlişkisi

Dependent Variable: UCR

Method: Least Squares

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.138830	0.219742	-0.631784	0.5377
V	0.000523	0.000108	4.846043	0.0003
GOLGE1	-0.448646	0.466775	-0.961162	0.3528
GV1	0.000410	0.000213	1.924604	0.0748
R-squared	0.880016	Mean dependent var		1.156171
Adjusted R-squared	0.854306	S.D. dependent var		0.447112
S.E. of regression	0.170662	Akaike info criterion		-0.505130
Sum squared resid	0.407759	Schwarz criterion		-0.307270
Log likelihood	8.546171	F-statistic		34.22756
Durbin-Watson stat	1.600234	Prob(F-statistic)		0.000001

EK B: 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU ÖZEL İMALAT SANAYİİ FİRMALARINDA İSTİHDAM-EMEK GELİRLERİ, İSTİHDAM-ÜCRETLER, İSTİHDAM-VERİMLİLİK, İSTİHDAM-KÂR, İSTİHDAM-EMEK PAYI VE ÜCRETLER-VERİMLİLİK İLİŞKİLERİNE AİT REGRESYON DENKLEMİ, ARDIŞIK BAĞIMLILIK VE DEĞİŞKEN VARYANS TEST SONUÇLARI:

Tablo B.1: 500 BSK Özel İmalat İstihdam-Emek Gelirleri

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	234474.8	9405.188	24.93036	0.0000
E	0.250292	0.028165	8.886578	0.0000
GKRIZ	-38559.64	8982.517	-4.292743	0.0006
R-squared	0.841948	Mean dependent var		311395.0
Adjusted R-squared	0.820875	S.D. dependent var		34809.76
S.E. of regression	14732.60	Akaike info criterion		22.18453
Sum squared resid	3.26E+09	Schwarz criterion		22.33292
Log likelihood	-196.6607	F-statistic		39.95282
Durbin-Watson stat	0.995086	Prob(F-statistic)		0.000001

Tablo B.2: 500 BSK Özel İmalat İstihdam-Ücretler

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	210182.9	17404.62	12.07628	0.0000
UCR	104961.3	17440.99	6.018082	0.0000
GKRIZ	-51482.90	13942.19	-3.692598	0.0022
R-squared	0.710014	Mean dependent var		311395.0
Adjusted R-squared	0.671349	S.D. dependent var		34809.76
S.E. of regression	19955.77	Akaike info criterion		22.79144
Sum squared resid	5.97E+09	Schwarz criterion		22.93983
Log likelihood	-202.1229	F-statistic		18.36329
Durbin-Watson stat	0.909305	Prob(F-statistic)		0.000093

Tablo B.3: İstihdam-Emek Gelirleri İlişkisi Bağımcızımı

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. ***.	. ***.	1	0.415	0.415	3.6523	0.056
. * .	. * .	2	0.085	-0.105	3.8165	0.148
. * .	. * .	3	-0.110	-0.129	4.1072	0.250
*** .	*** .	4	-0.568	-0.573	12.400	0.015
*** .	. * .	5	-0.377	0.099	16.329	0.006
. * .	. .	6	-0.165	-0.049	17.143	0.009
. .	. * .	7	-0.008	0.079	17.145	0.016
. * .	. ** .	8	0.149	-0.307	17.948	0.022
. * .	. * .	9	0.130	-0.016	18.628	0.029
. .	. * .	10	0.042	-0.153	18.709	0.044
. .	. * .	11	-0.018	0.100	18.726	0.066
. .	. * .	12	0.058	0.071	18.929	0.090

Tablo B.5: İstihdam-Emek Gelirleri Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımcızımı

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. ***.	. ***.	1	0.374	0.374	2.9632	0.085
. ** .	*** .	2	-0.253	-0.457	4.4055	0.110
. ** .	. * .	3	-0.190	0.175	5.2688	0.153
. ***.	. * .	4	0.197	0.167	6.2648	0.180
. ***.	. ***.	5	0.445	0.306	11.744	0.038
. * .	. * .	6	0.191	-0.059	12.839	0.046
. ** .	. ** .	7	-0.219	-0.097	14.408	0.044
. * .	. * .	8	-0.146	0.104	15.170	0.056
. .	. ** .	9	0.001	-0.291	15.170	0.086
. * .	. ** .	10	-0.090	-0.273	15.532	0.114
. * .	. * .	11	-0.165	-0.114	16.927	0.110
. * .	. * .	12	-0.152	-0.066	18.314	0.106

Tablo B.7: İstihdam-Emek Gelirleri Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	3.496913	Probability	0.082539
Obs*R-squared	3.597459	Probability	0.057868

Tablo B.9: İstihdam-Emek Gelirleri White Değişken Varyans Testi

F-statistic	2.527103	Probability	0.099571
Obs*R-squared	6.323230	Probability	0.096901

Tablo B.4: İstihdam-Ücretler İlişkisi Bağımcizimi

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. ***.	. ***.	1	0.441	0.441	4.1272	0.042
. .	. *.	2	0.046	-0.185	4.1749	0.124
. *.	. *.	3	-0.113	-0.071	4.4808	0.214
*** .	*** .	4	-0.518	-0.546	11.393	0.022
*** .	. .	5	-0.420	0.055	16.285	0.006
. *.	. *.	6	-0.200	-0.160	17.482	0.008
. *.	. .	7	-0.065	0.049	17.618	0.014
. *.	. *.	8	0.179	-0.103	18.771	0.016
. ***.	. .	9	0.236	0.001	21.006	0.013
. *.	. *.	10	0.136	-0.122	21.838	0.016
. *.	. *.	11	0.106	0.077	22.418	0.021
. *.	. *.	12	0.106	0.159	23.092	0.027

Tablo B.6: İstihdam-Ücretler Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımcizimi

Sample: 1983 2000

Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. ** .	. ** .	1	0.213	0.213	0.9631	0.326
. ** .	. *** .	2	-0.270	-0.330	2.6027	0.272
. *.	. .	3	-0.103	0.052	2.8554	0.414
. *.	. *.	4	0.142	0.081	3.3727	0.497
. ***.	. ***.	5	0.321	0.281	6.2268	0.285
. *.	. ** .	6	-0.064	-0.199	6.3482	0.385
. ** .	. .	7	-0.259	-0.037	8.5495	0.287
. .	. *.	8	0.030	0.066	8.5824	0.379
. *.	. .	9	0.188	0.047	9.9956	0.351
. .	. ** .	10	-0.055	-0.212	10.131	0.429
. *.	. *.	11	-0.075	0.181	10.418	0.493
. *.	. *.	12	-0.118	-0.183	11.257	0.507

Tablo B.8: İstihdam-Ücretler Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	4.350103	Probability	0.055789
Obs*R-squared	4.267107	Probability	0.038857

Tablo B.10: İstihdam-Ücretler White Değişken Varyans Testi

F-statistic	0.546255	Probability	0.658713
Obs*R-squared	1.886196	Probability	0.596360

Tablo B.11: İstihdam-Emek Gelirleri Paralellik İlişkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	233721.7	11189.43	20.88772	0.0000
E	0.252821	0.034543	7.318953	0.0000
GKRIZ	-34813.58	29024.55	-1.199453	0.2503
GE1	-0.008759	0.064296	-0.136235	0.8936
R-squared	0.842158	Mean dependent var		311395.0
Adjusted R-squared	0.808334	S.D. dependent var		34809.76
S.E. of regression	15239.59	Akaike info criterion		22.29431
Sum squared resid	3.25E+09	Schwarz criterion		22.49217
Log likelihood	-196.6488	F-statistic		24.89868
Durbin-Watson stat	0.984636	Prob(F-statistic)		0.000007

Tablo B.12: İstihdam-Ücretler Paralellik İlişkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	211159.9	20252.04	10.42660	0.0000
UCR	103923.8	20554.00	5.056136	0.0002
GKRIZ	-57694.91	60652.68	-0.951234	0.3576
GU1	4527.518	42937.15	0.105445	0.9175
R-squared	0.710244	Mean dependent var		311395.0
Adjusted R-squared	0.648153	S.D. dependent var		34809.76
S.E. of regression	20647.99	Akaike info criterion		22.90175
Sum squared resid	5.97E+09	Schwarz criterion		23.09961
Log likelihood	-202.1158	F-statistic		11.43883
Durbin-Watson stat	0.927146	Prob(F-statistic)		0.000465

Tablo B.13: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmalarında Esneklik						
	İstihdamın Emek Gelirleri Esnekliği	İstihdamın Ücret Esnekliği	İstihdamın Verimlilik Esnekliği	İstihdamın Kârlılık Artışları Esnekliği	İstihdamın Emegin Payı Esnekliği	Ücretlerin Verimlilik Esnekliği
1983	0,195	0,312	0,285	0,024	0,234	1,294
1984	0,192	0,304	0,309	0,027	0,209	1,437
1985	0,175	0,274	0,267	0,018	0,215	1,376
1986	0,154	0,231	0,273	0,018	0,170	1,671
1987	0,167	0,236	0,312	0,038	0,143	1,867
1988	0,167	0,228	0,277	0,029	0,149	1,722
1989	0,196	0,256	0,256	0,029	0,175	1,415
1990	0,262	0,342	0,276	0,028	0,215	1,143
1991	0,349	0,482	0,337	0,015	0,264	0,988
1992	0,366	0,534	0,412	0,032	0,253	1,091
1993	0,384	0,534	0,432	0,041	0,231	1,142
1994	0,273	0,394	0,367	0,037	0,208	1,314
1995	0,284	0,381	0,380	0,044	0,180	1,409
1996	0,303	0,376	0,360	0,036	0,174	1,354
1997	0,323	0,372	0,370	0,040	0,155	1,404
1998	0,392	0,441	0,322	0,006	0,206	1,034
1999	0,435	0,519	0,269	-0,041	0,308	0,732
2000	0,447	0,518	0,285	-0,007	0,281	0,779

Tablo B.14: 500 BSK Özel İmalat İstihdam-Verimlilik

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	205319.1	30652.71	6.698237	0.0000
V	41.07095	12.28539	3.343073	0.0044
G9900	52725.90	18504.76	2.849315	0.0122
R-squared	0.556959	Mean dependent var		311395.0
Adjusted R-squared	0.497886	S.D. dependent var		34809.76
S.E. of regression	24666.19	Akaike info criterion		23.21527
Sum squared resid	9.13E+09	Schwarz criterion		23.36366
Log likelihood	-205.9374	F-statistic		9.428441
Durbin-Watson stat	0.735825	Prob(F-statistic)		0.002230

Tablo B.15: İstihdam- Verimlilik İlişkisi Bağımcizimi

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. *****	. *****	1	0.614	0.614	7.9895	0.005
. *	***** .	2	0.092	-0.458	8.1792	0.017
*** .	*** .	3	-0.364	-0.336	11.368	0.010
*** .	. ** .	4	-0.577	-0.198	19.942	0.001
***** .	*** .	5	-0.596	-0.324	29.774	0.000
*** .	. * .	6	-0.366	-0.109	33.802	0.000
. *	. * .	7	0.071	0.169	33.968	0.000
. ***	. * .	8	0.387	-0.097	39.354	0.000
. ***	. ** .	9	0.394	-0.259	45.560	0.000
. **	. * .	10	0.219	-0.080	47.718	0.000
. .	. .	11	0.052	0.065	47.857	0.000
. .	. * .	12	-0.038	0.166	47.942	0.000

Tablo B.16: İstihdam- Verimlilik Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımcizimi

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. .	. .	1	0.034	0.034	0.0248	0.875
*** .	*** .	2	-0.354	-0.355	2.8406	0.242
. * .	. * .	3	-0.085	-0.064	3.0128	0.390
. .	. * .	4	0.062	-0.067	3.1110	0.539
. *	. * .	5	0.177	0.143	3.9770	0.553
. .	. .	6	0.019	0.007	3.9876	0.678
*** .	*** .	7	-0.386	-0.326	8.8568	0.263
. *	. * .	8	0.071	0.155	9.0377	0.339
. ***	. .	9	0.214	-0.032	10.864	0.285
. * .	. * .	10	-0.090	-0.104	11.227	0.340
. * .	. * .	11	-0.148	-0.098	12.352	0.338
. * .	. * .	12	-0.076	-0.062	12.702	0.391

Tablo B.17: İstihdam- Verimlilik Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	11.01045	Probability	0.005075
Obs*R-squared	7.924211	Probability	0.004878

Tablo B.18: İstihdam-Verimlilik White Değişken Varyans Testi

F-statistic	1.384789	Probability	0.288414
Obs*R-squared	4.119042	Probability	0.248893

Tablo B.19: İstihdam-Verimlilik Paralellik İlişkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	205434.6	31811.99	6.457772	0.0000
V	41.02370	12.75148	3.217173	0.0062
G9900	32538.68	409522.3	0.079455	0.9378
GV1	8.380613	169.8249	0.049349	0.9613
R-squared	0.557036	Mean dependent var		311395.0
Adjusted R-squared	0.462115	S.D. dependent var		34809.76
S.E. of regression	25529.71	Akaike info criterion		23.32620
Sum squared resid	9.12E+09	Schwarz criterion		23.52406
Log likelihood	-205.9358	F-statistic		5.868418
Durbin-Watson stat	0.726152	Prob(F-statistic)		0.008222

Tablo B.20: İstihdam-Kârlılık İlişkisi

Dependent Variable: DIST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	7382.899	3324.846	2.220524	0.0412
DK	0.049697	0.026684	1.862433	0.0810
R-squared	0.178166	Mean dependent var		6930.667
Adjusted R-squared	0.126802	S.D. dependent var		15055.32
S.E. of regression	14068.46	Akaike info criterion		22.04570
Sum squared resid	3.17E+09	Schwarz criterion		22.14463
Log likelihood	-196.4113	F-statistic		3.468657
Durbin-Watson stat	1.227410	Prob(F-statistic)		0.081009

Tablo B.21: İstihdam-Kârlılık İlişkisi Bağımcizimi

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. ***.	. ***.	1	0.332	0.332	2.3326	0.127
. *.	. .	2	0.088	-0.025	2.5053	0.286
. ** .	. ** .	3	-0.207	-0.257	3.5341	0.316
**** .	. **** .	4	-0.455	-0.369	8.8633	0.065
. ** .	. * .	5	-0.312	-0.071	11.554	0.041
. ** .	. * .	6	-0.238	-0.152	13.246	0.039
. .	. .	7	0.039	0.015	13.297	0.065
. *.	. * .	8	0.130	-0.102	13.901	0.084
. .	. ** .	9	0.024	-0.259	13.925	0.125
. *.	. .	10	0.114	-0.020	14.505	0.151
. * .	. ** .	11	-0.113	-0.245	15.164	0.175
. .	. .	12	-0.001	-0.009	15.164	0.233

Tablo B.22: İstihdam-Kârlılık Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımlılığı

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation		Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. **.		. **.		1	0.200	0.200	0.8429	0.359
. .		. .		2	0.004	-0.037	0.8434	0.656
. * .		. * .		3	-0.097	-0.094	1.0673	0.785
. .		. *.		4	0.027	0.068	1.0854	0.897
. .		. .		5	0.035	0.016	1.1197	0.952
. ** .		. ** .		6	-0.165	-0.196	1.9332	0.926
. ** .		. ** .		7	-0.264	-0.199	4.2121	0.755
. ** .		. * .		8	-0.222	-0.145	5.9911	0.648
. .		. .		9	0.006	0.034	5.9924	0.741
. * .		. * .		10	-0.068	-0.129	6.1977	0.798
. .		. .		11	-0.021	-0.005	6.2202	0.858
. .		. .		12	-0.041	-0.035	6.3215	0.899

Tablo B.23: İstihdam-Kârlılık Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	2.633742	Probability	0.125439
Obs*R-squared	2.688445	Probability	0.101078

Tablo B.24: İstihdam-Kârlılık White Değişken Varyans Testi

F-statistic	0.016546	Probability	0.983608
Obs*R-squared	0.039623	Probability	0.980383

Tablo B.25: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel Sektör Firmalarının Faaliyet Dışı Gelirlerinin Net Bilanço Kârı İçinde Yeri (VÖ)

	Faaliyet Dışı Gelirler 1982 fiyatlarıyla (1)	Faaliyet Dışı Gelirler %artış	net bilanço kârı 1982 fiyatlarıyla (2)	Net Bilanço Kârı % Artış	(1)/(2)
1985	40.851		169445,5		24,1
1986	51.915	27	168486,0	-0,6	30,8
1987	53.307	3	297767,4	76,7	17,9
1988	66.495,6	24,7	262310,1	-11,9	25,4
1989	80.895,6	21,7	260849,7	-0,6	31,0
1990	92.399,1	14,2	277422,6	6,4	33,3
1991	97.534,9	5,6	190857,6	-31,2	51,1
1992	126.161,6	29,4	324573,5	70,1	38,9
1993	177.275,7	40,5	435327,1	34,1	40,7
1994	261.879,2	47,7	479266,3	10,1	54,6
1995	244.322,6	-6,7	525408,3	9,6	46,5
1996	292.982,7	19,9	553852,2	5,4	52,9
1997	342.393,2	16,9	649166,5	17,2	52,7
1998	365.721,9	6,8	416862,6	-35,8	87,7
1999	521.617,9	42,6	238236,0	-42,9	219,0
2000	382.020,9	-26,8	333875,7	40,1	114,4

Kaynak: İSO "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi kuruluşu 2000" dergisi.

Tablo B.26: İstihdam-Emek Payı İlişkisi

Dependent Variable: IST
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	245987.6	28556.41	8.614092	0.0000
EP	1435.073	605.8575	2.368664	0.0308
R-squared	0.259622	Mean dependent var		311395.0
Adjusted R-squared	0.213348	S.D. dependent var		34809.76
S.E. of regression	30873.96	Akaike info criterion		23.61765
Sum squared resid	1.53E+10	Schwarz criterion		23.71658
Log likelihood	-210.5589	F-statistic		5.610569
Durbin-Watson stat	0.506801	Prob(F-statistic)		0.030777

Tablo B.27: İstihdam-Emek Payı İlişkisi Bağımcizimi

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. *****	. *****	1	0.673	0.673	9.5899	0.002
. ** .	. *** .	2	0.277	-0.322	11.312	0.003
. * .	. ** .	3	-0.107	-0.277	11.584	0.009
. *** .	. * .	4	-0.349	-0.124	14.716	0.005
. *** .	. * .	5	-0.344	0.105	17.997	0.003
. ** .	. .	6	-0.192	0.047	19.106	0.004
. * .	. ** .	7	0.108	0.248	19.487	0.007
. ** .	. .	8	0.302	-0.018	22.760	0.004
. ** .	. * .	9	0.278	-0.170	25.855	0.002
. * .	. * .	10	0.119	-0.070	26.492	0.003
. * .	. .	11	-0.069	0.065	26.737	0.005
. ** .	. ** .	12	-0.288	-0.210	31.706	0.002

Tablo B.28: İstihdam-Emek Payı Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımcizimi

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. *** .	. *** .	1	0.425	0.425	3.8218	0.051
. ** .	. *** .	2	-0.201	-0.466	4.7327	0.094
. ** .	. * .	3	-0.271	0.082	6.4908	0.090
. * .	. * .	4	-0.112	-0.113	6.8141	0.146
. .	. .	5	0.015	0.023	6.8206	0.234
. .	. * .	6	-0.007	-0.114	6.8221	0.338
. * .	. * .	7	-0.139	-0.142	7.4576	0.383
. * .	. .	8	-0.136	-0.015	8.1277	0.421
. * .	. * .	9	-0.100	-0.185	8.5245	0.482
. *** .	. *** .	10	-0.211	-0.293	10.529	0.395
. * .	. * .	11	-0.183	-0.072	12.243	0.346
. .	. * .	12	0.029	-0.073	12.292	0.422

Tablo B.29: İstihdam-Emek Payı Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	19.52851	Probability	0.000498
Obs*R-squared	10.18037	Probability	0.001419

Tablo B.30: İstihdam-Emek Payı White Değişken Varyans Testi

F-statistic	1.139152	Probability	0.346279
Obs*R-squared	2.373466	Probability	0.305217

Tablo B.31: Ücretler-Verimlilik İlişkisi

Dependent Variable: UCR
Method: Least Squares
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.301188	0.215939	-1.394786	0.1834
V	0.000553	8.65E-05	6.387874	0.0000
G9900	0.719595	0.130360	5.520050	0.0001
R-squared	0.822810	Mean dependent var		1.127778
Adjusted R-squared	0.799185	S.D. dependent var		0.387762
S.E. of regression	0.173766	Akaike info criterion		-0.511208
Sum squared resid	0.452917	Schwarz criterion		-0.362813
Log likelihood	7.600872	F-statistic		34.82748
Durbin-Watson stat	1.205374	Prob(F-statistic)		0.000002

Tablo B.32: Ücretler-Verimlilik İlişkisi Bağımlılığını

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. ***.	. ***.	1	0.387	0.387	3.1785	0.075
. .	. *.	2	0.046	-0.122	3.2261	0.199
***. .	***. .	3	-0.425	-0.475	7.5606	0.056
***. .	***. .	4	-0.578	-0.366	16.137	0.003
***. .	. ***.	5	-0.442	-0.212	21.554	0.001
. *.	. *.	6	-0.096	-0.096	21.831	0.001
. ***.	. .	7	0.266	-0.011	24.141	0.001
. ***.	. ***.	8	0.301	-0.266	27.401	0.001
. ***.	. ***.	9	0.232	-0.241	29.551	0.001
. .	. *.	10	0.050	-0.130	29.665	0.001
. *.	. *.	11	-0.118	-0.149	30.384	0.001
. *.	. *.	12	-0.139	-0.110	31.550	0.002

Tablo B.33: Ücretler-Verimlilik İlişkisi Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımlılığını

Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. * .	. * .	1	0.083	0.083	0.1464	0.702
*** .	*** .	2	-0.469	-0.479	5.0891	0.079
. * .	. * .	3	-0.175	-0.102	5.8254	0.120
. * .	. .	4	0.179	-0.024	6.6517	0.155
. .	. * .	5	0.011	-0.172	6.6549	0.248
. * .	. ** .	6	0.087	0.208	6.8845	0.332
. * .	. .	7	0.097	0.043	7.1902	0.409
. ** .	. ** .	8	-0.255	-0.250	9.5345	0.299
. * .	. .	9	-0.158	0.043	10.536	0.309
. * .	. * .	10	0.139	-0.104	11.406	0.327
. * .	. .	11	0.168	0.010	12.855	0.303
. * .	. * .	12	-0.116	-0.060	13.658	0.323

Tablo B.34: Ücretler-Verimlilik Ardışık Bağımlılık LM Testi

F-statistic	2.833581	Probability	0.114469
Obs*R-squared	3.029923	Probability	0.081742

Tablo B.35: Ücretler-Verimlilik White Değişken Varyans Testi

F-statistic	2.357019	Probability	0.115798
Obs*R-squared	6.040468	Probability	0.109658

Tablo B.36: Ücretler-Verimlilik Paralellik İlişkisi

Method: Least Squares
Date: 05/05/02 Time: 15:03
Sample: 1983 2000
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.302350	0.224085	-1.349262	0.1987
V	0.000553	8.98E-05	6.160233	0.0000
G9900	0.922612	2.884696	0.319830	0.7538
GV1	-8.43E-05	0.001196	-0.070454	0.9448
R-squared	0.822873	Mean dependent var		1.127778
Adjusted R-squared	0.784917	S.D. dependent var		0.387762
S.E. of regression	0.179833	Akaike info criterion		-0.400451
Sum squared resid	0.452756	Schwarz criterion		-0.202591
Log likelihood	7.604063	F-statistic		21.67977
Durbin-Watson stat	1.216537	Prob(F-statistic)		0.000016

ÖZGEÇMİŞ

Özlem KÖSTEKLİ 1978 yılında İstanbul’da doğdu. 1994 yılında Beşiktaş Lisesi’ni bitirdi. 1998 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği Bölümünden mezun olduktan sonra, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü İşletme Mühendisliği Programında yüksek lisans eğitime başladı. Özlem KÖSTEKLİ 2000 yılından bu yana İTÜ İşletme Fakültesi İşletme Mühendisliği bölümü Sayısal Yöntemler Anabilim dalında araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No:</u>
TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
1. GİRİŞ	1
2. 1980-2000 TÜRKİYE EKONOMİSİ	4
3. 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU VERİLERİ	10
3.1 500 Büyük Sanayi Kuruluşunun Türkiye Ekonomisi ve Sanayi Sektöründeki Yeri	10
3.2 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İmalat ve Özel İmalat Sanayii Verileri	12
3.3 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İmalat Sanayii Firmalarında Değişkenlerin Genel Yapısı	14
3.3.1 Değişkenlerin Birim Kök Yapıları	14
3.3.2 Eşbütüleşik Yapı	14
3.3.3 Değişkenler Arasındaki Basit Korelasyonlar	15
3.3.4 Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri	17
3.4 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmalarında Değişkenlerin Genel Yapısı	19
3.4.1 Değişkenlerin Birim Kök Yapıları	19
3.4.2 Eşbütünleşik Yapı	19
3.4.3 Değişkenler Arasındaki Basit Korelasyonlar	20
3.4.4 Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri	21
4. 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU İMALAT SANAYİİ FİRMALARINDA ÜRETİM, KÂRLILIK VE İSTİHDAM İLİŞKİLERİ	22
4.1 İstihdam-Emek Gelirleri ve İstihdam-Ücretler İlişkisi	22
4.2 İstihdam-Verimlilik İlişkisi	31
4.3 İstihdam-Kâr İlişkisi	38
4.4 İstihdam-Emek Payı İlişkisi	45

4.5 Ücretler-Verimlilik İlişkisi	51
5. 500BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU ÖZEL İMALAT SANAYİİ FİRMALARINDA ÜRETİM, KÂRLILIK VE İSTİHDAM İLİŞKİLERİ	57
5.1 500Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmalarında İstihdam- Emek Gelirleri ve İstihdam-Ücretler İlişkisi	58
5.2 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayi Firmalarında İstihdam-Verimlilik İlişkisi	65
5.3 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayi Firmalarında İstihdam-Kâr İlişkisi	69
5.4 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayi Firmalarında İstihdam-Emek Payı İlişkisi	73
5.5 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayi Firmalarında Ücretler-Verimlilik İlişkisi	77
6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	81
KAYNAKLAR	88
EKLER	92
ÖZGEÇMİŞ	114

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 3.1: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Üretim Değerleri.....	11
Tablo 3.2: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Alt Sektörlerinin Toplam İçinde Yeri...	11
Tablo 3.3: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İmalat Sanayii Firmaları.....	13
Tablo 3.4: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmaları.....	14
Tablo 3.5: Basit Korelasyon Katsayıları.....	15
Tablo 3.6: Granger Sınaması F istatistiği Olasılık Değerleri.....	17
Tablo 3.7: Basit Korelasyon Katsayıları.....	20
Tablo 3.8: Granger Sınaması F istatistiği Olasılık Değerleri.....	21
Tablo 5.1: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İmalat Sanayi Firmaları; Kamu-Özel Ayırımında Ortalama Üretim Değerleri Kamu-Özel Ayırımında Ortalama Üretim Değerlerinin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İmalat Sanayi Firmaları İçinde % Payı.....	58

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa no:</u>
Şekil 3.1: İstihdam-emek gelirleri, istihdam-ücretler, istihdam-verimlilik, istihdam-kâr ve istihdam-emeğin payı serpilme diyagramları.....	19
Şekil 4.1: İstihdam-emek gelirleri ilişkisi serpilme diyagramı.....	23
Şekil 4.2: İstihdam-ücretler ilişkisi serpilme diyagramı.....	23
Şekil 4.3: İstihdam ve Emek Gelirleri İlişkisi.....	25
Şekil 4.4: İstihdam-Ücretler İlişkisi.....	25
Şekil 4.5: İstihdam-verimlilik ilişkisi serpilme diyagramı.....	32
Şekil 4.6: İstihdam ve Verimlilik İlişkisi.....	33
Şekil 4.7: İstihdam-kâr ilişkisi serpilme diyagramı.....	39
Şekil 4.8: İstihdam ve Kâr İlişkisi.....	40
Şekil 4.9: İstihdam-emeğin payı ilişkisi serpilme diyagramı.....	45
Şekil 4.10: İstihdam ve Emegin Payı İlişkisi.....	46
Şekil 4.11: Ücretler-verimlilik ilişkisi serpilme diyagramı.....	51
Şekil 4.12: Ücretler-Verimlilik ilişkisi.....	52
Şekil 4.13: Ücretler-Verimlilik İlişkisi.....	54
Şekil 5.1a: Özel imalat sanayii firmaları istihdam-emek gelirleri serpilme diyagramı.....	61
Şekil 5.1b: Kamu imalat sanayii firmaları istihdam-emek gelirleri serpilme diyagramı.....	61
Şekil 5.2a: Özel imalat sanayii firmaları istihdam-ücretler serpilme diyagramı.....	61
Şekil 5.2b: Kamu imalat sanayii firmaları istihdam-ücretler serpilme diyagramı.....	61
Şekil 5.3: 500 BSK Özel İml. İstihdam-Emek Gelirleri.....	63
Şekil 5.4: 500 BSK Özel İmalat San. İstihdam-Ücretler.....	63
Şekil 5.5a: Özel imalat sanayii firmaları istihdam-verimlilik serpilme diyagramı.....	66
Şekil 5.5b: Kamu imalat sanayii firmaları istihdam-verimlilik serpilme diyagramı.....	66
Şekil 5.6: 500 BSK Özel İmalat San. İstihdam-Verimlilik.....	67
Şekil.5.7a: Özel imalat sanayi firmaları istihdam-kâr serpilme diyagramı.....	70
Şekil.5.7b: Kamu imalat sanayi firmaları istihdam-kâr serpilme diyagramı...	70
Şekil 5.8: 500 BSK Özel İmalat San. D(İst) ve D(Kâr).....	72
Şekil.5.9a: Özel imalat sanayi firmaları istihdam-emek payı serpilme diyagramı.....	75
Şekil.5.9b: Kamu imalat sanayi firmaları istihdam-emek payı serpilme diyagramı.....	75
Şekil 5.10: 500 BSK Özel İmalat San. İstihdam-Emegin Payı.....	76
Şekil 5.11a: Özel imalat sanayii firmaları ücretler-verimlilik serpilme diyagramı.....	78
Şekil 5.11b: Kamu imalat sanayii firmaları ücretler-verimlilik	

	serpilme diyagramı.....	78
Şekil 5.12:	500 BSK Özel İmalat San. Ücretler-Verimlilik.....	79

500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞUNDA ÜRETİM, KÂRLILIK VE İSTİHDAM İLİŞKİLERİ

ÖZET

500 büyük sanayii kuruluşunda üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri, imalat sanayii ve özel imalat sanayii firmalarında istihdam-emek gelirleri, istihdam-ücretler, istihdam-verimlilik, istihdam-kâr, istihdam-emek payı ve ücretler-istihdam ilişkileri üzerine yoğunlaşarak incelenmiştir. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat ve özel imalat sanayii firmaları için elde edilen sonuçların farklılığı, kamu sektörünün genel imalat sanayii üzerindeki güçlü bir etkisini ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu karşılaştırmalı incelemede kamu ve özel sektör arasındaki farklılığın, genel olarak kamu sektörünün daha çok küçülmeye ve özel sektör kârlılığını korumaya yönelik politikalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. 500 büyük sanayii kuruluşu özel imalat sanayii odaklı yapılan; emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kâr, emek payı değişkenlerinin istihdam ile ilişkileri ve ücret-verimlilik ilişkilerinin yönleri ve yapısal özellikleri, Türkiye özel imalat sanayii için yapılan diğer araştırma sonuçları ile güçlü bir benzerlik içindedir. Diğer bir deyişle, hazırlanan bu tez, amacı doğrultusunda yapılan çalışmalar ile, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarına ilişkin elde edilen sonuçların, Türkiye geneli özel imalat sanayiindeki üretim, kârlılık ve istihdam ilişkilerini yansıttığı ortaya çıkarılmaktadır.

PRODUCTION, PROFITABILITY AND LABOUR RELATIONS IN MANUFACTORY FIRMS AMONG TURKEY’S 500 BIGGEST INDUSTRY ESTABLISHMENTS

SUMMARY

Manufactory firms among Turkey's 500 biggest industry establishments are examined after 1980, in terms of production, profitability and labour relations. The figures provided from this research get reveal that the public sector has general impact on the manufacture industry as a whole. This comparative study shows that the divergences between public and private sectors comes from policy of private sector's single aim to make profit and public sector's inclination toward to shrink. The results on; labour incomes, wages, productivity, profit, variation of labour share, labour relations, trends of wage-productivity interrelations and structural features provided from the research focused on Manufactory firms among Turkey's 500 biggest industry establishments have strong similarities with the other researches of Turkey's manufacture industry. In other words, the results of the studies for manufactory firms among Turkey's 500 biggest industry establishments realised in the aim of this accomplished thesis reflect; production, profitability and employment relations of whole manufacture industry of Turkey.

1. GİRİŞ

Hazırlanan tezin amacı, Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşunda, üretim, kârlılık ve istihdam arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır. 500 büyük sanayi kuruluşu sıralaması, imalat sanayii, madencilik-taş ocakçılığı ve elektrik sektörlerinin, üretimden satışlarına göre kamu veya özel sektörde hizmet gösteren en büyük kuruluşlarını içermektedir Sıralamaya giren kuruluşlar içinde imalat sanayii firmalarının, toplam üretim, satışlar ve istihdam içindeki payının çok büyük olmasından dolayı, 500 büyük sanayi kuruluşunun davranışını yansıtacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kâr ve emeğin payının istihdama etkisi ve ücret-verimlilik ilişkisi ilk olarak 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii için incelenecektir. Daha sonra, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri üzerine yoğunlaşılacaktır.

Tez amacı doğrultusunda, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kâr ve emeğin payının istihdama etkisi ve ücret-verimlilik ilişkilerinin yönü ve yapısal özellikleri, tahmin edilecek regresyon denklemleri yardımıyla ortaya konulacaktır. Denklem tahminleri, Türkiye ekonomisinde değişen iktisadi ve yapısal dönüşümler ve bu dönüşümlerin ilişkiler üzerindeki etkileri dikkate alınarak oluşturulacak alt gruplar kullanılarak, uzun dönemli olarak yorumlanacaktır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam ilişkilerinin kamu ve özel sektör için farklı özellikler göstermesi, kamu sektörü kuruluşlarının uyguladığı küçülme politikası nedeni ile, istihdamın diğer değişkenlerden bağımsız olarak sürekli olarak azaltılmasına bağlanmaktadır. Bu nedenle 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii kuruluşları üzerine yoğunlaşarak, elde edilen sonuçlar Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılmış araştırmalara ait bulgularla karşılaştırılacak ve sonuç olarak 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarının genel eğilimi ne ölçüde yansıttığı ortaya çıkarılacaktır.

Hazırlanan tez, Türkiye imalat sanayiinde üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri üzerine yapılan araştırmalardan farklı olarak, sadece Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu sıralamasına giren imalat ve özel imalat sanayii firmalarını incelemektedir. Türkiye imalat sanayiinde üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri, kamu ve özel sektör için farklılık göstermektedir. Bu fark, özellikle kamu firmalarında uygulanan politikaların değişkenler üzerinde yarattığı etkinin, ilişkileri etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle imalat sanayii üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak özel imalat sanayii kuruluşları üzerine odaklanılmıştır (Boratav, 1988; Maraşlıoğlu ve Tıktık, 1991; Özmucur ve Özotun, 1990; Taymaz, 1996; Erdil, 1996; Yeldan, 1996; Yeldan ve Köse, 1996; Bulutay, 1997; Altıok, 1998; Bulutay, 1998; Taştı ve Daşkiran, 1998; Onaran, 1999; Yeldan ve Köse, 1998; Voyvoda ve Yeldan, 2000; Onaran ve Yentürk, 2000; Onaran, 2000; Onaran ve Yentürk, 2001). Hazırlanan tezde ise, üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat ve özel imalat sanayii firmalarında incelenmiştir. Bu nedenle yapılan çalışma, elde edilen bulguları genel ve özel imalat sanayii firmaları için karşılaştırma fırsatı sunmaktadır. Ayrıca, Türkiye imalat sanayiinde üretim, kârlılık ve istihdam üzerine yapılan çalışmalarda, hazırlanan tezden farklı olarak, tahmin edilen denklemlerde kullanılan açıklayıcı değişken sayısı birden fazladır. Oysa hazırlanan tezde tamamen değişkenler arasındaki ikili ilişkilerin yönü ve yapısal özellikleri üzerine çalışılmıştır.

500 büyük sanayi kuruluşuna ait veriler, 1982 yılından bu yana İstanbul Sanayi Odası tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanan "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" dergilerinden elde edilmektedir. Derginin 1982 yılından itibaren yayınlanmasından dolayı, yapılacak çalışma 1982-2000 dönemini kapsamaktadır. Ancak değişkenlerin yıllar itibariyle değişimleri incelendiğinde özellikle istihdam değişkeni için 1982 değerinin dışa düşen olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle çalışmada genel olarak 1983-2000 yılları arasındaki değerler üzerine yoğunlaşılacaktır. Böylece zaten az olan veri sayısından bir gözlem daha eksilmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda, ikinci bölümde 500 büyük sanayii kuruluşu imalat ve özel imalat sanayii firmalarında üretim, istihdam ve kârlılık ilişkilerini aydınlatacağı düşüncesi ile, 1980-2000 yılları arasında Türkiye ekonomisi genel

hatlarıyla anlatılacaktır. Üçüncü bölümde, 500 büyük sanayii kuruluşu verileri başlığı altında, söz konusu sanayi kuruluşları tanıtılarak Türkiye ekonomisinde, sanayi sektöründe ve imalat sanayiindeki yerinden kısaca bahsedilecektir. Daha sonra, çalışmada kullanılacak 500 büyük sanayi kuruluşu imalat ve özel imalat sanayiine ait veriler tanımlanarak, aralarındaki korelasyon ve nedensellik ilişkileri ile, değişkenlerin birim kök ve eşbütünleşik yapıları incelenecektir. Dördüncü bölüm ile birlikte 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri çerçevesinde; istihdamın, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kâr ve emeğin payı değişkenleri ile ilişkileri ve ücret-verimlilik ilişkisi incelenecektir. Beşinci bölümde ise önceki bölümde incelenen 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-emek gelirleri, istihdam-ücretler, istihdam-verimlilik, istihdam-kâr, istihdam-emeğin payı ve ücretler-verimlilik ilişkileri benzer şekilde, özel sektör firmaları bazında tekrar incelenecek ve elde edilen sonuçlar Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılmış araştırma sonuçları ile karşılaştırılacaktır. Son olarak, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat ve özel imalat sanayiinde üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri üzerine yapılan tüm çalışmaların sonuçları, altıncı bölümde özetlenecektir.

2. 1980-2000 TÜRKİYE EKONOMİSİ

1980-2000 yılları arasında Türkiye ekonomisinde birikim ve bölüşüm politikalarına yön veren ilk büyük dönüşüm 1980'lerin başında ithalat korumalarının kaldırılarak dışa açılma ve dünya ekonomileriyle mal ve finans piyasalarında yoğun ilişkilere girilmesi ile başlar. "24 Ocak Kararları" olarak da bilinen bu dönüşümün temel amacı, bir yandan ulusal ekonominin birikim ve bölüşüm mekanizmalarında pazar fiyatlarının belirleyici unsur oluşturması, diğer yandan da mal ve hizmet ihracatını arttırmaya yönelik yoğun bir devlet desteği ile sürdürülen dışa açılma stratejisidir" (Voyvoda ve Yeldan, 1999:197). Bu genel strateji altında, özellikle imalat sanayiinin ihracat pazarlarına yöneltilmesi öncelik kazanmış ve bu amaca uygun olarak, bir yandan yoğun bir teşvik sistemi uygulamaya konulurken, bir yandan da döviz kuru aşınmaya bırakılmıştır. 1983 yılında ticaret kotalarına dayalı ithalat rejimi serbestleştirilmiş ve 1990'lara değin bir dizi reform ile tarife oranları düşürülmüştür (Köse ve Yeldan, 1998:45). Buna ilaveten, 1981'den başlayarak faiz ve kredi tahsisi üzerindeki kontroller kaldırılmış ve ulusal mali piyasaların "derinlik" kazanması hedeflenmiştir (Voyvoda ve Yeldan, 1999, sf.197:198).

1981-82 ve bunu izleyen 1983-87 arası dönemin toplumsal bölüşüm ilişkileri açısından temel özelliği, ücretlerin düşürülmesi yoluyla yurtiçi talebin daraltılarak, yurtdışı pazarlara ihraç edilecek bir artığın yaratılmasıdır. Reel ücretler, bir yandan sendikal hareketin yasal olanaklarının giderek daraltılması, bir yandan da emeğin politik örgütlenmesi üzerine getirilen yasakların arttırılması yoluyla hızla geriletilmiştir (Voyvoda ve Yeldan, 1999:201; Yeldan,2001:44). Söz konusu dönemin birikim ve bölüşüm politikaları açısından bir diğer özelliği, sanayi sektöründe ücret maliyetlerinin bastırılmasına dayalı "klasik birikim" modelinin, ihracatçı sektörlerle yönelik olarak sürdürülen vergi iadesi, ithal girdilerde vergi muafiyeti ve teşviklendirilmiş kredi kullanımı gibi mekanizmalarla dolaysız olarak desteklenmesidir (Voyvoda ve Yeldan, 1999:202).

Devletin yoğun denetimi ve desteği altında sürdürülen bu tür dışı açılma ve ihracata yönelme stratejisi kısa zamanda sonuç vermiş ve 1980-88 döneminde ihracatın dolar bazında ortalama yıllık artışı sanayi sektöründe %32, imalat sanayiinde %35,6 olarak saptanmıştır. 1980 yılından sonra benimsenen ihracata dayalı birikim modeli çerçevesinde özellikle imalat sanayiinde, atıl kapasite kullanılarak (Maraşlıoğlu ve Tıktık,1991:16) kapasite kullanım oranlarının artmasının üretimi iç ve dış talebi karşılayacak düzeyde arttırdığı görülmektedir (Altıok,1998: 253; Yeldan,2001:71).

Ancak bütün olumlu gelişmelere karşın, 1980 sonrası ihracata yönelik büyüme modeli, sürdürülebilir bir sabit sermaye yatırımı ile desteklenememiştir (Voyvoda ve Yeldan, 1999:202; Altıok,1998:256; Yeldan,2001:86; Bulutay,tarih:78; Onaran ve Yentürk, 2000:11; Onaran ve Yentürk, 2001:1,6; Özmucur ve Özotun, 1990 :163). 1988'den itibaren, ihraç ürünlerinin dış pazarda rekabet avantajını kaybetmeye başlamaları sonucunda ihracat artışları duraksamıştır. Buna ilaveten 1980'li yıllarda iç talebin düşük ücretlerle baskı altına alınması sonucunda, 1980'lerin sonunda üretim artışları düşmeye başlamıştır (Altıok, 1998:253).

Emek gelirlerinin daraltılması sonucu siyasi ve toplumsal gerçeklerle yaşanan çatışmalar, ayrıca 1987 genel ve 1989 yerel seçimlerinin de etkisi ile kamu ve özel sektör çalışanlarına ödenen maaş ve ücretlerde artışı kaçınılmaz hale getirmiştir. Sonuç olarak, 1980 sonrasında yaşanan "ihracat artışları", ihracata yönelik sanayileşmekten değil, düşük ücretlere ve fiyat düşürmeye yönelik teşviklere dayanılarak gerçekleştirilmiştir (Yentürk,1997:27). Yatırım artışlarından çok kapasite kullanım oranlarındaki artışa dayanan üretim ve ihracat artışlarının 1989 yılında sonuna gelinmiştir. Ekonomide yaşanan olumsuz gelişmelerin yarattığı "makro düzeydeki durgunluk" ve emek gelirlerinde yaşanan artış sonucunda (Voyvoda ve Yeldan, 1999: 202), yeni bir "birikim ve bölüşüm politikası" kaçınılmaz hale gelmiştir (Yentürk,1997:27; Köse ve Yeldan, 1998:52; Yeldan,2001:75).

1982-2000 yılları arasında Türkiye ekonomisinde birikim ve bölüşüm politikaları açısından farklılık yaratan ikinci büyük dönüşüm, 1989 yılında "finansal serbestleşme"nin son halkası olan uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılması, 32 sayılı konvertibiliteye geçiş kararı ile başlamıştır. Bu nedenle 1989 yılından başlayarak 1994 krizine kadar süren dönem Türkiye iktisat

literatüründe genel olarak "finansal serbestleşme dönemi" olarak adlandırılır. Bu adım ile dış sermaye hareketleri üzerindeki bütün denetimler kaldırılmış ve finans piyasaları kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açılmıştır. Böylece ulusal piyasalarda döviz ve faiz kuru birbirine bağlanarak Merkez Bankası'nın kontrolünden çıkmıştır. Artık bu yapı altında makro-finance dengelerin sağlanmasının gerekli koşulu, yurtiçi faiz getirisinin dövizle bağlı spekülasyon getiriden yüksek olması; yani reel faiz haddinin aşırı yüksek tutulmasıdır. Böylece uyarılan kısa vadeli (spekülasyon) yabancı sermaye, bir yandan kamu açıklarını "dış tasarruflar" biçiminde finanse ederken, diğer yandan da ulusal ekonominin ithalat ve tüketim hacmini genişletmektedir.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra Türkiye'ye giren spekülasyon sermaye, TL'nin yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmasına neden olmuştur. TL'deki artış, Türkiye sanayi sektöründe, özellikle imalat sanayiinde girdinin ithalata bağlı olması nedeniyle girdi maliyetlerinin düşmesini sağlamıştır. Ayrıca "kamuda ortaya çıkan ücret artışlarının belirli oranlarda özel sektöre aktarılabilmesi ve bunun kârları (mark-up'ları) düşürmeden yapılabilmesi için, sermaye kesiminin ücret dışı maliyetlerinin düşürülmesi yoluna gidilmiştir" (Yentürk,1997:29). Özellikle 1989 yılından sonra girdi maliyetlerindeki düşüşün hızı mark-up oranlarını yükseltecek kadar güçlü olmuştur" (Yentürk,1997:30). Dolayısıyla, 1989 sonrası "finansal serbestleşme" politikasının benimsenmesi ile birlikte, artan spekülasyon sermaye girişi ücretlerin arttırılmasında girdi maliyetlerinin düşüşü ve mark-up oranlarındaki artışa imkân vererek ikili bir rol oynamıştır.

Sonuç olarak; reel ücret artışlarını özel sermaye için "kabul edilebilir" kılan mekanizmaların ilki, sanayinin aksak rekabetçi yapısı ve mark-up tipi fiyatlama politikası, ikincisi ise; kamu ve maliye politikaları ile ara girdi maliyetlerinin düşürülmesidir (Köse ve Yeldan,1998:53; Altıok, 1998:253; Yeldan,2001:60,76; Onaran,1999:9; Boratav, Yeldan, Köse, 2000:6).

Burada belirtmek gerekir ki; "1989 yılından sonra artan ücret maliyetlerinin baskısı karşısında devletin uyguladığı stratejik tercih, bu dönüşümün tüm maliyetlerini üstlenmek şeklinde gerçekleşmiş ve özel sektör kârlılığı hedeflenmiştir" (Voyvoda ve Yeldan, 1999:203; Yeldan,2001:101). Bu gelişmeler sonucunda, kamunun cari harcamaları reel fiyatlarla %30 artmış ve tasarruf-yatırım açığı, 1988'den 1994'e 4

misli büyümüştür. Bunun yanısıra kamu kesimi borçlanma gereğinin milli hasılaya oranı 1988'de %4,6 iken, 1993'te %12'ye tırmanmıştır (Köse ve Yeldan,1998:53). Artan KKBG oranı devlet iç borçlanma senetlerinin yoğun olarak kullanılması ile finanse edilmeye çalışılmıştır. Ekonomide iç borç stoğunu arttıran bu süreç yüksek reel faiz, düşük kur politikası ile uyarılan kısa vadeli yabancı sermaye akımlar ile sürdürülebilmıştır (Köse ve Yeldan, 1998:48). Ancak, ekonominin ithalat talebini kamçılıyarak, ödemeler dengesi açığını arttıran bu gelişmeler 1994 finansal krizinin koşullarının hazırlayıcısı olmuştur.

1989 yılında başlayan "finansal serbestleşme" dönemi, 1993 yılı sonunda, yukarıda bahsettiğimiz sinyaller ile kendini gösteren "1994 finansal krizin" in patlak vermesi ile son bulmuştur. 1994 krizine yol açan temel nedenler, şu şekilde genellenebilir: İktisadi artığın yaratılabilmesi ve özel sermaye kesiminde sermaye birikimini sürdürmek için kamu kesimi finansal dengelerinin bozulması ve bunun sonucunda borçlanmanın artması; özel sektörde artan mark-up oranlarının da etkisiyle enflasyonun hızla yükselmesi ve bozulan döviz kuru/faiz ilişkisinin ulusal ekonomi üzerinde yarattığı baskı (Yeldan,1996:442,449; Köse ve Yeldan,1998:55). Krizin oluşumu ile ilgili iktisat yazınında kabul gören genel eğilim; ana nedenin sadece "kamu maliyesi" sorunu değil, krizin ekonomik liberalleşme yönünde atılan adımların düzensizliğine ve yanlış sıralamasına bağlı olduğu yönündedir (Yeldan,1996:443,449,461; Yeldan ve Voyvoda,1999:198; Köse ve Yeldan, 1998:48; Yeldan,2001:105).

"1994 yılı ile birlikte başlayan "finansal kriz" ile birlikte ithalat hacmi bir anda %25 düzeyinde azalmış, bunun sonucunda GSYİH %5,5 daralırken, enflasyon oranı %106'ya yükselmiş, imalat sanayi reel ücretleri de %30'a varan boyutlarda gerilemiştir" (Voyvoda ve Yeldan, 1999: 204).

1994 sonrasında ulusal ekonomide yaşanan krize uyum sürecinin temel özelliği, 5 Nisan 1994 istikrar paketi ile de ifade edildiği gibi, ücretlerin bastırılarak yurtiçi talebin daraltıldığı, 1981-88 döneminde uygulanan klasik birikim ve bölüşüm politikalarına geri dönülmüş olmasıdır. 1994-sonrası uyum sürecinde, reel fiyatlarla sosyal altyapı yatırımları %30, kamu maaş ve ücretler tutarı %22 oranında azalırken, borç faizi ödemeleri aracılığıyla finansal/rantiye ödemeleri %24 artmıştır (Köse ve Yeldan,1998:58). Diğer bir deyişle, 1994 krizi, devlet, kriz idaresi boyunca en etkin

araç olarak borçlanma stratejisini yeniden devreye sokmuş ve emek gelirlerinin erimesi ile birlikte, faiz-kur arbitrajı yoluyla spekülâtif sermaye hareketlerinin yönünü artıya dönüştürmüş ve sanayi ve bankacılık kârları ve rantıye gelirlerinin genişlemesine neden olmuştur (Yeldan,2001:53; Köse ve Yeldan,1998:58). Sonuç olarak, sözkonusu dönemde büyümenin kaynakları tekrar "yüksek faiz getirisi ile cezbedilen kısa vadeli yabancı sermaye girişlerine bağlanmış, 1995-sonrasında kısa vadeli sıcak para girişleri artık çok daha yüksek faiz arbitrajı sayesinde sürdürülebilmiş, aynı zamanda da reel ücretlerin bastırılmasıyla ihracat pazarında rekabet amaçlanmıştır" (Yeldan,2001:54).

1994 krizinin ardından toparlanmaya çalışan ulusal ekonomi, 1997 ve 1998 yıllarında patlak veren Asya ve Rusya krizleri ile bir darbe daha almış ve 1998'den itibaren ulusal mal pazarlarında talep daralması yaşanmıştır. "Rusya kaynaklı ihracat talebinin daralması ve artan uluslararası güvensizlik ortamında kısa vadeli sıcak para girişleri faiz arbitrajına duyarlılığını kaybetmiş; ve siyasi yaşamda yaşanan belirsizliklerin artmasıyla birlikte ekonomi 1998-99 yıllarında yeni bir finansal krize sürüklenmiştir" (Yeldan,2001:54,62). Sonuç olarak kamu kesimi borç yükü sürdürülemez boyutlara ulaşmış; özel sektör birikim tercihleri giderek reel üretici sektörden uzaklaşarak, spekülâtif rantiyer-tipi birikim alanlarına yönelmiş; ve işgücü piyasalarında marjinalleşme ve kuralsızlaşma artarken, toplumsal gelir dağılımı da ciddi biçimde bozulmaya itilmiştir.

Bütün bunların sonucunda, 1999 sonunda Türkiye ekonomisinde yeni bir reform süreci kaçınılmaz hale gelmiş ve IMF'ye sunulan Aralık 1999 Niyet Mektubu ile 3 yıl sürecek "2000-Enflasyonu Düşürme Programı" uygulanmaya başlanmıştır. Programın ana felsefesi sadece enflasyonu düşürmeye yönelik değil, kamu kesimi (maliye) reformu; döviz kuru nominal çıkasına dayalı para programı ve sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümleri de içermektedir (Yeldan,2001:161). Türkiye ekonomisi, 2000 yılı içinde, 1998 yılının ikinci yarısından itibaren içine sürüklendiği daralma eğiliminden çıkmış, milli hasılda 2000 yılının ilk çeyreğinde %4,2, ikinci çeyreğinde %5,4, üçüncü çeyreğinde ise %7,2 ve son çeyrekte %7,8 büyüme gözlenmiştir (DİE,www.die.gov.tr,Haber Bülteni). 1999 yılında %5 küçülen sanayi, 2000 yılında

%6 büyümüştür. “Kamu yatırımları büyüme hızı, 2000'in ikinci çeyreğinde %3'den %24,4'e çıkmıştır” (Yeldan,2001:172).

Özetlersek; 1980-2000 yılları arasında Türkiye ekonomisinde birikim ve bölüşüm dinamiklerinde farklılık gösteren ilk dönem, dış ticaret rejiminin serbestleştirildiği ve imalat sanayiinin ihracata yöneldiği "ihracata dayalı büyüme" olarak adlandırılan modelin yön verdiği 1981-87 dönemidir. Bu modelde reel ücretler düşürülerek iç talep daraltılmış, bunun sonucunda ihracat için gerekli artık yaratılmış, 1980 öncesi atıl kapasitenin kullanılması ile de üretim artışları sağlanmıştır. Ancak 1988 yılına gelindiğinde ihracat için gerekli yatırımın yapılmaması ihracat ve üretim artışlarını yavaşlatmış, ücret daraltılmasının yarattığı siyasi ve toplumsal çatışmaların da etkisi ile model çöküntüye uğramıştır. 1989 yılında başlayan ve "finansal serbestleşme" olarak adlandırılan ikinci model uygulanmaya başlanmıştır. Reel ücretlerin arttırılması; mark-up oranlarının arttırılarak, girdi maliyetlerinin düşürülmesi yolları ile özel sektör tarafından kabul edilebilir kılınmış, fakat dönemin tüm maliyeti kamu sektörüne yüklenmiştir. Bunun sonucunda kamu kesimi finansal dengelerinin bozulması ve borçlanmanın artması, ayrıca özel sektörde artan mark-up oranlarının ivmelendirdiği enflasyon ve bozulan döviz kuru/faiz ilişkisinin ulusal ekonomi üzerinde yarattığı baskı ile 1994 "finansal kriz"i patlak vermiştir. Kriz ile birlikte ekonomik birikim ve bölüşüm unsurları emek aleyhine yeniden düzenlenmiş, ulusal ekonomi tekrar kısa vadeli sermaye kaynaklı büyümeye dönmüştür. 1994 krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri tam olarak giderilmeden, 1988 Asya ve Rusya'da yaşanan krizlerin de etkisi ile "1998-99" yıllarında, "dünya finansal krizine dayalı talep daralması" olarak bilinen yeni bir kriz patlak vermiştir. 2000 yılı ile birlikte kriz sonrası uyum sürecinde, IMF önderliğinde başlatılan ve "enflasyonu düşürme programı" olarak bilinen bir dizi yeniden yapılanma sürecine geçilmiş, programın yarattığı olumlu havanın da etkisi ile milli hasılda ve sanayi sektöründe olumlu gelişmeler gözlenmiştir.

3. 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU VERİLERİ

3.1. 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU'NUN TÜRKİYE EKONOMİSİ ve SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ YERİ:

500 büyük sanayi kuruluşu 1982-2000 yılları arasında, yıllık ortalama 4.975.356,9 milyon TL üretimden satışlar ve 6.084.845,5 milyon TL satış hasılatı gerçekleştirmiştir (Tablo3.1). Türkiye ekonomisine her yıl ortalama 1.976,8 milyar TL'lik brüt ve 1.209,8 milyar TL değerinde net katma değer sağlamaktadır. Üretilen brüt katma değer, Türkiye milli hasılası içinde %11, GSMH sanayi payı içinde ise %44 oranında bir paya sahiptir. 500 büyük sanayi kuruluşu ortalama 525 bin kişi ile, sanayi sektörü toplam istihdamının %25'ine çalışma olanağı yaratmaktadır. Buna ilaveten, Türkiye toplam ihracatının ortalama %40, sanayi sektörü toplam ihracatının ise %48'i söz konusu 500 büyük firma tarafından gerçekleştirilmektedir.

500 büyük sanayi kuruluşu sıralaması, imalat sanayii, madencilik-taş ocakçılığı ve enerji sektörlerinin, üretimden satışlarına göre kamu veya özel sektörde hizmet gösteren en büyük kuruluşlarını içermektedir (Tablo 3.2). Bu sıralama içinde imalat sanayii firmaları %94-97 oranında firma yoğunluğuna sahiptir. Madencilik-taşocakçılığı sektörü ve enerji sektörünün toplam 500 içindeki ortalama firma sayısı sırasıyla, %3,6 ve %0,6'dır. Sıralamaya giren firmalar tarafından gerçekleştirilen toplam üretimden satışlar ve satış hasılatı değerlerinin, ortalama %92-93'ü imalat sanayii firmaları tarafından gerçekleştirilmiştir. Firma sayısı ile orantılı olarak, imalat sanayii firmaları tarafından üretilen net ve brüt katma değer toplam içinde %88'lik bir paya sahiptir. Madencilik-taşocakçılığı ve enerji sektörleri tarafından üretilen net ve brüt katma değer ise %5-6,5 arasında değerler almaktadırlar. 500 büyük sanayi kuruluşu toplam istihdamının %85'i imalat sanayii, diğer %15'lik kısmı da madencilik-taşocakçılığı ve elektrik sektörleri tarafından karşılanmaktadır.

Tablo 3.1: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Üretim Değerleri							
	Üretimden Satışlar (milyon TL)	Satış Hasılatı (milyon TL)	İhracat (milyon \$)	Net Katma Değer (milyar TL)	Brüt Katma Değer (milyar TL)	Firma Sayısı	İstihdam (Bin Kişi)
500 Büyük Sanayi Kuruluşu	4.975.356,9	6.084.845,5	6.520,3	1.209,8	1.976,8	500,0	525,0
Tablo 3. 2: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Alt Sektörlerinin Toplam İçinde Yeri							
İmalat Sanayii (%)	92,0	93,3	90,5	88,1	88,2	95,8	85,0
Madencilik ve Taşocakçılığı (%)	2,7	2,2	4,0	6,3	5,3	3,6	7,9
Elektrik (%)	5,3	4,5	5,5	5,6	6,5	0,6	7,1

500 büyük sanayi kuruluşu içinde imalat sanayii firmaları, yukarıda bahsedildiği gibi, üretimden satışlar, satış hasılatı, ihracat, katma değer, firma sayısı ve istihdam kriterlerine göre toplam içinde önemli bir paya sahiptir. Madencilik-taşocakçılığı ve elektrik sektörlerinin, yukarıda belirtilen kriterlere göre payları birbirlerine yakın ve toplam içinde küçük değerler almaktadır. Buna ilaveten özellikle elektrik sektörü firmalarına ait değerler, sektörde değişen yapısal politikalar doğrultusunda yıllar itibariyle büyük ve ani farklılıklar göstermektedir. 500 büyük sanayi kuruluşu içinde faaliyet gösteren madencilik-taşocakçılığı ve elektrik sektörü firmalarının toplam içindeki paylarının küçük olmasından dolayı genel sektör eğilimlerini yansıtmayacakları düşünülmektedir. Sonuç olarak, 500 büyük sanayi kuruluşunda üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri incelenirken, imalat sanayii firmaları üzerinde yoğunlaşılacaktır.

3.2. 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU İMALAT VE ÖZEL İMALAT SANAYİİ VERİLERİ

3.2.1. Tanımlar:

500 büyük sanayi kuruluşu imalat ve özel imalat sanayii firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam ilişkilerini incelerken kullanacağımız değişkenler ve 500 büyük sanayii kuruluşu veri kaynağı aşağıda tanımlanmaktadır.

KAYNAK: 500 büyük sanayi kuruluşuna ait veriler, 1982'den bu yana İstanbul Sanayi Odası tarafından yayımlanan "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" dergilerinden elde edilmektedir.

İSTİHDAM: (kişi) 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında ücretle çalışanların yıllık ortalama sayısıdır.

EMEK GELİRLERİ: (milyon TL) 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emek gelirleri, çalışanlara ödenen maaş ve ücretlerin toplamıdır. Maaş ve ücretler kalemi altında, çalışanlara ödenen brüt ücretler ve toplam istihkak (SSK işveren primumu, sandık primumu, işsizlik sigortası, (2000 öncesi için) zorunlu tasarruf işveren payı v.b.) gibi çalışanlara yapılan ödemelerin büyük bir bölümü toplanmaktadır.

ÜCRETLER: (milyon TL) 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında ücretler, emek gelirlerinin istihdama bölünmesi ile elde edilmektedir.

KÂR: (milyon TL) 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında ödenen katma değer vergisi ve diğer dolaylı vergilerden sonra, faaliyet dışı kârlar eklenmeden elde edilen, ancak gelir ve ya kurumlar vergisini içeren, milli gelir anlamında kâr rakamlarıdır.

NET KATMA DEĞER: (milyon TL) 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında üretim faaliyeti sonucu, üretime katılan faktörlerin paylarına düşen faktör gelirlerinin toplamıdır. Diğer bir deyişle imalat sanayiinde ödenen ücret ve

maaşlar (emek gelirleri), faiz, kira ve milli gelir anlamında kâr rakamlarının toplamı net katma değeri faktör fiyatlarıyla vermektedir.

VERİMLİLİK: (Bin TL) 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayiinde verimlilik, net katma değer in istihdama bölünmesi ile hesaplanan çalışan kişi başına üretilen katma değerdir.

EMEĞİN PAYI: (%) Ücretlerin verimliliğe bölünmesi ile elde edilmiştir. Aynı zamanda emek gelirlerinin net katma değer içindeki paylarını ifade etmektedir.

Tez kapsamında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmaları için yukarıda tanımlanan değişkenlerin, 1982 fiyatlarına göre hesaplanmış, sabit değerleri kullanılacaktır (Tablo 3.3 ve Tablo 3.4).

Tablo 3.3. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İmalat Sanayii Firmaları						
	500 İmalat İstihdam	500 İmalat Maaş ve Ücret (milyon TL)	500 İmalat Ücretler (milyon TL)	500 İmalat Verimlilik (bin TL)	500 İmalat Kâr (milyon TL)	500 İmalat Emeğin Payı (%)
1982	426.625	332.254,6	0,7787	1.549,052	124.301,6	50,2
1983	552.685	388.366,1	0,7027	1291,375	94.143,1	54,4
1984	529.770	373.883,2	0,7057	1521,245	226.370,9	46,4
1985	545.140	369.556,4	0,6779	1497,463	209.663,0	45,3
1986	543.485	328.356,6	0,6042	1638,247	191.892,7	36,9
1987	563.014	374.118,2	0,6645	1879,867	316.398,1	35,3
1988	599.002	370.230,7	0,6181	1768,789	282.302,2	34,9
1989	604.817	480.748,9	0,7949	1695,906	236.036,4	46,9
1990	598.250	624.889,6	1,0445	1760,543	154.524,1	59,3
1991	553.987	813.324,1	1,4681	2092,537	-72.342,2	70,2
1992	528.970	824.275,0	1,5583	2314,647	-40.583,5	67,3
1993	515.680	859.900,9	1,6675	2580,753	-23.602,2	64,6
1994	480.151	573.932,3	1,1953	2215,668	80.492,0	53,9
1995	472.754	565.381,8	1,1959	2487,009	265.643,7	48,1
1996	471.000	587.948,6	1,2483	2591,678	219.611,8	48,2
1997	504.328	666.574,1	1,3217	2829,263	253.339,9	46,7
1998	511.419	821.055,2	1,6054	2594,821	-17.565,4	61,9
1999	477.571	869.489,5	1,8206	2214,951	-339.793,4	82,2
2000	497.864	954.565,5	1,9173	2509,083	-60.702,0	76,4

Tablo 3.4 : 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmaları						
	Çalışan Sayısı	emek gelirleri (milyon TL)	Ücretler (milyon TL)	Verimlilik (Bin TL)	Kâr (milyon TL)	Emeğin Payı (%)
1982	237.483	180.998,2	0,7621	1.801,4	110.831,6	42,3
1983	262.094	203.929,8	0,7781	1.821,4	127.173,7	42,7
1984	264.482	202.655,0	0,7662	1.991,7	143.711,0	38,5
1985	267.596	187.105,4	0,6992	1.740,3	99.216,5	40,2
1986	279.254	171.507,4	0,6142	1.855,6	102.520,5	33,1
1987	297.263	198.841,3	0,6689	2.258,3	226.788,3	29,6
1988	308.486	206.285,3	0,6687	2.081,7	181.712,3	32,1
1989	320.208	250.145,2	0,7812	1.998,3	189.324,3	39,1
1990	322.171	337.762,3	1,0484	2.167,6	182.486,8	48,4
1991	303.967	424.382,8	1,3961	2.493,8	90.026,7	56,0
1992	287.535	420.753,4	1,4633	2.885,8	187.816,1	50,7
1993	301.216	461.760,1	1,5330	3.166,1	250.246,3	48,4
1994	290.197	316.378,9	1,0902	2.589,8	215.689,2	42,1
1995	312.278	354.246,2	1,1344	2.890,3	275.220,4	39,2
1996	337.594	408.362,3	1,2096	2.961,5	245.289,4	40,8
1997	364.075	469.994,8	1,2909	3.278,3	290.511,4	39,4
1998	372.757	583.229,9	1,5646	2.924,2	45.749,2	53,5
1999	351.702	611.678,3	1,7392	2.302,0	-290.735,8	75,6
2000	362.235	647.122,1	1,7865	2.515,2	-52.966,3	71,0

3.3. 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU İMALAT SANAYİİ FİRMALARINDA DEĞİŞKENLERİN GENEL YAPISI

3.3.1. Değişkenlerin Birim Kök Yapıları

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında, istihdam, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kâr ve emeğin payı değişkenlerinin birim kök yapısı, e-views programı kullanılarak yapılan birim kök testleri ile incelenmiştir. İlgili test sonuçlarına göre, tüm değişkenler birinci dereceden birim kök (I(1)) içermektedir. Diğer bir söylemle, değişkenlere ait orijinal seriler durağan değilken, bir dönem gecikmeli değerleri ile fark serileri durağan çıkmaktadır.

3.3.2. Eşbütünleşik Yapı

Aynı dereceden birim kök içeren değişkenlerin, incelenecek ikili ilişkilerde eşbütünleşik olup olmadıkları, ilişkilere ait hata terimlerine birim kök testi uygulanarak sınanmıştır. Sınama sonuçlarına göre orijinal seriler kullanılarak

yapılan, ilişkilere ait denklem tahminlerinin hata terimleri durağan çıkmıştır. O halde ilgili değişkenlerin birbirleri ile eşbütünleşiktir. Bu sonuca göre ikili ilişkiler incelenirken, istihdam, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kâr ve emeğin payı değişkenlerinin fark alınmamış orijinal değerleri kullanılacaktır.

3.3.3. Değişkenler Arasındaki Basit Korelasyonlar

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam arasındaki ilişkileri yansıtacak değişkenler, yukarıda da tanımlandığı gibi, istihdam, ücretler, emek gelirleri, verimlilik, kâr ve emeğin payı olarak belirlenmiştir. Değişkenlerin ikili ilişkilerini incelemek amacıyla, iki değişken arasındaki doğrusal birlikteliğin bir ölçüsünü ifade eden basit korelasyon katsayıları tablosu hazırlanmıştır. İki değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi gösteren ve -1 ile +1 arasında değerler alan basit korelasyon katsayısı simetrik özellik taşımasına rağmen, herhangi bir neden-sonuç ilişkisi içermez. Bu kısa açıklamayı göz önünde bulundurarak, değişkenler arasındaki basit korelasyon katsayıları, tez konusu doğrultusunda aşağıda (Tablo 3.5) yorumlanmaktadır.

Tablo 3.5 : Basit Korelasyon Katsayıları					
	Ücretler	Emek Gelirleri	Verimlilik	Kâr	Emeğin payı
İstihdam	-0.441775	-0.591891	-0.670793	0.360607	-0.366482
Ücretler		0.983180	0.732188	-0.713252	0.890049
Emek Gelirleri			0.787073	-0.715019	0.871696
Verimlilik				-0.202950	0.393515
Kâr					-0.901290

İstihdamın diğer beş değişkenle basit korelasyon katsayıları incelendiğinde, istihdam-verimlilik arasındaki doğrusal ilişkisinin en yüksek orana (-0,67) sahip olduğu gözlenmektedir. Buna ilaveten verimlilik ile istihdam arasındaki ilişki ters yönlüdür. Diğer bir deyişle istihdam-verimlilik doğrusal ilişkisine göre, biri arttıkça diğeri azalmaktadır. Ancak bu katsayı yukarıda da belirtildiği gibi nedensel bir ilişki göstermez. İstihdamla en yüksek ikinci doğrusal ilişki ücretler değişkenine aittir. İstihdam-emek gelirleri arasındaki korelasyon katsayısı (-0,44), istihdam-ücretler katsayısından (-0,59) daha düşüktür. Bu fark istihdam ve ücretler arasındaki doğrusal ilişkinin daha kuvvetli olduğunu ifade etmektedir. Uyum iyiliğini ifade eden ve r

korelasyon katsayısının karesi alınarak hesaplanan R^2 belirlilik katsayıları incelendiğinde de ücretler değişkeninin, istihdamdaki değişimi açıklama gücü, emek gelirlerinininkinden daha yüksektir. Kâr ve emeğin payı değişkenlerinin istihdam ile doğrusal ilişkisini belirten korelasyon katsayıları ise farklı işaretli, fakat mutlak değer olarak yaklaşık aynı değerleri almışlardır. Buna göre, kâr ve istihdam arasındaki doğrusal ilişkinin eğimi negatif, emek gelirlerinin net katma değer içindeki payı ile istihdam arasındaki doğrusal ilişkinin eğimi ise pozitifdir.

Ücretler değişkeninin tabloda yer alan diğer değişkenlerle arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde, ücretler-emek gelirleri arasındaki korelasyon katsayısı 0,98 ile en yüksek değeri almaktadır. Ücretler ve emek gelirleri arasındaki doğrusal ilişkinin bu kadar yüksek olmasının, ücretlerin, kişi başı emek gelirleri olarak hesaplanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Verimlilik-emek gelirleri ilişkisinin korelasyon katsayısı, verimlilik-ücretler ilişkisinin korelasyon katsayısından büyüktür. Hatta, verimliliğin emek gelirleri değişkeni ile arasındaki doğrusal ilişki, diğer değişkenlerle olan doğrusal ilişkilerinden daha kuvvetlidir. Basit korelasyonlar tablosunda göze çarpan diğer bir nokta, emek gelirleri ve ücretlerin, kâr değişkeni ile aralarındaki katsayılarının negatif ve büyük (1'e yakın) çıkmasıdır. Diğer bir deyişle kâr artarken, ücretler ve emek gelirleri değişkenleri azalma eğilimi göstermektedir. Ücretler ve emek gelirleriyle, kâr arasındaki ters yönlü artış, kâr artışlarının ücret ve emek gelirlerine yansımadağı yorumunu akla getirmektedir. Ücretler ve emek gelirlerinin, emeğin payı değişkeni ile aralarındaki korelasyon katsayıları, genel olarak beklenenin tersine bir görünüm sergilemektedir. "Emeğin payı"nın, emek gelirlerinin net katma değer içindeki payı olarak tanımlandığı göz önüne alındığında, net katma değer sabitken emek gelirlerindeki artışlarla emeğin payı arasındaki artışların pozitif ve yüksek korelasyonlu olması beklenir. Ancak emek gelirleri artarken, emek gelirlerinin net katma değer içindeki payı azalmaktadır. Bu durumda emeğin payındaki artış, net katma değerdeki azalma eğiliminden kaynaklanacağı gibi, net katma değer emek gelirlerinden daha hızlı artması ile de mümkün olabilir.

3.3.4. Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri

Basit korelasyon katsayıları ile açıklamaya çalıştığımız kısım, değişkenler arası doğrusal ilişkinin ölçüsü ve yönü ile ilgilidir, değişkenler arası nedensellik ilişkisini açıklama lüksünü bize vermez. Bu nedenle, açıklayıcı değişkenin, bağımlı değişkenin nedeni olup olmadığını sınamak amacıyla "Granger nedensellik testi" kullanılmıştır. "Açıklayıcı değişkenin gecikmeli değerlerinin, bağımlı değişkene ait regresyon denkleminde yeri yoktur" sıfır hipotezinin sınama sonuçları, F istatistiği olasılık sonuçları olarak aşağıdaki tabloda belirtilmektedir. Diğer bir deyişle, %5 anlamlılık düzeyinde sınama sonuçları yorumlandığında, F istatistiği olasılık değerleri 0,05'den küçük olan değerler için, sıfır hipotezi reddedilir, yani ilgili açıklayıcı değişken, bağımlı değişkenin nedenidir. Tez konusu çerçevesinde incelenecek ilişkiler doğrultusunda, Granger nedensellik sınaması sonuçları aşağıda yorumlanmaktadır (Tablo 3.6).

Tablo 3.6 : Granger Sınaması F istatistiği Olasılık Değerleri							
		Bağımlı Değişken					
	Değişkenler	İstihdam	Ücretler	Emek Gelirleri	Verimlilik	Kâr	Emeğin payı
Açıklayıcı değişken	İstihdam	X	0,1539	0,5121	0,8024	0,5301	0,3058
	Ücretler	0,0013	X	0,6070	0,2975	0,1172	0,2645
	Emek Gelirleri	0,0014	0,1900	X	0,3005	0,0470	0,0719
	Verimlilik	0,0131	0,7384	0,8525	X	0,2899	0,2376
	Kâr	0,1125	0,4568	0,4823	0,4448	X	0,3112
	Emeğin payı	0,0133	0,8725	0,8510	0,1655	0,0323	X

Granger nedensellik sınamasını daha iyi açıklamak için, örneğin ücretler-istihdam ilişkisini açıklamaya çalışalım. Tablodaki olasılık değerlerine göre, ücretler değişkeni, istihdamdaki değişimin nedeniyken, istihdam ücretlerdeki değişim için nedensel bir özellik taşımaz. Ücretler ve istihdamın bir gecikmeli dönemleri ile ve birbirleri ile ilişkisi aşağıda regresyon denklemi olarak verilmektedir.

$$\text{İst} = -60,67 \text{ U}(t-1) + 0,385148 \text{ Ist}(t-1) + 394045,1 \quad (3.1a)$$

st. hata	(-3,927)	(2,98)	(5,152)
p olasılık	(0,0013)	(0,0093)	(0,0001)

$$U = 1,0535 U(t-1) + 0,001504 Ist(t-1) - 787,88 \quad (3.1b)$$

st. hata	(0,1197)	(0,0012)	(-1,3286)
p olasılık	(0,000)	(0,1539)	(0,2038)

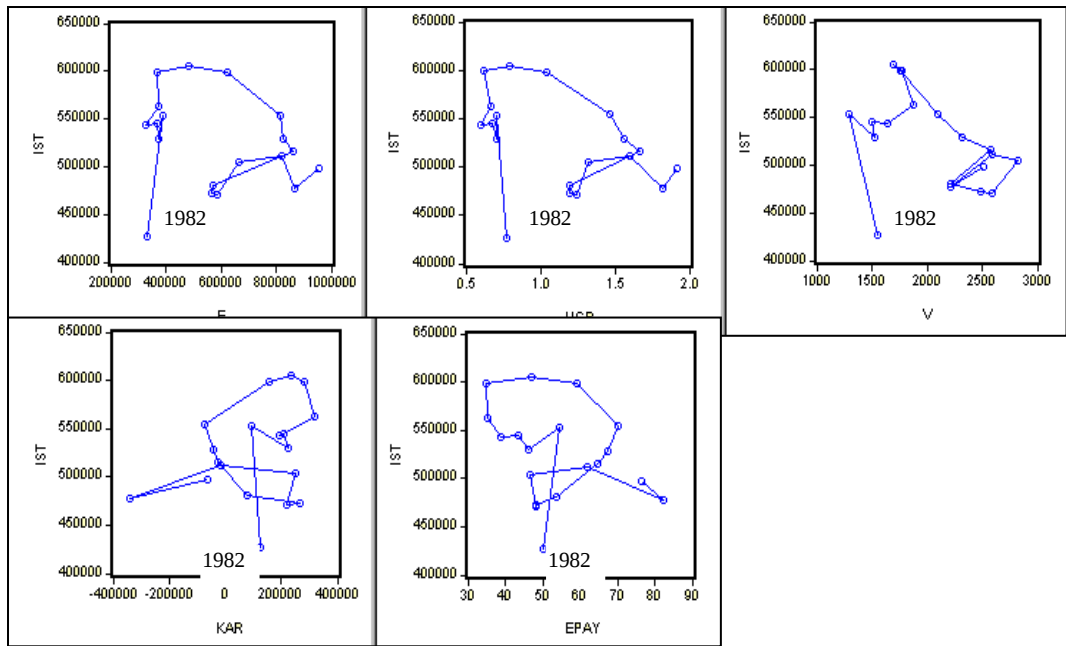
Regresyon sonuçları, istihdamın ücretler bağımsız değişkeni ile açıklandığı denklemdeki (3.1a) katsayıların anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre, "ücretler serisinin bir gecikmeli değerlerinin regresyonda yeri yoktur. Ücretler, istihdam'ın nedeni değildir." Sıfır hipotezi reddedilmektedir. Ancak aynı yorum ücretlerin, istihdamın gecikmeli değerleri ile açıklandığı denklem (3.1b) için yapılamaz. Denklem (3.1a)'ye göre, istihdam değişkeninin bir gecikmeli dönemleri ücretlerdeki değişimin nedeni değildir. Regresyon denklemlerindeki katsayılar için yapılan yorumlar, Tablo 3.6'daki değerlerle de doğrulanmaktadır.

Granger testi ile ilgili kısa açıklamadan sonra Tablo 3.6'daki sonuçlar şu şekilde yorumlanabilir: Granger nedensellik sınaması sonuçlarına göre, ücretler, emek gelirleri, verimlilik ve emeğin payı değişkenlerinin bir gecikmeli değerleri, ayrı ayrı istihdam değişkeninin "Granger nedenidir". Granger sınama sonuçları, ücretler bağımlı değişkeni için incelendiğinde, bütün değişkenlerin bir gecikmeli dönemleriyle, ücretlerin gerçekte bir nedensellik ilişkisinin olmadığı dikkat çekmektedir. Oysa daha önce belirtildiği gibi, özellikle emek gelirleri, verimlilik, kâr ve emeğin payı değişkenleriyle ücretler arasındaki ikili ilişkilere ait doğrusal ilişkinin boyutunu gösteren basit korelasyon katsayıları yüksek çıkmıştı. Bu durum, emek gelirleri, verimlilik, kâr ve emeğin payı değişkenlerinin ücretlerle doğrusal ilişkide olmalarına rağmen, gecikmeli değerlerinin ücretler üzerinde herhangi bir nedensel etkilerinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tez konusu kapsamında, değişkenler arasındaki ilişkiler genel hatlarıyla kısaca incelenmiştir. İlerleyen bölümde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdamın, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kâr ve emeğin payı değişkenleri ile ikili ilişkileri ve ücretler-verimlilik ilişkisi incelenecektir. Ancak ikili ilişkilere geçmeden önce, 1982-2000 yılları arasında dışadüşen ya da ikili ilişkilerde yer alan bir baskın gözlem olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuç olarak 1982 yılındaki istihdam değerinin, dışadüşen olmamasına rağmen, istihdamın yer aldığı tüm ilişkilerde baskın gözlem olduğu saptanmıştır. Bunun nedeni, istihdamın 1982 yılında 426.625 kişi iken, 552.685 kişiye yükselmesidir. 1982 yılında sonra

istihdamda meydana gelen ve %30'a varan bu artışın, verilerin kaynağı olan "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" dergilerinin ilk kez 1982 yılında yayınlanmaya başlanmış olması nedeni ile 1983 yılındaki kadar düzenli veri toplayamamış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. 1982 yılındaki istihdam

değerinin, istihdam-emek gelirleri, istihdam-ücretler, istihdam-kâr ve istihdam-emeğin payı ilişkilerinde baskın gözlem olduğu Şekil 3.1'de gösterilmektedir. Sonuç olarak 1982 değerinin ileride tahmin edilecek regresyon denklemlerini kendine doğru çekeceği düşünülerek, meydana gelecek olası bir yanılgıyı önlemek amacıyla, çalışma 1983-2000 yılları arasındaki değerler kullanılarak yapılacaktır.

Şekil 3.1: İstihdam-emek gelirleri, istihdam-ücretler, istihdam-verimlilik, istihdam-kâr ve istihdam-emeğin payı ilişkilerinde 1982 değeri baskın gözlem özelliği taşımaktadır.

3.4. 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU ÖZEL İMALAT SANAYİ FİRMALARINDA DEĞİŞKENLERİN GENEL YAPISI

3.4.1. Değişkenlerin Birim Kök Yapıları

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında, istihdam, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kâr ve emeğin payı değişkenlerinin birim kök yapısı, e-views programı kullanılarak yapılan birim kök testleri ile incelenmiştir. ilgili test sonuçlarına göre, tüm değişkenler birinci dereceden birim kök (I(1)) içermektedir.

Diğer bir söylemle, değişkenlere ait orijinal seriler durağan değilken, bir dönem gecikmeli değerleri ile fark serileri durağan çıkmaktadır.

3.4.2. Eşbütünleşik Yapı

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında, aynı dereceden birim kök içeren değişkenlerin, incelenecek ikili ilişkilerde eşbütünleşik olup olmadıkları, ilişkilere ait hata terimlerine birim kök testi uygulanılarak sınanmıştır. Sınama sonuçlarına göre, istihdam-kâr ilişkisi dışında tüm ilişkilerde değişkenlerin eşbütünleşik oldukları saptanmıştır. Bu nedenle, ilerleyen bölümde 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında, istihdamın, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, ve emeğin payı değişkenleri ile ikili ilişkileri ve ücretler-verimlilik ilişkisini incelerken orijinal seriler, istihdam-kâr ilişkisinde ise değişkenlerin birinci dereceden fark serileri kullanılacaktır.

3.4.3. Değişkenler Arasındaki Basit Korelasyon İlişkileri

Tablo 3.7. Basit Korelasyon Katsayıları						
	Ücretler	Emek Gelirleri	Verimlilik	Kâr	Emeğin Payı	Kâr Fark Serisi
İstihdam	0.668140	0.804848	0.563176	-0.277652	0.509531	
Ücretler		0.974708	0.680344	-0.422718	0.849133	
Emek Gelirleri			0.659518	-0.462321	0.840235	
Verimlilik				0.301271	0.207807	
Kâr					-0.778782	
İstihdam Fark Serisi						0,422097

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde ilgili değişkenlerin basit korelasyon katsayıları, birinci bölümde incelenen toplam imalat sanayii için elde edilenlerden çok farklıdır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emek gelirleri, ücretler, verimlilik ve emek payı değişkenleri istihdamla negatif, kâr ve istihdam ise pozitif yönlü doğrusal ilişki içindeydi. Ancak inceleme özel imalat sanayi üzerine yoğunlaştığında, istihdamın diğer değişkenlerle olan korelasyonunun tam tersi işaret aldığı dikkat çekmektedir. Tablo 3.7'ye göre, istihdam-emek gelirleri ilişkisi (0,80), istihdamın diğer değişkenlerle olan korelasyonundan daha kuvvetlidir. Ücretlerin diğer değişkenlerle korelasyonlarında, kâr dışında işaret farkı yoktur.

Ancak ücretler-kâr ilişkisi, 500 büyük sanayi kuruluşu toplam imalat sanayii firmalarındakinden daha zayıftır.

3.4.4. Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri

Basit korelasyon katsayıları ile açıklanamayan nedensellik ilişkisi, Tablo 3.8'de "Granger nedensellik testi" sonuçları olarak sergilenmektedir. Tabloda verilen değerler, "Açıklayıcı değişkenin gecikmeli değerlerinin, bağımlı değişkene ait regresyon denkleminde yeri yoktur" sıfır hipotezinin sınama sonuçlarının, F istatistiği olasılıklarıdır.

Tablo 3.8: Granger Sınaması F istatistiği Olasılık Değerleri							
		Bağımlı Değişken					
	Değişkenler	İstihdam	Ücretler	Emek Gelirleri	Verimlilik	Kâr	Emeğin payı
Açıklayıcı değişken	İstihdam		0,0049	0,0098	0,8838	0,0407	0,0014
	Ücretler	0,4565		0,0346	0,6560	0,3321	0,1903
	Emek Gelirleri	0,4708	0,0102		0,8160	0,1457	0,0256
	Verimlilik	0,6044	0,9808	0,9143		0,2808	0,2497
	Kâr	0,6701	0,8755	0,7686	0,8752		0,6732
	Emeğin payı	0,2687	0,7009	0,4522	0,4645	0,6812	

Granger nedensellik sınamasına göre, incelenen değişkenlerin hiçbiri istihdamdaki değişimin nedeni değil. Oysa, aynı sınama 500 büyük sanayi kuruluşu toplam imalat sanayii firmaları için yapıldığında, ücretler, emek gelirleri, verimlilik ve emek payı değişkenleri ayrı ayrı istihdamın nedenidir sonucunu vermişti. Özel imalat sanayi kuruluşlarında istihdamdaki değişimin nedeni ilgili değişkenlerle açıklanamazken, istihdam, %5 anlamlılık düzeyinde, ücretler, emek gelirleri, kâr ve emek payı değişkenlerinin nedenidir. Ayrıca, yine 500 büyük sanayi kuruluşu toplam imalat sanayii sonuçlarından farklı olarak, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında istihdam ve emek gelirleri, ücretteki değişimin nedeni sayılmaktadır.

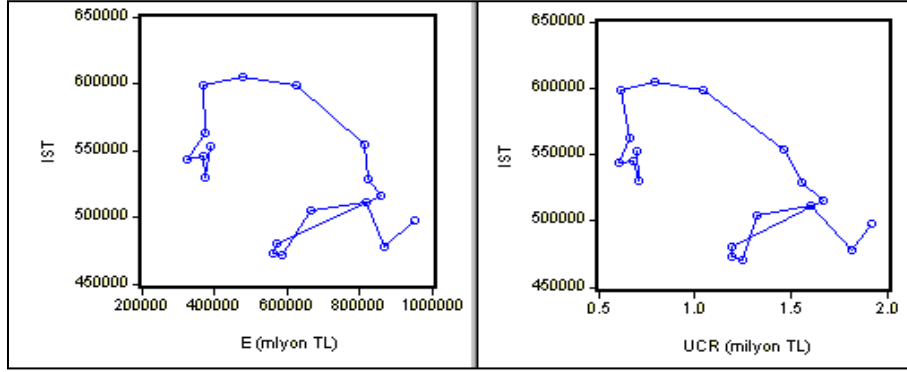
4. 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU İMALAT SANAYİ FİRMALARINDA ÜRETİM KÂRLILIK ve İSTİHDAM İLİŞKİLERİ

4.1. İstihdam-Emek Gelirleri ve İstihdam-Ücret İlişkisi

Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu sıralamasına giren imalat sanayii firmaları için istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisine ait korelasyon katsayısının negatif olduğu (Tablo 3.5), ayrıca Granger testi kullanılarak emek gelirleri ve ücretlerin istihdam ile nedensellik ilişkisinin varlığı daha önce saptanmıştı (Tablo 3.6). İstihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerini genel olarak yansıtan bu bulgulara dayanarak, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emek gelirleri ve ücretlerin istihdamla negatif yönlü bir ilişki içinde olduğu düşünülmektedir.

1983-2000 yılları arasında, istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücret ilişkileri serpilme diyagramında incelendiğinde (Şekil 4.1 ve Şekil 4.2) belli yıllar arası dönemlerin oluşturduğu ve biri diğerine göre daha düşük düzeyde yer alan iki grubun varlığı dikkat çekmektedir. İlk grup emek gelirleri ve ücretlerin genel olarak düşme eğilimi gösterdiği 1983-1988, 1994-1997, ikinci grup ise emek gelirleri ve ücretlerin genel olarak arttığı 1989-1993, 1998-2000 dönemlerini içermektedir. Belirtilen dönemler genel olarak incelendiğinde, Türkiye ekonomisinde yapısal ve iktisadi politikalara bağlı olarak farklılık gösterdikleri gözlenmektedir. 1983-1988 döneminde "ihracata dayalı büyüme politikası" ile birlikte ihraç edilecek artığın yaratılabilmesi için, emek gelirleri ve ücretlerin daraltıldığı yıllardır. Bu dönemde ücretlerdeki daralmanın etkisi ile istihdam artış göstermiştir. 1989-1993 dönemi ise, ihracattaki büyümeye ve emek gelirleri ve ücretlerdeki daralmaya dayanan politikanın sona ermesi ile başlar. Bu nedenle 1989-1993 döneminde ücret ve emek gelirleri artarken, istihdam azalmıştır. 1994 yılında krizin etkisi ile emek gelirleri, ücretler ve istihdam 1997 yılına kadar eş yönlü olarak azalmışlardır. 1998-2000

döneminde emek gelirleri ve ücretler artış gösterirken, istihdam "31 Ağustos" depreminin meydana geldiği 1999 yılı dışında artış göstermektedir.

Şekil 4.1: İstihdam-emek gelirleri ilişkisi
serpilme diyagramı

Şekil 4.2: İstihdam-ücretler ilişkisi
serpilme diyagramı

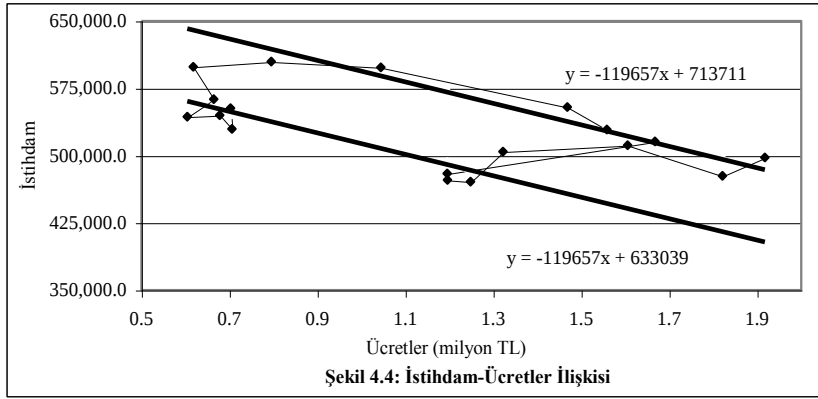
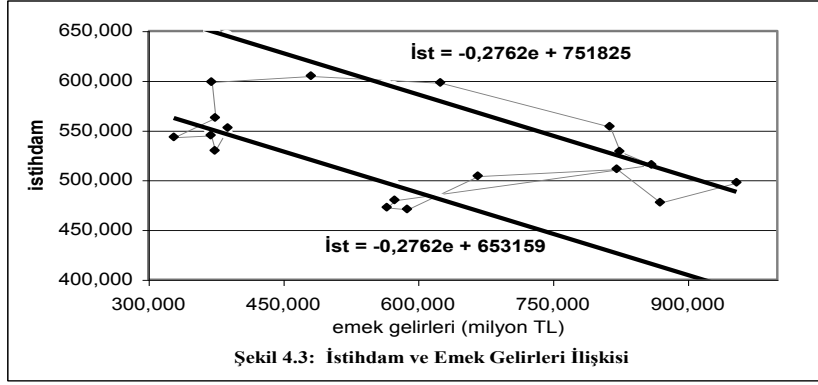
Türkiye ekonomisinde değişen yapısal dönüşümün etkisi ile gözlem değerlerinin oluşturduğu gruplaşmayı, tahmin edilecek regresyon denklemlerine yansıtmak amacıyla, tüm denklem tahminlerine "golge1" yapay değişkeni ilave edilmiştir. "Gölge 1" değişkeni, 1983-2000 yılları arasındaki serpilme diyagramları incelendiğinde dikkat çeken, belli yıllar arası dönemlerin oluşturduğu iki grup dikkate alınarak belirlenmiştir. 1983-2000 döneminde serpilme çiziminde kendini gösteren bu gruplaşma dikkate alınarak, 1989-1993 ve 1998-2000 dönemleri için 1 değerini alan "golge 1" değişkeni oluşturulmuştur.

1983-2000 yılları arasında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi "golge 1" yapay değişkeni kullanılarak tahmin edilmiştir. İki denkleme ait tahmin sonuçları ekler kısmında Tablo A.1 ve Tablo A.2'de verilmektedir. Denklem sonuçlarına göre tüm açıklayıcı değişkenlerin katsayıları anlamlıdır. Ayrıca her iki regresyon denkleminin de istihdam değişkenini açıklama oranlarını gösteren r^2 değerinin 1'e yakın çıkmaları tahmin edilen denklemlerin, istihdamın gerçek değerlerini büyük ölçüde yansıttıklarını göstermektedir. Belirlilik katsayısı (R^2) değerlerine göre, istihdamdaki değişimin %73'i emek gelirleri, %84'ü ise ücretler tarafından açıklanmaktadır.

Tahmin edilen istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler denklemlerine ait hata terimlerinin, gecikmeli dönemleri ile ilişkisini gösteren, ardışık bağımlılık yapılarını incelemek amacıyla, e-views programı kullanılarak, hata terimlerinin "Durbin

Watson" değerleri ve "Bağımçizim ve Q istatistiği", "Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımçizimi" diyagramları incelenmiş, "Ardışık Bağımlılık LM" testleri uygulanmıştır. İstihdam-emek gelirleri ve istihdam ücretler denklemlerinde Durbin Watson katsayısı (sırasıyla 1,99 ve 2,15) , ilgili tablo değerine göre sınandığında, hata terimlerinin bir gecikmeli dönemleri ile bağlanımı olmadığı saptanmıştır. Ayrıca " Bağımçizim ve Q istitistiği " (Tablo A.3 ve A.4) ve " Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımçizimi" (Tablo A.5 ve A.6) diyagramlarında ardışık bağımlılığı gösteren yatay çubuk boyları %5 güven düzeyinde belirlenen sınırlar içinde kalmaktadır. Son olarak "Ardışık Bağımlılık LM" testi ile de "Hata terimlerinin bir gecikmeli dönemleri ile ardışık bağımlılık yoktur" sıfır hipotezi reddedilememektedir (Tablo A.7 ve Tablo A.8). Sonuç olarak, istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler denklemlerinin hata terimlerinin geçmiş dönemleri ile korelasyon yapıları incelendiğinde, ardışık bağımlılığın olmadığı saptanmıştır. Ayrıca "White Değişken Varyans" testi kullanılarak, hata terimleri varyansının değişkenlik göstermediği ortaya çıkarılmıştır (Tablo A.9 ve Tablo A.10). Bu bulgular, emek gelirleri ve ücretler bağımsız değişkenlerinin, tek başlarına istihdam değişkenini yeteri kadar iyi açıkladığını göstermektedir.

Yukarıda uyum iyiliğini ve korelasyon ve varyans yapılarını incelediğimiz istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler denklemleri, serpilme diyagramlarına yerleştirildiğinde, (daha önce "gölge1" değişkenini belirlerken bahsettiğimiz) 1983-2000 yılları arasında yer alan ve farklı dönemleri içeren gruplar arasındaki farklar ve benzerlikler daha net gözlemlenmektedir. Şekil 4.3 ve Şekil 4.4'de görüldüğü gibi, emek gelirleri ve ücretlere bağlı olarak, incelenen alt döneme göre istihdam farklı düzeylerde fakat birbirine paralel iki doğru üzerinde değerler almaktadır. Diğer bir deyişle istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi her bir alt dönemde farklı eğilimler sergilemesine rağmen, alt dönemler bulundukları düzeyler dikkate alınarak gruplandığında, uzun dönemde eğimi negatif iki doğru üzerinde hareket etmektedir.

Tahmin edilen istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisine ait denklemlerin Şekil 4.3 ve Şekil 4.4'de gösterildiği gibi paralel olup olmadıkları ilgili sına yapılarak kanıtlanmak istenmiştir. Bu amaçla golgel değişkeni ile emek gelirleri çarpılarak "ge1" değişeni ve golgel ile ücretler çarpılarak da "gu1" değişkenleri elde edilmiştir. Böylece golgel yapay değişkeninin 1 değerini aldığı dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminin, golgel'in sıfır olduğu dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminden farklı olup olmadığı sınanmak istenmektedir. İstihdam-emek gelirleri denkleminde "ge1", istihdam-ücretler denkleminde ise "gu1" değişkeni ilave edildiğinde, "ge1" ve "gu1" değişkenlerine ait katsayıların anlamlı çıkması, incelenen ilişkide golgel değişkeninin 1 olduğu dönemleri yansıtan regresyon doğrusunun eğiminin farklı olacağı anlamına gelecektir. Bu sınaamaya ait sonuçların belgelendiği ekler kısmında yer alan Tablo A.11 ve Tablo A.12 incelendiğinde, "ge1" ve "gu1" değişkenlerine ait katsayıların sıfır olduğu hipotezi reddedilememektedir. Sonuç olarak istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkileri için tahmin edilen denklemlere ait eğimler arasında fark yoktur.

1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmaları için tahmin edilen istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisini gösteren regresyon denklemleri, incelenen alt dönemlere göre aşağıdaki gibidir;

İstihdam-Emek gelirleri

$$1983-1988 \text{ ve } 1994-1997 \text{ dönemlerinde; } \hat{I}st = -0,2762 e + 653159 \quad (4.1a)$$

$$1989-1993 \text{ ve } 1998-2000 \text{ dönemlerinde; } \hat{I}st = -0,2762 e + 751825 \quad (4.1b)$$

İstihdam - Ücretler

$$1983-1988 \text{ ve } 1994-1997 \text{ dönemlerinde; } Ist = -119,657 u + 633039 \quad (4.2a)$$

$$1989-1993 \text{ ve } 1998-2000 \text{ dönemlerinde; } Ist = -119,657 u + 713711 \quad (4.2b)$$

İstihdam-emek gelirleri denklemine göre, 1982 fiyatlarıyla emek gelirleri 1 milyon TL arttırıldığında, istihdam 0,276 kişi azalmaktadır (4.1a ve 4.1b). Aynı yorum istihdam-ücretler ilişkisi için, ücretler 1 milyon arttırıldığında istihdam 119.657 kişi azalır şeklindedir (4.2a ve 4.2b). Denklem tahminlerine göre istihdamın emek gelirlerine ve ücretlere göre nokta esneklikleri hesaplanmıştır (Tablo A.13). Buna göre, emek gelirlerindeki %10 artışa karşılık istihdamdaki azalma, ücretlerin etkisi ile meydana gelecek düşüşten daha fazladır. Genel olarak esneklik katsayıları, 1988 ve 1994 yılları hariç, 1983-2000 yılları arasında mutlak değer olarak artış göstermektedir. 1983 yılında emek gelirlerindeki %10 artış istihdamı %1,9 azaltırken, aynı yıl ücretlerdeki artış için aynı oran %1,5'dir. 2000 yılında ise emek gelirlerindeki %10 artış ile birlikte istihdamdaki düşüş %5,3'e, ücretlerdeki %10 oranındaki artış için aynı oran %4,6'ya yükselmektedir.

Burada dikkat çekilmesi gereken diğer nokta, ücret düşüşlerinin emek gelirlerine etkisidir. Özellikle 1985 ve 1988 yıllarında ücretlerdeki düşüşlerin yarattığı istihdam artışlarına rağmen, ücret ve istihdamın çarpımı ile elde edilen emek gelirleri değişkeni de azalmaktadır. Diğer bir deyişle, ücretlerdeki azalma o kadar fazladır ki, istihdam artışları bile emek gelirlerindeki azalmayı telafi edememektedir. Örneğin, 1988 yılında ücretler %7 azaltılmış, buna karşılık istihdam %6,4 artmıştır. Ancak istihdamdaki artış emek gelirlerindeki %1'lik azalmayı engelleyememişlerdir. Ücretler, emek gelirleri ve istihdam 1982 fiyatları ile hesaplanmış değerleri yıllar

itibariyle incelendiğinde, değişkenler arasındaki ilişkinin çarpıklığı daha net fark edilmektedir. Örneğin 1988 yılında 599.002 kişi istihdam eden 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında 1982 fiyatlarıyla ödenen kişi başı ücret 618.000 TL, emek gelirleri ise 370.230 milyon TL'dir. 1990 yılında ise istihdam sabit kalırken, ücretler 1.044.000 TL'ye çıkmış, emek gelirleri ise %68 artmış ve 624.889 milyon TL olmuştur. 1983-2000 yılları arasında emek gelirleri, istihdam ve ücretlerdeki değişim incelendiğinde, özellikle 1983-1989 döneminde ücretlerdeki düşüşün yüksek boyutlara ulaştığı gözlemlenmektedir. 1989 yılı ile birlikte, Türkiye imalat sanayiine paralel olarak, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında da ücret ve emek gelirleri artış eğilimine girmişlerdir.

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdamı, emek gelirleri ve ücretlerle ayrı ayrı açıklayan denklemler tahmin edilerek, denklemin yapısal özellikleri, ilgili testler ve grafikler yardımı ile kısaca incelendi. Buraya kadar yapılan saptamalar sonucunda, istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi incelendiğinde, farklı düzeylerde ve birbirlerine paralel iki regresyon doğrusunun varlığını ortaya çıkarttık. 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993 ve 1998-2000 dönemlerini içeren bu gruplar arasındaki farkın, içerdikleri dönemlerde Türkiye ekonomisinde yaşanan iktisadi ve politik gelişmelerin istihdam, emek gelirleri ve ücretler üzerindeki etkilerinin farklı yönlerde olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle incelenen gruplara ait alt dönemlerde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdam, emek gelirleri ve ücretler, Türkiye ekonomisine paralel olarak incelenerek, istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücret ilişkisinin iktisadi ve politik yönü aydınlatılmaya çalışılacaktır. (1983-2000 yılları arasında Türkiye ekonomisi, "1980-2000 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisi" başlığı altında daha önce genel hatlarıyla özetlenmişti.)

1983-1988 dönemi, Türkiye ekonomisinde mal piyasalarında kısıtlamaların kaldırılmasının ardından, ithalat korumalarının da kaldırılarak dışa açılma ve dünya ekonomileriyle mal ve finans piyasalarında yoğun ilişkilere girildiği yıllardır. Bu dönemde özellikle imalat sanayii yoğun devlet desteği ile ihracata teşvik edilmiştir. 1983-1988 döneminin toplumsal bölüşüm ilişkileri açısından temel özelliği, ücretlerin düşürülmesi yoluyla yurtiçi talebin daraltılarak, yurtdışı pazarlara ihraç edilecek bir artığın yaratılmasıdır. Bu dönemde Türkiye imalat sanayiinde kapasite

kullanımının arttırılması sonucunda üretim artmış, emek gelirlerinde ve ücretlerdeki daralmanın da etkisi ile istihdam artış göstermiştir. Ancak imalat sanayii üzerine yapılan bazı araştırmalara göre 1983-1988 yılları arasında yaşanan istihdam artışları beklenen düzeyde değildir (Yentürk,1997,37). İncelenen dönemde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, Türkiye'deki genel eğilime paralel olarak ücretler daraltılmıştır. 1983-1988 döneminde, genel olarak ücretler -%3,5 oranında düşerken, istihdam %6,3 artmıştır. İstihdamdaki artışa rağmen, ücretlerdeki düşüşün etkisi ile emek gelirlerindeki yıllık ortalama artış %2,3 ile sınırlı kalmıştır. Özellikle 1985 ve 1988 yıllarında ücretlerdeki düşüşün istihdamda yarattığı artış, emek gelirlerindeki azalmayı telafi edememiştir.

1988 yılı biterken, ihraç ürünlerinin dış pazarda rekabet avantajını kaybetmeye başlaması ile ihracat artışları duraksamış ve iç talebin baskı altına alınmasıyla üretim artışı düşmeye başlamıştır. Ayrıca emek gelirlerindeki daralma sonucunda 1980'lerin sonlarında siyasi ve toplumsal gerçeklerle yaşanan çatışmalar ve 1987 genel ve 1989 yerel seçimlerinin de etkisi ile kamu ve özel sektör çalışanlarına ödenen maaş ve ücretlerde artış kaçınılmaz hale gelmiştir. 1989 yılı ile birlikte, Türkiye ekonomisinde yaşanan "makro düzeydeki durgunluk" ve emek gelirlerinde yaşanan artış (Voyvoda ve Yeldan, 1999: 202), yeni bir "birikim ve bölüşüm politikası"nı kaçınılmaz hale getirmiştir (Yentürk,1997:27; Köse ve Yeldan, 1998:52; Yeldan,2001:75). 1989 yılında "finansal serbestleşme"nin son halkası olan uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılması, 32 sayılı konvertibiliteye geçiş kararı ile başlamıştır. Böylece 1989 yılı ile başlayan "finansal serbestleşme dönemi" olarak adlandırılan döneme girilmiştir. Bu dönemde, sanayinin aksak rekabetçi yapısı ve mark-up tipi fiyatlama politikası, kamu ve maliye politikaları ile Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında değer kazanması ile birlikte, ara girdi maliyetlerinin düşürülmesi gibi faktörlerin de etkisi ile özel sektör reel ücretleri arttırılmıştır (Köse ve Yeldan,1998:53; Altıok, 1998:253; Yeldan,2001:60,76). Böylece Türkiye ekonomisinde emek gelirlerinde önemli artışların yaşandığı, 1989 yılından başlayarak 1994 krizine kadar süren ikinci döneme girilmiştir. İncelenen dönemde kısa vadeli yabancı yatırımları çekmek amacıyla faizlerin arttırılması, finansman maliyetlerini arttırıcı ve üretimi yavaşlatıcı bir etken olmuştur (Onaran, Yentürk,2001:5). Ayrıca bu dönemde kâr oranlarının yüksek değerini korumak pahasına, katma değer artışları yatırım oranında önemli bir

artış yaratmamıştır (www.DTM.gov.tr, 1997 Türkiye ekonomisi:10). 1989-93 döneminde, Türkiye imalat sanayiinde reel ücret artışları sonucunda iç talep ve buna bağlı olarak üretim ve katma değer de artmıştır. Ancak, bu dönemde yatırımların ve kapasite kullanım oranlarının artması istihdamı arttıramamış, ücret artışları sonucunda istihdam düşmüştür. Katma değerdeki artış ve ücret artışlarının etkisi ile azalan istihdam sonucunda verimlilik artmıştır.

1989-1993 döneminde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında emek gelirleri ve ücretler Türkiye ekonomisindeki genel eğilime bağlı olarak 1994 yılına kadar artmıştır. Ancak istihdam 1989 yılında 1983-2000 döneminin en yüksek değerini aldıktan sonra, 1996 yılına kadar sürecek bir düşme eğilimine girmiştir. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında, 1989-1993 döneminde ücretler %22,7, emek gelirleri %19 artarken, istihdam %2,9 azalmıştır. İncelenen dönemde, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında ödenen ücretler ve emek gelirlerindeki artış, 1983-1988 dönemindeki değerlerle karşılaştırıldığında dramatik farklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1984 yılında 529 bin çalışan için emek gelirleri toplam 373.883 milyon TL iken 1992 yılında aynı istihdam rakamı için belirlenen emek gelirleri, 824.275 milyon TL değeri ile 1984 yılındakinin 2 katıdır.

1989-1993 dönemi, 1994 “ekonomik krizi”nin patlak vermesi ile son bulmaktadır. İktisadi artığın yaratılabilmesi ve özel sermaye kesiminde sermaye birikimini sürdürmek için kamu kesimi finansal dengelerinin bozularak borçlanmanın artması; özel sektörde artan mark-up oranlarının da etkisiyle enflasyondaki hızlı artış ve bozulan döviz kuru/faiz ilişkisinin ulusal ekonomi üzerinde yarattığı baskı, 1994 krizinin nedenleri arasındadır (Yeldan,1996,442,449; Köse ve Yeldan,1998,55). Türkiye ekonomisinde, 1994 yılından sonra, 1983-88 döneminde uygulanan ücret daraltılmasına dayanan klasik birikim rejimine geri dönülmüş, bunun sonucunda emek gelirlerindeki artışlar sona ererek ekonomik birikim ve bölüşüm unsurları emek aleyhine yeniden düzenlenmiştir. Türkiye’de 1994 krizinden sonra reel ücretlerdeki keskin düşüş, istihdamdaki düşüşün nispeten az olmasının nedenlerindendir (Onaran,1999:9). Türkiye ekonomisi, 1994 krizinin ardından emek maliyetlerindeki tasarrufa rağmen, kapasite kullanım oranlarının sabit kalması ve yeni yatırımların yapılmaması sonucunda daralmış, bunun sonucunda istihdam gerilemiştir.

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında 1994 krizinin etkisi ile birlikte emek gelirleri %33 ve ücretler %28 düşmüştür. 1994 krizinin ardından 1996 sonuna kadar azalan istihdam 1983-2000 döneminin en düşük rakamına ulaştıktan sonra, 1997 yılında küçük bir artış yaşamıştır, ancak bu artış 1994 krizinin istihdamda yarattığı kaybı telafi edecek düzeyde olmamıştır. 1994-1997 döneminde ücretlerdeki ortalama düşüş oranı %4,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, ücret daraltılması politikasının uygulandığı 1983-1988 döneminde belirlenen kayıptan (-%3,5) daha fazladır.

1994 krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri tam olarak giderilmeden, 1998 Asya ve Rusya'da yaşanan krizlerin de etkisi ile "1998-99" "dünya finansal krizine dayalı talep daralması" olarak bilinen yeni bir kriz patlak vermiştir. Böylece 1998 yılında başlayan ve 2000 yılına kadar süren son dönem başlamıştır. 1998 yılı ile birlikte ihracat ve ithalat yavaşlamış, yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesi ve uygulanan yüksek faiz politikası nedeniyle piyasalardan paranın çekilmesi sonucunda üretim artışı azalmış (bazı alanlarda negatife dönüşmüş), buna bağlı olarak da talep daralması meydana gelmiştir. Zaten bozulan makro ekonomik dengeler, 1999 yılında "31 Ağustos depremi" ile iyice alt üst olmuştur. 1999 sonlarına gelindiğinde ekonominin makro dengelerindeki sürdürülemez yapı, 2000 yılında IMF desteği ile 3 yıllık bir programın uygulanmasını gerekli kılmıştır. İncelenen dönemde sabit bir trend izleyen emek gelirleri ve ücretlerdeki artışlar azalırken, azalan katma değer ve istihdam artışları 2000 yılında "enflasyonla mücadele programı" ile birlikte az da olsa artış göstermiştir.

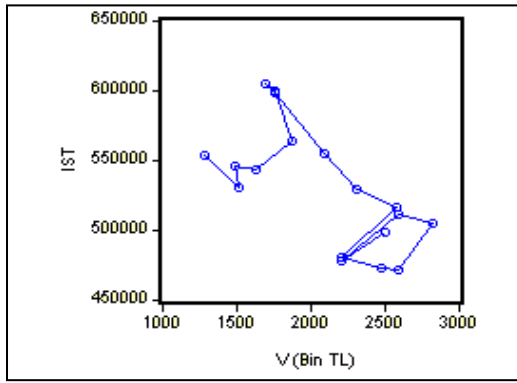
1998-2000 döneminde, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında 1998 krizinin etkisiyle emek gelirleri, ücret ve istihdam rakamlarının artış oranları düşmüştür. 1999 yılında ise, emek gelirleri ve ücretler yükselmeye devam ederken, krizin ve "31 Ağustos" depreminin de etkisi ile istihdam azalma eğilimi göstermiştir. Emek gelirleri 1999 yılında ancak 1993 yılındaki seviyesine geri dönebilmiştir. 2000 yılında ise uygulamaya konulan yapısal programın etkisi ile istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler arasındaki ilişkiler artış eğilimi göstermektedir. 2000 yılı sonunda yaşanan istihdamdaki artışlar ancak 1994 krizinden sonraki düşüşleri telafi edebilmiştir.

Sonuç olarak; 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emek gelirlerine veya ücretlere bağlı olarak istihdam değişimi incelendiğinde, istihdamın emek gelirlerindeki ve ücretlerdeki değişim ile ters yönlü hareket ettiği izlenmektedir. İstihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerini yansıtan serpilme diyagramlarında, 1983-1988 ve 1994-1997 dönemlerinde genel olarak emek gelirlerinde ve ücretlerde düşüş, 1989-1993 ve 1998-2000 dönemlerinde ise eğiliminin yaşandığı gözlenmiştir. Bu gruplaşma dikkate alınarak oluşturulan "golgel" yapay değişkeni kullanılarak, istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkileri için regresyon denklemleri tahmin edilmiştir. Tahmin edilen denklemler göstermiştir ki, istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi benzer şekilde, 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 dönemlerini içeren iki farklı gruba göre değişen, farklı düzeylerde fakat birbirine paralel iki doğru üzerinde hareket etmektedir. Diğer bir deyişle, 500 büyük sanayi kuruluşu toplam imalat sanayii firmalarında, her bir alt dönemde farklı özelliklere sahip olan istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi, alt dönem grupları dikkate alındığında uzun dönemde negatif eğimli bir ilişkinin varlığına dikkat çekmektedir. İstihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler denklemlerine ait sonuçlar kıyaslandığında, ücretlerin istihdam üzerindeki etkisinin, emek gelirlerininkinden daha fazla olduğu gözlenmektedir. Tahmin edilen denklemlerin açıklama oranlarının yüksek olması, hata terimlerinde ardışık bağımlılık ve değişken varyansın olmaması, denklem tahminlerinin başarılı olduklarını göstermektedir. Bu bulgular daha önce ilişkilerin genel özelliklerine dayanarak ortaya atılan "500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emek gelirleri ve ücretler istihdamla negatif yönlü bir ilişki içindedir" düşüncesinin doğruluğu ispatlanmaktadır.

4.2. İstihdam ve Verimlilik İlişkisi

Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu sıralamasına giren imalat sanayii firmaları için istihdam-verimlilik ilişkisine ait korelasyon katsayısının negatif olduğu (Tablo 3.5), ayrıca Granger testi kullanılarak verimliliğin istihdam ile nedensellik ilişkisinin varlığı daha önce saptanmıştı (Tablo 3.6). 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmaları için yukarıda saptanan bulgulara dayanarak, istihdam ve verimlilik ilişkisinin negatif yönlü olduğu düşünülmektedir.

1983-2000 yılları arasında istihdam-verimlilik ilişkisi serpilme diyagramında incelendiğinde (Şekil 4.5), istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerine benzer olarak, belli dönemler arasında yoğunlaşmaların varlığı dikkat çekmektedir. Bu yoğunlaşmaların bulundukları düzeyler arasındaki farklar göz önüne alındığında, gözlem değerleri iki gruba ayrılabilir. Bu grupların ilki daha alt düzeyde yer alan 1983-1988 ve 1994-1997, ikincisi ise 1989-1993 ve 1998-2000 dönemlerini içermektedir. Daha öncede bahsedildiği gibi, bu dönemleri birbirlerinden ayıran özellik, Türkiye ekonomisinde uygulanan yapısal ve iktisadi politikaların her birinde farklılık göstermesidir.

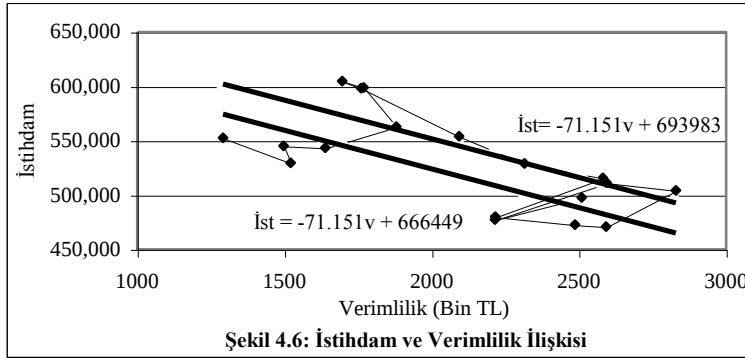
Şekil 4.5: istihdam-verimlilik ilişkisi serpilme diyagramı

İstihdam-verimlilik ilişkisine ait regresyon denkleminin açıklanma oranını arttırmak için, daha önce de açıklandığı gibi, "golge1" yapay değişkeni kullanılmıştır. "Gölge1" değişkeni, yukarıda bahsedildiği gibi, Türkiye ekonomisinde yapısal ve iktisadi politikaların değiştiği alt dönemlere ve verimlilik-istihdam ilişkisinde dikkat çeken gruplaşmalar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Buna göre "golge 1" değişkeni, 1983-1989 ve 1994-1997 dönemleri için sıfır, 1989-1993 ve 1998-2000 dönemleri için bir değerini almaktadır.

1983-2000 yılları arasında istihdam-verimlilik ilişkisi "golge 1" yapay değişkeni kullanılarak tahmin edilmiştir. Ekler kısmında Tablo A.14'de gösterilen denklem sonuçlarına göre tüm değişkenlerin katsayısı anlamlıdır. Tahmin edilen regresyon denkleminde verimliliğin, istihdamı açıklama oranını gösteren R^2 değeri 0,55 çıkmıştır. Bu oran verimlilik bağımsız değişkeninin, tek başına istihdamı açıklama gücünün düşük olduğunu ifade etmektedir.

Elde edilen denklem sonucuna göre (Tablo A.14), Durbin Watson kriteri 0,99 değerini alarak, hata terimlerinde birinci dereceden ardışık bağılanım olduğunu göstermiştir. Hata terimlerinin bir gecikmeli dönemle arasındaki ardışık bağımlılık yapısı bağımcizim diyagramı (Tablo A.15) ve "Ardışık Bağımlılık LM" testi sonuçları ile de tekrarlanmaktadır (Tablo A.17). Ayrıca "White Değişken Varyans" testi kullanılarak, hata terimleri varyansının değişkenlik göstermediği ortaya çıkarılmıştır (Tablo A.18). Bu sonuca göre, tahmin edilen denklemde verimlilik değişkeni, sabit varyans varsayımına göre etkindir.

Yukarıda uyum iyiliğini ve korelasyon ve varyans yapılarını incelediğimiz istihdam-verimlilik denklemi, istihdam-verimlilik ilişkisini genel hatlarıyla göstermesi amacıyla, serpilme diyagramına yerleştirilmiştir (Şekil 4.6). Daha önce bahsettiğimiz, 1983-2000 yılları arasında yer alan ve farklı dönemleri içeren iki grup arasındaki farklar ve benzerlikler, söz konusu iki gruba ait regresyon doğruları çizildiğinde daha net fark edilmektedir. İlk grup 1983-1988, 1994-1997, ikincisi ise 1989-1993, 1998-2000 yılları arasındadır. İçerdikleri dönemlerin yapısal ve politik özelliklerine göre farklılık gösteren dönemler, iki gruba ait regresyon doğruları farklı düzeylerde yer almalarına rağmen birbirlerine paralel ve negatif eğimlidirler.

Tahmin edilen istihdam-verimlilik ilişkisine ait denklemlerin Şekil 4.6'da gösterildiği gibi paralel oldukları ilgili sına yapılarak kanıtlanmak istenmiştir. Bu amaçla golgel değişkeni ile verimlilik çarpılarak "gv1" elde edilmiştir. Böylece golgel yapay değişkeninin 1 değerini aldığı dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminin, golgel'in sıfır olduğu dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminden farklı olup olmadığı sınanmak istenmektedir. Yukarıda tahmin edilen, istihdam-verimlilik denkleminde "gv1" değişkeni ilave edildiğinde, "gv1" değişkenlerine ait katsayının anlamlı çıkması, golgel değişkeninin 1 olduğu dönemleri yansıtan regresyon doğrusunun eğimin farklı olacağı anlamına gelecektir. Bu sınaaya ait sonuçların

belgelendiği ekler kısmında yer alan Tablo A.19 incelendiğinde, "gv1" değişkenlerine ait katsayıların sıfır olduğu hipotezi reddedilememektedir. Sonuç olarak istihdam-verimlilik ilişkisi için tahmin edilen denklemlere ait eğimler arasında fark yoktur, istihdam denklemleri birbirlerine paraleldir.

1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmaları için tahmin edilen istihdam-verimlilik ilişkisini gösteren regresyon denklemleri, incelenen alt dönemlere göre aşağıdaki gibidir;

İstihdam - Verimlilik

$$1983-1988 \text{ ve } 1994-1997 \text{ dönemlerinde; } \hat{I}st = -71,151v + 666.449 \quad (4.3a)$$

$$1989-1993 \text{ ve } 1998-2000 \text{ dönemlerinde; } \hat{I}st = -71,151v + 693.983 \quad (4.3b)$$

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında, 1983-2000 yılları arasında tahmin ettiğimiz istihdam-verimlilik denklemlerine göre, 1982 fiyatlarıyla verimlilik Bin TL arttırıldığında, istihdam 71 kişi azalmaktadır (4.3a ve 4.3b). Tahmin edilen denklemlere göre istihdam-verimlilik ilişkisi aynı eğimli, fakat incelendiği alt döneme göre farklı düzeylerde değer alan iki doğru üzerinde hareket etmektedir. Diğer bir deyişle, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisi her bir alt dönemde farklı eğilimler göstermesine rağmen, uzun dönemde bu alt dönemler gruplandığında, ilişkinin yönü negatiftir.

Tahmin edilen denklemlere göre istihdamın verimliliğe göre nokta esneklikleri, 1983 yılından sonra genel olarak mutlak değerce artmaktadır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii verimliliğinde 1983 yılında meydana gelecek %10 oranında artış, istihdamda %1.6 düşüş yaratırken, bu oran 1997 yılında %3.99 ile rekor düzeye ulaşmıştır. 2000 yılında ise, 1997'ye göre esneklik azalmış, %10 oranında verimlilik artışlarının istihdamda yaratacağı kayıp %3,59 olarak gerçekleşmiştir.

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında, istihdam-verimlilik ilişkisi, regresyon denklemleri tahmin edilerek açıklanmaya çalışıldı. Tahmin edilen denklemin yapısal özellikleri, ilgili testler ve grafikler yardımı ile kısaca incelendi. Buraya kadar yapılan saptamalar sonucunda, istihdam-verimlilik ilişkisi incelendiğinde, farklı düzeylerde ve birbirlerine paralel iki regresyon doğrusunun

varlığını ortaya çıkarttık. 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993 ve 1998-2000 dönemlerini içeren bu gruplar arasındaki farkın, içerdikleri dönemlerde Türkiye ekonomisinde yaşanan iktisadi ve politik gelişmelerin istihdam ve verimlilik üzerindeki etkilerinin farklı yönlerde olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle incelenen gruplara ait alt dönemlerde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdam ve verimlilik, Türkiye ekonomisine paralel olarak incelenerek, istihdam-verimlilik ilişkisinin iktisadi ve politik yönü aydınlatılmaya çalışılacaktır.

1983-1988 yılları arasındaki dönem, daha önce de bahsedildiği gibi, “ihracata dayalı finansal serbestleşme” dönemi olarak bilinmektedir. Bu dönemde özellikle imalat sanayii yoğun devlet desteği ile ihracata teşvik edilmiştir. 1983-88 dönemi Türkiye imalat sanayiinde, verimlilik ve istihdamın artışlarının, yatırımlara değil kapasite kullanım oranlarındaki artışa bağlı olduğu bir dönemdir (Yentürk, 1997:40). Ancak bu dönemde Türkiye imalat sanayiinde istihdam artışları, beklenenin altında gerçekleşmiştir (Yentürk,1997:37).

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında 1983 yılı ile birlikte istihdam %30 artmış, buna karşılık verimlilik %17 azalmıştır. Ancak istihdamdaki artış 1983 yılından sonra azalarak, 1984-1988 yılları arasında %1,68'e düşmüştür. 1984-1988 yılları arasında verimlilik artışlarının ise yıllık ortalama %6,9 olduğu saptanmaktadır. 1984-1988 yılları arasında istihdam ve verimlilik ilişkisi Türkiye imalat sanayiindeki eğilime paralel olarak, istihdamdan hızlı artan verimlilik olarak gerçekleşmiştir. Örneğin 1984 yılında 529.770 kişilik istihdam ile 1.521.000 TL verimlilik elde edilirken, istihdamın sadece %0,6 artarak 563.014 olduğu 1987 yılında verimlilik %23 artarak 1.884.000 TL olmuştur. İstihdamdaki (az da olsa) artışa rağmen, verimliliğin daha hızlı artması, kapasite kullanım oranı ile birlikte net katma değer artmasına bağlanmaktadır. 1983-1988 döneminde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında net katma değerdeki artış yıllık %8,6'dır. Aynı dönemde brüt katma değer ise sadece %4,9 artış gösterebilmiştir. İncelenen dönemde 1983, 1985, 1987 ve 1988 yıllarında net katma değer artışları, brüt katma değer artışlarının üzerinde değerler almaktadır. Net katma değer, brüt katma değerden katma değer vergisi ve diğer dolaylı vergiler çıkartılıp, sübvansiyonlar eklenerek bulunmaktadır. Bu nedenle, net katma değer artış oranının, brüt katma değerdeki yıllık artış

oranından fazla olması, dönemin "ihracata dayalı büyüme" politikası altında, özellikle imalat sanayii firmalarına verdiği yardım, teşvikler ve vergi indirimlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

1989-1993 dönemi, Türkiye ekonomisinde, genel olarak emek gelirlerindeki artışın yarattığı etki ile iç talebin canlandığı, bunun sonucunda özellikle ticarete konu olmayan sektörlerde üretim ve verimliliğin arttığı yıllardır. (Yentürk,1997:18-20). Ancak bu dönemde özellikle imalat sanayii gibi dışa dönük sektörlerde, kâr oranlarının yüksek değerini korumak pahasına, katma değer artışları yatırım oranında önemli bir artış yaratmamıştır (Onaran ve Yentürk, 2001:5). Kâr oranlarında ve ücretlerdeki artışı finanse etmek amacıyla, incelenen dönemde kısa vadeli yabancı yatırımları çekmek amacı ile faizlerin arttırılması, finansman maliyetlerini arttırıcı ve üretimi yavaşlatıcı bir etken olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, 1989-1993 döneminde, Türkiye imalat sanayiinde ücret artışlarının da etkisi ile istihdam düşerken, verimlilik %16 artış göstermiştir (Onaran, Yentürk, 2001:5). İncelenen dönemde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, Türkiye imalat sanayiine benzer şekilde, verimlilik artarken istihdam azalma eğilimi göstermiştir. Ancak burada belirtilmesi gereken nokta, istihdamın verimlilik artışları üzerindeki etkisidir. Verimlilik, kişi başı net katma değer olarak hesaplandığı için, bu durumda verimlilik artışlarının istihdamdaki düşüşlere bağlı olabileceği akla gelmektedir. Bu görüşün doğruluğunu sınamak amacıyla 1989 sonrası için, verimlilik ve istihdam ilişkisine "Granger nedensellik sınaması" uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, 1989-2000 yılları arasında "istihdamın bir dönem önceki değerinin verimlilikteki değişimin Granger nedeni olduğu" %5 anlamlılık düzeyinde kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle 1989 sonrasında, verimlilik artışları istihdamı etkilemezken, istihdamdaki azalmanın verimlilik artışları üzerinde pozitif etkisi vardır.

1994-1997 dönemi, daha önce de bahsedildiği gibi "1994 finansal krizinin" patlak vermesi ile başlar ve 1998 krizine kadar sürer. Bu dönemde Türkiye ekonomisinde ücretler ve emek gelirleri daraltılmış, ancak buradan elde edilen tasarruflar, yatırım ve kapasite kullanım oranlarında bir artış yaratmamış, tüm bunlara bağlı olarak da verimlilik azalmıştır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında verimlilik 1994 krizinin etkisiyle %14 azalmış, daha sonra toparlanarak, 1997 sonuna kadar ortalama %8 artış göstermiştir. İstihdam ise 1994 krizinin etkisi ile girdiği

azalma eğilimini 1996 sonuna kadar sürdürmüştür. 1994 krizinden önce 100 olan istihdam endeksi, 1996 yılında 91'e düşmüştür. Ancak 1997 yılındaki artış ile 97'ye çıkan istihdam endeksi bile 1994 krizinin etkisini telafi edememiştir. 1989-2000 yılları arası için yapılan "Granger nedensellik sınaması" sonuçlarına dayanarak, 1994-1997 döneminde verimlilik artışları, istihdamda meydana gelen azalma eğilimine bağlanmaktadır. 1994 krizinin ardından 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdam ve verimlilik ilişkisi, önceki yıllarla karşılaştırıldığında, verimlilik artışlarının istihdam sabit kalırken net katma değer artışlarından kaynaklandığı gözlenmektedir. Örneğin 1984 yılında 552.685 kişilik istihdamla (1982 fiyatlarıyla) 1.291.000 TL verimlilik elde edilirken, 1995 yılında 472.754 çalışanın kişi başı verimliliği 2.487.000 TL olarak saptanmıştır. Bu kıyaslama, özellikle ücret artışlarının başladığı 1989 yılı ile birlikte ücret ve maaşla çalışan kesimin kişi başı katma değerlerinin iki kat arttığı anlamına gelmektedir.

1998-2000 dönemi Türkiye ekonomisinde Asya ve Rusya krizlerinin etkisi ile yaşanan 1998 krizi ile başlar ve 2000 yılında IMF önderliğinde başlatılan "enflasyonla mücadele" adındaki programla son bulur. Bu dönemde 1998 yılının ilk yarısından itibaren hissedilen kriz tam olarak atlatılamadan 1999 yılında yaşanan deprem felaketinin ardından ekonomi bir darbe daha almış, özellikle sanayi sektörü %5,5 küçülmüştür. 1999 yılı ile birlikte iç talepteki düşüşün etkisi ile kapasite kullanım oranları ve yatırım harcamaları azalmıştır. 2000 yılı ile birlikte uygulamaya konulan yeni programın olumlu etkileri Türkiye ekonomisinde verimlilik ve istihdam artışları olarak kendini göstermiştir. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında 1998 krizinin etkisiyle verimlilik azalırken, istihdam çok düşük oranda (%1,4) artış göstermiştir. 1997 yılında verimlilik ve istihdam eş yönlü olarak azalırken, 2000 yılında yeni ekonomik programın etkisi ile artmışlardır.

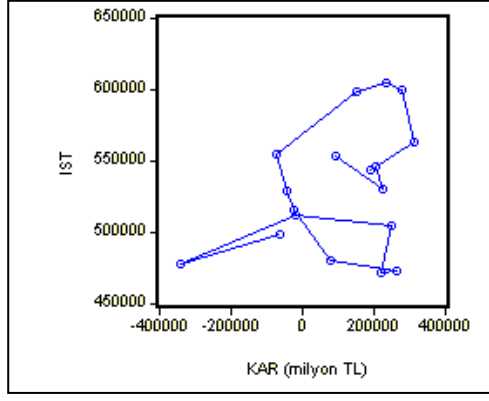
Sonuç olarak; 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, verimliliğe bağlı olarak istihdam değişimi genel olarak incelendiğinde, istihdamın verimlilikteki değişim ile ters yönlü hareket ettiği izlenmektedir. İstihdam-verimlilik ilişkisini yansıtan serpilme diyagramı incelendiğinde, Türkiye ekonomisindeki yapısal ve iktisadi dönüşümlere göre 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 alt dönemlerinde meydana gelen gruplaşmalar dikkat çekmektedir. Bu gruplaşmalar dikkate alınarak oluşturulan "golge1" yapay değişkeni

kullanılarak, istihdam-verimlilik ilişkileri için regresyon denklemleri tahmin edilmiştir. Tahmin edilen denklemler göstermiştir ki, , uzun dönemde istihdam-verimlilik ilişkisi, 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 dönemlerini içeren iki farklı gruba göre değişen, farklı düzeylerde fakat birbirine paralel iki doğru üzerinde hareket etmektedir. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisi, her bir alt dönemde farklı özellikler gösterse de, uzun dönemli olarak incelendiğinde negatif yönlüdür. Tahmin ettiğimiz denklem sonuçları incelendiğinde, açıklama oranının %54 ve hata terimlerinin bir gecikmeli dönemi ile ardışık bağımlılık içinde olduğu, buna ilaveten tahmin edilen denklemin varyansının değişken çıkmadığı tespit edilmiştir.

4.3. İstihdam-Kâr İlişkisi

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-kâr ilişkisi genel hatlarıyla 3. Bölümde incelemiştik. Buna göre istihdam ve kâr arasındaki korelasyon katsayısının pozitif işaretli (0,36) olduğu (Tablo 3.5), ayrıca granger nedensellik sınaması sonuçlarına göre kârın istihdamdaki değişimin nedeni olmadığı (Tablo 3.6) saptanmıştır. İstihdam-kâr ilişkisi için yapılan ön inceleme sonuçlarına dayanarak, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam ve kâr bağımsız değişkeni ile arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu düşünülmektedir.

1983-2000 yılları arasında istihdam-kâr ilişkisi serpilme diyagramında incelendiğinde, belli dönemler arasında yoğunlaşmaların varlığı dikkat çekmektedir. Bu yoğunlaşmaların bulundukları düzeyler arasındaki farklar göz önüne alındığında, gözlem değerleri iki gruba ayrılabilir (Şekil 4.7). İstihdam-emek gelirleri, istihdam-ücretler ve istihdam-verimlilik ilişkilerindekine benzer olarak, bu grupların ilki daha alt düzeyde yer alan 1983-1988 ve 1994-1997, ikincisi ise 1989-1993 ve 1998-2000 dönemlerini içermektedir. Daha öncede bahsedildiği gibi, bu dönemleri birbirlerinden ayıran özellik, Türkiye ekonomisinde uygulanan yapısal ve iktisadi politikaların her birinde farklılık göstermesidir.

Şekil 4.7: İstihdam-kâr ilişkisi serpilme diyagramı

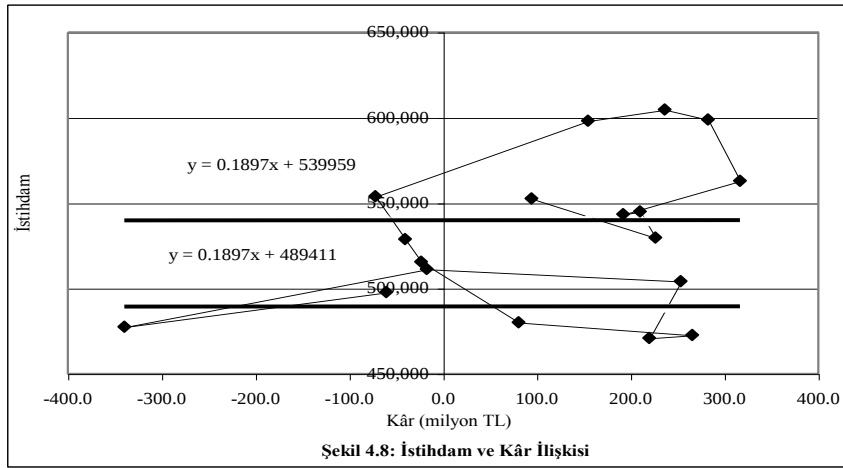
İstihdam-kâr ilişkisine ait regresyon denklemi tahmin edilirken, kâr değişkeni ile tahmin edilecek denklemin açıklanma oranını arttırmak için, daha önce de açıklandığı gibi, "golge1" yapay değişkeni kullanılmıştır. "Gölge1" değişkeni, yukarıda bahsedildiği gibi, Türkiye ekonomisinde yapısal ve iktisadi politikaların değiştiği alt dönemlere ve istihdam-kâr ilişkisinde dikkat çeken gruplaşmalara göre oluşturulmuştur. Buna göre "golge 1" değişkeni, 1983-1989 ve 1994-1997 dönemleri için sıfır, 1989-1993 ve 1998-2000 dönemleri için bir değerini almaktadır.

1983-2000 yılları arasında istihdam-kâr ilişkisi "golge 1" yapay değişkeni kullanılarak tahmin edilmiştir. Denkleme ait tahmin sonuçları ekler kısmında yer alan Tablo A.20'de verilmektedir. Denklem sonuçlarına göre tüm açıklayıcı değişkenlerin katsayıları anlamlıdır. Ancak kâr bağımsız değişkeninin istihdamı açıklama oranlarını gösteren belirlilik katsayısının (R^2 : 0,38) 1'den çok küçük bir değer alması tahmin edilen denklemin, açıklama gücünün düşük olduğunu ifade etmektedir.

Tahmin edilen istihdam-kâr denklemlerine ait hata terimlerinin, gecikmeli dönemleri ile ilişkisini gösteren, ardışık bağımlılık yapılarını incelemek amacıyla, e-views programı kullanılarak, hata terimlerinin "Durbin Watson" değerleri ve "Bağımlılık ve Q istatistiği", "Hata Terimlerinin Karelerinin Bağımlılığı" diyagramları incelenmiş, "Ardışık Bağımlılık" testleri uygulanmıştır. Durbin Watson test istatistiğine göre d:0,73 değeri, %5 anlamlılık düzeyinde ilgili tablo değeri (d_L :1,158 - d_U :1,391) kullanılarak sınıandığında, "hata terimlerinin bir gecikmeli dönemleri ile aynı yönlü ardışık bağımlılık yoktur" sıfır hipotezi, reddedilmektedir. Tahmin edilen denkleme ait hata terimlerinde ardışık bağımlılığın olduğu, "Bağımlılık ve Q

istitistiği" (Tablo A.21) diyagramıyla ve "Ardışık Bağımlılık LM testi" ile de tekrarlanmaktadır (Tablo A.23). Son olarak, "White Değişken Varyans" testi kullanılarak, hata terimleri varyansının değişkenlik göstermediği ortaya çıkarılmıştır (Tablo A.24). Sonuçta, tahmin ettiğimiz denklem sonuçlarına göre, kâr değişkeni (daha önce incelediğimiz istihdam-verimlilik ilişkisindeki gibi) etkin bir tahmin edici olmasına rağmen, istihdamdaki değişimi tek başına açıklama konusunda yeterli değildir.

Yukarıda uyum iyiliğini, korelasyon ve varyans yapılarını incelediğimiz istihdam-kâr denklemi, (daha önce "gölge1" değişkenini belirlerken bahsettiğimiz) gruplanan alt dönemlere göre serpilme diyagramlarına yerleştirilmiştir (Şekil 4.8).

Korelasyon katsayısına ve regresyon denklemi sonuçlarına dayanarak yapılan, istihdam değişkeninin kâr bağımsız değişkeni ile pozitif fakat çok zayıf bir ilişki içinde olduğuna yönelik saptamalar, tahmin edilen denklemler serpilme diyagramında (Şekil 4.8) incelendiğinde de doğrulanmaktadır. Buna göre istihdamın, kârdaki değişimlerden bağımsız olması, kârlılığın istihdama yansımadağı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tahmin edilen istihdam-kâr ilişkisine ait denklemlerin Şekil 4.8'de gösterildiği gibi paralel oldukları, daha önce incelediğimiz diğer ikili ilişkilere benzer olarak, ilgili sınamalar yapılarak kanıtlanmak istenmiştir. Bu amaçla golge1 değişkeni ile kâr değişkeni ile çarpılarak "gk1" elde edilmiştir. Böylece golge1 yapay değişkeninin 1 değerini aldığı dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminin, golge1'in sıfır olduğu dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminden farklı olup olmadığı sınanmak

istenmektedir. Yukarıda tahmin edilen, istihdam-kâr denklemine "gk1" değişkeni ilave edildiğinde, "gk1" değişkenine ait katsayı anlamlı çıkmamıştır. Diğer bir deyişle, istihdam-kâr ilişkisi için tahmin edilen denklemlere ait eğimler arasında fark yoktur, istihdam denklemleri birbirlerine paraleldir (Ek Tablo A.25).

1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmaları için tahmin edilen istihdam-kâr ilişkisini gösteren regresyon denklemleri, incelenen alt dönemlere göre aşağıdaki gibidir;

İstihdam - Kâr

$$1983-1988 \text{ ve } 1994-1997 \text{ dönemlerinde; } \hat{I}st = 0,18967k + 489411,2 \quad (4.4a)$$

$$1989-1993 \text{ ve } 1998-2000 \text{ dönemlerinde; } \hat{I}st = 0,18967k + 539958,5 \quad (4.4b)$$

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında, 1983-2000 yılları arasında tahmin ettiğimiz istihdam-kâr denklemlerine göre, 1982 fiyatlarıyla kâr 1 milyon TL arttırıldığında, istihdam 0,19 kişi artmaktadır. Tahmin edilen denklemlere göre, istihdamın kâr esnekliği 1983-1990 ve 1994-1997 yılları arasında pozitif, diğer yıllar negatif değerler almaktadır (Tablo A.13). Kâr artışlarına karşılık istihdamda meydana gelen değişim kısa süre içinde önemli oranlarda farklılaşmaktadır. Örneğin 1997 yılında kârdaki %10 artışa karşılık istihdam %1 oranında artarken, 1999 yılında aynı oran %1,54 düşüş olarak gerçekleşmiştir

Tahmin edilen denklemin yapısal özellikleri, ilgili testler ve grafikler yardımı ile kısaca incelendi. Buna göre, istihdam-kâr ilişkisi, her bir alt dönemde farklı eğilimler göstermesine rağmen, incelenen alt dönemlerin oluşturduğu gruplar dikkate alındığında eğimi aynı fakat çok düşük olan iki doğru üzerinde hareket etmektedir. Bu nedenle incelenen gruplara ait alt dönemlerde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdam ve kârlılık, Türkiye ekonomisine paralel olarak incelenerek, istihdam-kârlılık ilişkisinin iktisadi ve politik yönü aydınlatılmaya çalışılacaktır.

1980'li yılların başında uygulanmaya başlanan ihracata yönelik büyümeyi amaçlayan yapısal dönüşüm programı ile, ihracatı uluslararası pazarlarda cazip hale getirmek amacıyla Türk Lirası yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, büyük oranda

ithalata bağı olan girdi maliyeti artmıştır. Girdi maliyetlerindeki artış eksik rekabetçi yapının hakim olduğu imalat sanayiinde mark-up tipi fiyatlama yolu ile, maliyet artışlarının nihai tüketiciye yansımaya neden olmuştur. Sonuç olarak, 1983-1988 döneminde Türkiye imalat sanayiinin "ihracata dayalı sanayileşme" yapısı çerçevesinde dış pazarlara açılması ile artması rekabetin kârlılık oranlarını düşüreceği beklentisi, imalat sanayiinde tekelleşme olgusunu kıramamış, mark-up oranlarındaki artışa bağı olarak kârlılık artmıştır. 1983-1988 döneminde Türkiye imalat sanayiinde ücretler ve emek gelirleri genel olarak daralma eğilimindeyken, özellikle 1984 yılından sonra kârlılık oranları 1989 yılına kadar süren artış eğilimine girmiştir (Yeldan, 2001:76). İncelenen dönemde ücret ve emek gelirlerinin daraltılması ile elde edilen tasarruf ve kârlılık, yatırım oranlarına yansımamıştır. Bu nedenle 1983-1988 döneminde meydana gelen istihdam artışları yatırımlara değil, ücretlerdeki düşüşe ve kapasite oranındaki artışlara bağlanmaktadır.

1983-1988 döneminde, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında milli gelir anlamında kâr rakamları, 1984 ve 1987 yıllarında sırasıyla %140,5 ve %65 oranlarında artış göstermiştir (Tablo 3.3). İncelenen dönemde meydana gelen kâr artışlar bu iki yılla sınırlı kalmasına rağmen, artışın boyutları çok büyüktür. Kâr rakamları, (1982 sabit fiyatlarıyla) 1983 yılı 100 endeksine göre, 1984 yılında 240, 1987 yılında ise 336 olmuştur. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında 1983-1988 yılları arasında istihdam-kâr ilişkisinde, kâr artışlarının istihdama yansımadağı düşünülmektedir. 1984-1988 yılları arasında kâr artışları %35,6 iken, istihdam artışları %1,6 ile sınırlı kalmaktadır.

Türkiye imalat sanayiinde 1989 yılı ile başlayan ücret artışları, birlikte mark-up oranlarında herhangi bir gerileme söz konusu olmamıştır. "Tersine, mark-up güvencesi ile özel imalat sanayiinde kârlılığı korunduğu görülmektedir" (Yeldan,2001:76). Türkiye imalat sanayii özel kuruluşlarda ortalama kâr marjları 1981-1988 döneminde %33 iken, 1989-1993 döneminde ücret artışlarına rağmen %39,6'ya çıkmıştır. İncelenen 1989-1993 döneminde kârlılık oranındaki artışa rağmen, ücret artışlarının etkisi ile istihdam azalmıştır. Diğer bir deyişle 1983-1988 dönemine benzer şekilde, 1989-1993 döneminde de kâr artışları istihdama yansımamıştır.

1989-1993 döneminde, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında toplam kârlılık, Türkiye imalat sanayiinden farklı olarak, azalma eğilimine girmiştir. Hatta 1991-1993 yılları arasında kâr negatif değerler almıştır. Ancak 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında kârlılık kamu-özel ayırımında incelendiğinde, azalma eğiliminin kamu kuruluşlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kamu sektöründe faaliyet gösteren en büyük imalat sanayii firmalarının, 1990 yılından sonraki kârları devamlı olarak negatif değerler almıştır. Oysa özel sektör firmalarında kârlılık 1994 yılına kadar artış eğilimini sürdürmüştür. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında kârlılık değişiminin kamu ve özel sektörde gösterdiği farklılık, ücret artışlarını özel sektör firmaları tarafından kabul edilebilir kılmak amacıyla, kamu sektörünün kendi kârlılığından feragat ettiği yorumunu güçlendirmektedir. Diğer bir deyişle, 500 büyük sanayi kuruluşu kamu sektörü imalat sanayi firmaları, özel sektöre düşük fiyatla girdi satarak, ücret artışlarının özel sektör kârlılığını düşürmesini engellemiştir. 1989 sonrası özellikle 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarının faaliyet dışı gelirlere yöneldikleri yıllardır. 1989-1993 döneminde faaliyet dışı gelirler yıllık ortalama %22 artmıştır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdam-kâr ilişkisi, 6. bölümde kamu-özel ayırımında ayrıntılı olarak incelenmektedir. İncelenen 1989-1993 döneminde artan ücretlerin etkisi ile iç talebin canlanması sonucunda, Türkiye imalat sanayiinde özellikle ticarete konu olmayan sektörlerin üretimleri artarken, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında üretim beklenen artışları göstermemektedir. 1989-1993 döneminde üretimden satışlar %2, ve satış hasılatı %3 artış gösterirken, aynı oranlar 1983-1988 döneminde sırasıyla %7 ve %8 olarak gerçekleşmiştir.

1994 krizi ile birlikte, Türkiye imalat sanayiinde 1980'li yılların ücret daraltılması rejimine geri dönülürken, kâr oranları 1998 yılına kadar artmaya devam etmiştir. Kâr marjları 1994-1997 yılları arasında rekabetçi sektörlerde korunabilirken, eksik rekabetçi sektörlerde artma eğilimindedirler (Yeldan,2001:88). İncelenen dönemde Türkiye imalat sanayiinde istihdam, ücretlerdeki düşüşün etkisi ile yıllık ortalama %4 artmıştır. 1994-1997 döneminde Türkiye imalat sanayiinde kârlılık artışları ve istihdam eş yönlü artmışlardır. Ancak önceki dönemlere benzer olarak istihdamda meydana gelen artışlar, kârlılıktan değil ücretlerdeki düşme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle kârlılık artışları, yatırımları arttırmadığından, istihdama yansımamıştır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında 1994

krizi ile birlikte ücretler daraltılırken, milli gelir anlamında kâr rakamları 1998'e kadar artmıştır. 1994 100 endeksi için, 1997 yılında kâr 315 olmaktadır. Kârdaki ani artışlara rağmen, istihdam 1994 yılı ile birlikte (1993 yılında 515.000 kişi) azalmış ve 480.000 değerini almıştır. İncelenen dönemde sadece 1997 yılında %7 oranında artış gösteren istihdam, 1994-1997 yılları arasında yıllık %0,4 azalmıştır. Ücret ve emek gelirlerinden elde edilen tasarruflara ve kâr artışlarına rağmen istihdamın azalması, 1994-1997 döneminde kâr artışlarının, istihdamda gerekli artışı sağlayacak yatırımlara yansıtılmadığına dikkat çekmektedir

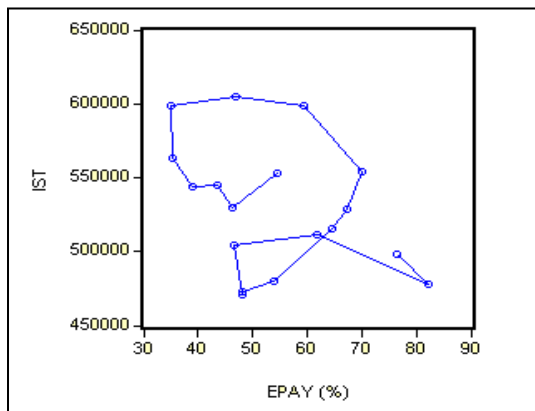
1998 krizi ve 1999 yılında meydana gelen depremin etkisi ile birlikte Türkiye imalat sanayiinde kâr ve istihdam 2000 yılına kadar eş yönlü azalmaktadır. 2000 yılında ise IMF önderliğinde uygulamaya konan "enflasyonla mücadele" programı altında, üretim artışları ile birlikte, kâr ve istihdam artış göstermektedir. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında da milli gelir anlamında kâr rakamları 1998 yılı ile birlikte azalmış, hatta negatif değerler almıştır. Özellikle 1999 yılında kârlılık - 339.793 milyon TL ile, 1983-2000 yılları arasındaki en düşük değerini almıştır. Aynı yıl, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarının faaliyet dışı gelirleri de 521.617 milyon TL ile, 1983-2000 yılları arasındaki en yüksek değerini almıştır.

Sonuç olarak; 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, kâra bağlı olarak istihdam değişimi incelendiğinde, kârdaki değişimin istihdamla aynı yönlü fakat çok zayıf bir açıklayıcılığa sahip olduğu saptanmıştır. İstihdam-kâr ilişkisini yansıtan serpilme diyagramı incelendiğinde, diğer ikili ilişkilere benzer olarak, Türkiye ekonomisindeki yapısal ve iktisadi dönüşümlere göre 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 alt dönemlerine göre regresyon denklemleri tahmin edilmiştir. Tahmin edilen denklemler göstermiştir ki, uzun dönemde istihdam-kâr ilişkisi, 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 dönemlerini içeren iki farklı gruba göre değişen, farklı düzeylerde, birbirine paralel fakat eğimleri çok küçük olan iki doğru üzerinde hareket etmektedir. Buraya kadar açıklanan bulgular ışığında, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında kâr artışları, yatırımlara yansıtılmamıştır.

4.4. İstihdam-Emeğin Payı İlişkisi

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-emeğin payı ilişkisi genel hatlarıyla 3. Bölümde incelemiştik. Buna göre istihdam ve emeğin payı arasındaki korelasyon katsayısının negatif işaretli (-0,36) olduğu (Tablo 3.5), ayrıca granger nedensellik sınaması sonuçlarına göre emek payının istihdamdaki değişimin nedeni olduğu (Tablo 3.6) saptanmıştır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında daha önce edindiğimiz ön bilgilere dayanarak, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emek gelirleri payındaki değişimin, istihdamla negatif yönlü bir ilişki içinde olduğu düşünülmektedir.

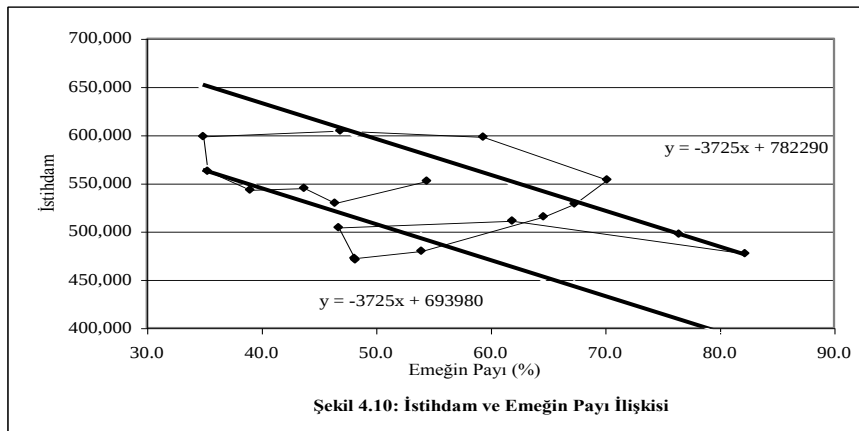
1983-2000 yılları arasında istihdam-kâr ilişkisi serpilme diyagramında incelendiğinde (Şekil 4.9), 1983-1988 yılları arasında emek gelirlerinin net katma değer içindeki payı düşerken, istihdam artmaktadır. 1989 yılı ile birlikte emeğin payı artışa geçmiş, buna karşılık istihdam ters yönlü değişimi sürdürerek azalmıştır. Emek payının artışı 1992 yılı ile son bulmuş, istihdam ile birlikte eş yönlü olarak azalmışlardır. 1997 yılından sonra emek payı 1999 yılına kadar artarken, istihdam 1999 deprem yılı hariç artmıştır. 1983-2000 yılları arasında istihdam-emek payı ilişkisi, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde regresyon denklemleri yardımı ile incelenecektir. İstihdam-emek payı ilişkisinin Türkiye ekonomisinde değişen yapısal ve iktisadi politikalardan etkilendiği düşünülmektedir. Daha önce incelenen regresyon denklemlerinde olduğu gibi, gölge1 yapay değişkeni bu amaçla denkleme ilave edilecektir.

Şekil 4.9: İstihdam-emeğin payı ilişkisi serpilme diyagramı

Tahmin edilen istihdam-emek payı denklemlerine göre, emeğin net katma değer içindeki payı istihdamdaki değişimin %55'ini açıklamaktadır (Ek Tablo A.26). Durbin Watson değeri (0,94) ilgili tablo değerleri ile ($d_L:1,158 - d_U:1,391$) %5 anlamlılık düzeyinde sınıandığında, “hata terimlerinin bir gecikmeli dönemleri ile aynı yönlü ardışık bağımlılık yoktur” sıfır hipotezi reddedilmektedir. Ancak, hata terimlerine ilişkin bağımlılık diyagramları (Ek Tablo A.27 ve TabloA.28) ve "Ardışık Bağımlılık LM testi"(Ek Tablo A.29) sonuçları, %5 anlamlılık düzeyinde hata terimlerinde ardışık bağımlılığın olmadığı yönündedir. Son olarak, "White Değişken Varyans" testi kullanılarak, hata terimleri varyansının değişkenlik göstermediği ortaya çıkarılmıştır (Ek Tablo A.30). Sonuçta, emek payı değişkeni (daha önce incelediğimiz istihdam-verimlilik ve istihdam-kâr ilişkilerindeki gibi) sabit varyans varsayımına göre etkin bir tahmin edici olmasına rağmen, istihdamdaki değişimi tek başına açıklama konusunda yeterli değildir.

Yukarıda uyum iyiliğini, korelasyon ve varyans yapılarını incelediğimiz istihdam-emek payı denklemi, (daha önce "gölge" değişkenini belirlerken bahsettiğimiz) gruplanan alt dönemlere göre serpilme diyagramlarına yerleştirildiğinde, istihdam-emek gelirleri ilişkisinin negatif eğimli ve birbirlerine paralel, fakat farklı düzeylerde iki doğru üzerinde yer değiştirdiği ortaya çıkmaktadır (Şekil 4.10). Diğer bir deyişle, istihdam-emek payı ilişkisi, yıllara ve dönemlere göre farklı eğilimler gösterirken, alt dönemler Türkiye ekonomisinde değişen yapısal dönüşümlere ve iktisat politikalarına göre gruplandığında iki değişken arasındaki ilişkinin uzun dönemde negatif olduğu gözlemlenmektedir.

Tahmin edilen istihdam-emek payı ilişkisine ait denklemlerin Şekil 4.10'da gösterildiği gibi paralel oldukları, daha önce incelediğimiz diğer ikili ilişkilere benzer şekilde, ilgili sınaama yapılarak kanıtlanmak istenmiştir. Bu amaçla golge1 değişkeni ile emek payı değişkeni çarpılarak "gep1" elde edilmiştir. Böylece golge1 yapay değişkeninin 1 değerini aldığı dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminin, golge1'in sıfır olduğu dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminden farklı olup olmadığı sınanmak istenmektedir. Yukarıda tahmin edilen, istihdam-emek payı denklemine "gep1" değişkeni ilave edildiğinde, "gep1" değişkenine ait katsayı anlamlı çıkmamıştır (Ek Tablo A.31). Diğer bir deyişle, istihdam- emek payı ilişkisi için tahmin edilen denklemlere ait eğimler arasında fark yoktur, istihdam denklemleri birbirlerine paraleldir.

1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmaları için tahmin edilen istihdam-emeğin payı ilişkisini gösteren regresyon denklemleri, incelenen alt dönemlere göre aşağıdaki gibidir:

İstihdam - Emegın payı

$$1983-1988 \text{ ve } 1994-1997 \text{ dönemlerinde; } \text{İst} = -3725\text{ep} + 693980 \quad (4.5a)$$

$$1989-1993 \text{ ve } 1998-2000 \text{ dönemlerinde; } \text{İst} = -3725\text{ep} + 782290 \quad (4.5b)$$

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında, 1983-2000 yılları arasında tahmin ettiğimiz istihdam-emek payı denklemlerine göre, 1982 fiyatlarıyla emek payı %1 arttırıldığında, istihdam 3.725 kişi azalmaktadır (4.5a ve 4.5b). Tahmin edilen denklemlere ilişkin olarak istihdamın emek gelirlerine göre esnekliği incelendiğinde (Ek Tablo A.13), 1983-2000 yılları arasında emek gelirlerindeki %10 artışın istihdamda meydana getireceği kayıp hızla artmaktadır. %10 oranında emek payı artışının istihdamda yaratacağı kayıp en düşük 1988 yılında %2,17, en yüksek 1999 yılında %6,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tahmin edilen denklemin yapısal özellikleri, ilgili testler ve grafikler yardımı ile kısaca incelendi. Buna göre, istihdam-emek payı ilişkisi incelenen alt dönemlerin oluşturduğu gruplar dikkate alındığında, uzun dönemde, farklı düzeylerde fakat eğimi aynı ve negatif olan, iki doğru üzerinde hareket etmektedir. 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında emek payındaki

artışlar, net katma değerin sermaye payını azaltmaktadır. Ancak daha önce incelenen istihdam-kâr ilişkisine göre, sermaye payındaki azalma, kârlılığın düşmesi anlamına gelmemektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da emek payının arttığı dönemlerde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii toplam istihdamının azalma eğilimi göstermesinin asıl nedeni, kamu kuruluşlarında 1980 sonrası uygulanan küçülmeye dayalı politikalaradır. Bu konu 5. Bölümde inceleneceği için ayrıntıya girilmeyecektir. Dönemler bazında istihdam-emek payı ilişkisi, dönemin yapısal özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle incelenen gruplara ait alt dönemlerde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdam ve emek payı, Türkiye ekonomisine ve imalat sanayiine paralel olarak incelenerek, iktisadi ve politik yönü aydınlatılmaya çalışılacaktır.

1983-1988 döneminde Türkiye ekonomisinde ihracata bağlı büyümeye dayanan yapısal dönüşüm politikası ile birlikte, daraltılan ücret ve emek gelirleri sonucu iç talepten elde edilecek artık, ihracatta kullanılmıştır. Kapasite kullanım oranlarındaki artışın da etkisi ile üretim artarken, net katma değer artışları içinde emeğin payı azalmıştır. Bu nedenle, emek maliyetinin azalması ve kapasite kullanım oranının artmasıyla birlikte Türkiye imalat sanayiinde istihdam artmıştır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, Türkiye'deki genel eğilime benzer şekilde, ücretlerdeki düşüşle birlikte emek gelirleri ve emeğin net katma değer içindeki payı da daraltılmıştır. İncelenen dönemde emek payındaki yüzde değişim 1984-1988 yılları arasında incelendiğinde, 1987 genel seçiminin etkisi ile %14'lük artış dışında emek payı sürekli azalmaktadır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarının kapasite kullanım oranındaki artışlardan kaynaklandığı düşünülen, üretim ve katma değer artışları içinde sermaye payı da hızla artmıştır. Sermaye payı faiz, kira, kâr alt faktörlerine göre incelendiğinde, faiz ve kâr oranlarının yıllık artış oranları sırasıyla %14 ve %25,7'dir. Kira ise %5 azalmasına rağmen, toplam net katma değer içinde %0,4'lük düşük payından dolayı, önemli bir etkisi yoktur. 1983-1988 döneminde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında kâr payı sadece 1984 ve 1987 yıllarında artış göstermiştir. Ancak artış 1984 yılında %140,5, 1987 yılında ise %65 boyutlarındadır. 1983:100 endeksine göre 1984 yılında 240 olan net katma değer içinde kâr payı, 1987 yılında 336 olmaktadır. İncelenen dönemde, üretim ve kârlılık oranındaki artışa rağmen 1984-1988 arasında istihdam artışı %1,6 ile sınırlı kalmaktadır.

1988 sonlarında, ihraç ürünlerinin dış pazarda rekabet avantajını kaybetmeye başlaması ile ihracat artışları duraksamış ve iç talebin baskı altına alınmasıyla üretim artışı düşmeye başlamıştır. Ayrıca emek gelirlerindeki daralma sonucunda siyasi ve toplumsal gerçeklerle yaşanan çatışmalar ve 1989 yerel seçimlerinin de etkisi ile emek gelirlerinde artış kaçınılmaz hale gelmiştir. Sonuç olarak 1989-1993 döneminde, Türkiye imalat sanayiinde emek payı artmıştır. 1989-1993 döneminde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında emek gelirlerinin payı özellikle ilk üç sene ortalama %30, daha sonraki iki sene ise %2,8 artmıştır. 1982 fiyatlarıyla, 1988 yılında emek payı %35 iken, 1993 sonunda %64,6 olmuştur. İncelenen dönemde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında toplam kârın net katma değer payı 1988 yılında %26,6 iken, 1993 sonunda %1,8 olmuştur. Ancak kârlılık kamu-özel ayırımında incelendiğinde, zararın kamu sektörü firmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. 1989-1993 döneminde kamu sektörü kuruluşları %150 zarar ederken, özel sanayi kârı %18,4 artmıştır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmaları ile elde edilen bu bulgular, 1989-1993 döneminin tüm maliyetinin kamu sektörü firmaları tarafından ödendiği görüşünü desteklemektedir. İstihdam-emek payı ilişkisinin kamu ve özel sektör için farklı eğilimlere sahip olduğu 6. Bölümde ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Türkiye ekonomisinde, 1994 yılından sonra, 1983-88 döneminde uygulanan ücret daraltılmasına dayanan klasik birikim mekanizmasına geri dönmüş, bunun sonucunda emek gelirlerindeki artışlar sona ererek ekonomik birikim ve bölüşüm unsurları emek aleyhine yeniden düzenlenmiştir. Türkiye’de 1994 krizinden sonra reel ücretlerdeki ve emek payındaki keskin düşüş, istihdamdaki düşüşün nispeten az olmasının nedenlerindendir (Onaran,1999:9). Türkiye ekonomisi, 1994 krizinin ardından emek gelirlerindeki tasarrufa rağmen, kapasite kullanım oranlarının sabit kalması ve yeni yatırımların yapılmaması sonucunda daralmış, bunun sonucunda istihdam gerilemiştir. 1994-1997 döneminde, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında net katma değer artış hızı %2,8'e düşmüştür. Buna ilaveten, emek gelirlerinin net katma değer içindeki payı, 1994 krizinin etkisi ile %64,6'dan dönem sonunda (1997) %46,7'ye düşerken, toplam kâr payı artmıştır.

1998 yılında Asya ve Rusya'da patlak veren "dünya talep daralmasına bağlı finansal kriz" ile birlikte, Türkiye imalat sanayiinde ihracat ve ithalat yavaşlamış, yabancı

sermayenin ülkeyi terk etmesi ve uygulanan yüksek faiz politikası nedeniyle piyasalardan paranın çekilmesi sonucunda üretim artışı azalmış (bazı alanlarda negatife dönüşmüş), buna bağlı olarak da talep daralması meydana gelmiştir. Zaten bozulan makro ekonomik dengeler, 1999 yılında "31 Ağustos depremi" ile iyice alt üst olmuştur. 1998-2000 döneminde, DİE'den edinilen bilgilere göre, Türkiye imalat sanayiinde istihdam 1999 krizi ile azalmasına rağmen, yaklaşık sabit kalmış ve ücret artışları devam etmiştir. 1999 sonlarına gelindiğinde ekonominin makro dengelerindeki sürdürülemez yapı, 2000 yılında IMF desteği ile 3 yıllık bir programın uygulanmasını gerekli kılmıştır. İncelenen dönemde sabit bir trend izleyen emek gelirleri ve ücretlerdeki artışlar azalırken, azalan katma değer ve istihdam artışları 2000 yılında "enflasyonla mücadele programı" ile birlikte az da olsa artış göstermiştir.

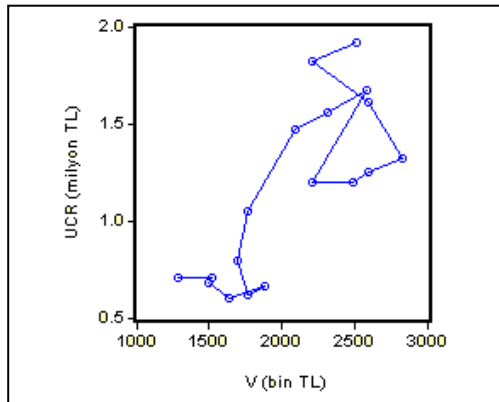
500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında emek gelirlerinin net katma değer payı 1997 yılında %46,7 iken, 1998 krizi ile kâr payının düşmesi ile birlikte %62'ye çıkmış, ardından 1999 yılında %82'lik rekor düzeye ulaştıktan sonra, 2000 yılı ile birlikte azalarak %76 olmuştur. Bu dönemde sermaye payı, alt faktörler bazında incelendiğinde, özellikle faiz gelirlerindeki artış dikkat çekmektedir. 1999 yılında faiz ödemeleri net katma değer %48,5'ini kapsamaktadır. 1998-2000 döneminde, kârlılık ve üretimdeki kayıplarla birlikte istihdam azalmış ve bir daha 1994 krizi öncesi değerini yakalayamamıştır.

Sonuç olarak; 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emek payına bağlı olarak istihdam değişimi incelendiğinde, istihdamın emek payındaki değişim ile ters yönlü hareket ettiği izlenmektedir. İstihdam-emek payı ilişkisini yansıtan serpilme diyagramında, ilişkinin düzeyi ve 1983-2000 yılları arasındaki alt dönemler göz önüne alınarak tahmin edilen denklemlere göstermiştir ki; uzun dönemde istihdam-emek payı ilişkisi incelendiği döneme göre farklılık gösteren, birbirine paralel ve negatif eğimli iki doğru üzerinde değişmektedir. Tahmin edilen denklemlere göre, emek payı değişkeni (daha önce incelediğimiz istihdam-verimlilik ve istihdam-kâr ilişkilerindeki gibi) etkin bir tahmin edici olmasına rağmen, istihdamdaki değişimi tek başına açıklama konusunda yeterli değildir.

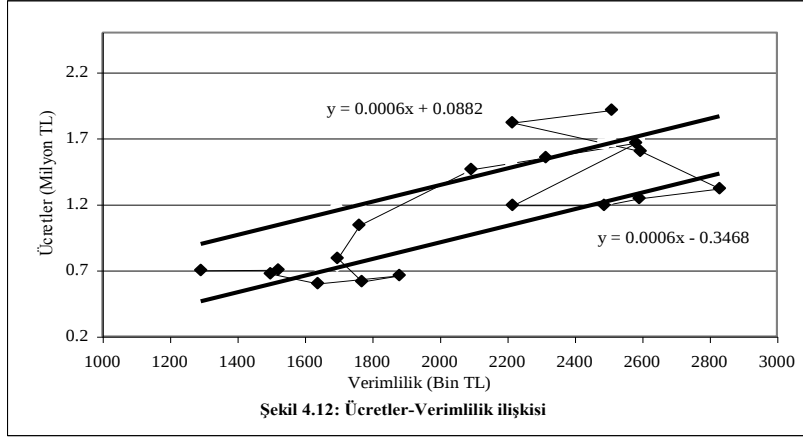
4.5. Ücretler-Verimlilik İlişkisi

Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu sıralamasına giren imalat sanayii firmaları için ücretler-verimlilik ilişkisine ait korelasyon katsayısının pozitif olduğu (0,73) (Tablo 3.5) ve 1983-2000 yılları arasında verimlilik değişkeninin bir gecikmeli değerlerinin, ücretler değişkeni ile nedensellik ilişkisi içinde olmadığı, Granger testi kullanılarak, daha önce ispatlanmıştı (Tablo 3.6). Türkiye imalat sanayii üzerine yapılan araştırma sonuçlarına ve 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmaları için yukarıda saptanan bulgulara dayanarak, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında ücretlerin, verimlilikle pozitif yönlü bir ilişki içinde olduğu düşünülmektedir.

1983-2000 yılları arasındaki serpilme diyagramı incelendiğinde, ücretlerin, verimlilikteki değişimlere bağlı olarak, belli alt dönemlere göre düzey değiştirdiği gözlenmektedir (Şekil 4.11). Söz konusu alt dönemler, Türkiye ekonomisinde yapısal ve iktisadi politikaların değişim gösterdiği yıllara göre farklılık göstermektedir. Ücretler-verimlilik ilişkisine göre alt dönemler gruplandığında, ilk grup ücretlerin genel olarak daha düşük düzeyde değerler aldığı 1983-1988, 1994-1997 dönemlerini, ikinci grup ise 1989-1993, 1998-2000 dönemlerini içermektedir. 1983-2000 döneminde serpilme çiziminde kendini gösteren bu gruplaşma dikkate alınarak, 1989-1993 ve 1998-2000 dönemleri için 1 değerini alan “golge 1” değişkeni oluşturulmuştur. İki ilişki içinde regresyon denklemleri, "golge1" yapay değişkeni kullanılarak tahmin edilmiştir.

Şekil 4.11: Ücretler-verimlilik ilişkisi serpilme diyagramı

1983-2000 yılları arasında ücretler-verimlilik ilişkisi için tahmin edilen regresyon denkleminin ait sonuçlar ek Tablo A.32'de gösterilmektedir. Denklem sonuçlarına göre sabit terim dışındaki değişkenlerin katsayıları anlamlı çıkmıştır. Ayrıca her iki regresyon denkleminin de istihdam değişkenini açıklama oranlarını gösteren belirlilik katsayısı ($R^2:0,84$) 1'e yakın çıkmıştır.

Tahmin edilen ücretler-verimlilik denklemlerine ait hata terimlerinin, gecikmeli dönemleri ile ilişkisini gösteren, ardışık bağımlılık yapıları, "Durbin Watson" değerleri ve "Bağımcizim ve Q istatistiği", "Hata Terimlerinin Karesinin Bağımcizimi" diyagramları incelenmiş, "Ardışık Bağımlılık LM" testi uygulanmıştır. Durbin Watson kriterine (0,93) göre %5 anlamlılık düzeyinde (Ek TabloA.32), "Ardışık Bağımlılık LM" testi de %6 güven düzeyinde ardışık bağımlılığın varlığı kabul edilmektedir (Ek Tablo A.35). Bağımcizim grafiklerinde ise hata terimlerinin bir gecikmeli değeri %5 sınır çizgisine çok yakın olmasına rağmen, hata terimlerinin kendisi (Ek TabloA.33) ve karelerinde (Ek TabloA.34) ardışık bağımlılığın varlığı reddedilmektedir. Ayrıca "White Değişken Varyans" testi kullanılarak, her iki denklemde de hata terimleri varyansının değişkenlik göstermediği ortaya çıkarılmıştır (Ek Tablo A.36), diğer bir deyişle verimlilik, ücretler değişkeni için sabit varyans varsayımına göre, etkin bir tahmin edicidir.

Yukarıda uyum iyiliğini ve korelasyon ve varyans yapılarını incelediğimiz ücretler-verimlilik denklemi, serpilme diyagramına yerleştirildiğinde, (daha önce "gölge1" değişkenini belirlerken bahsettiğimiz) 1983-2000 yılları arasında yer alan ve farklı dönemleri içeren gruplar arasındaki farklar ve benzerlikler daha net gözlemlenmektedir (Şekil 4.12). Ücretler-verimlilik ilişkisi her bir alt dönem bazında

farklı eğilimler sergilemesine rağmen, alt dönemler gruplandığında farklı düzeylerde fakat birbirine paralel iki doğru üzerinde değerler aldığı gözlenmektedir.

Tahmin edilen ücretler-verimlilik ilişkisine ait denklemin Şekil 4.12'de gösterildiği gibi paralel oldukları ilgili sınama yapılarak kanıtlanmak istenmiştir. Bu amaçla golgel değişkeni ile verimlilik çarpılarak "gv1" değişkeni elde edilmiştir. Böylece golgel yapay değişkeninin 1 değerini aldığı dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminin, golgel'in sıfır olduğu dönemlere ait regresyon doğrusunun eğiminden farklı olup olmadığı sınanmak istenmektedir. "gv1" değişkeni ücretler-verimlilik denklemine ilave edildiğinde elde edilen denklem sonuçları ek Tablo A.37'de gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre "gv1" değişkenine ait katsayı olasılık değeri %7,5 güven düzeyinde anlamlı çıkarak doğruların birbirine paralel olmadığı sıfır hipotezini reddedememektedir. Bu sonuca göre 1989-1993 ve 1998-2000 alt gruplarının oluşturduğu doğru denkleminin eğimi daha fazladır. 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmaları için tahmin edilen ücretler-verimlilik ilişkisini gösteren regresyon denklemleri, incelenen alt dönemlere göre aşağıdaki gibidir;

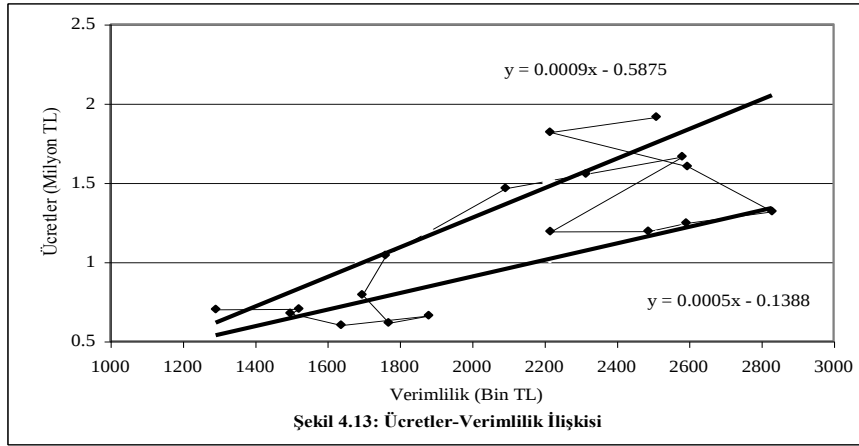
Ücretler - Verimlilik

$$1983-1988 \text{ ve } 1994-1997 \text{ dönemlerinde; } U = 0,0005v - 0.1388 \quad (4.6a)$$

$$1989-1993 \text{ ve } 1998-2000 \text{ dönemlerinde; } U = 0,0009v - 0,5875 \quad (4.6b)$$

"Gv1" yapay değişkeni denkleme ilave edildiğinde, %7,5 anlamlılık düzeyinde her iki doğrunun da eğimi değişmiştir (Şekil 4.13). Şekil 3.13 ile karşılaştırıldığında, 1983-1988 ve 1994-1997 alt dönemlerinin oluşturduğu grup için tahmin edilen denklemin eğimi azalırken, 1989-1993 ve 1998-2000 alt dönemleri için tahmin edilen denklemin eğimi artmıştır. Bu durumda, denklemlerin eğimlerine bakarak, 1989-1993 ve 1998-2000 dönemlerinde, diğer dönemlere göre ücretlerin verimlilikten daha çok etkilendikleri yorumu yapılabilir. 1989-1993 ve 1998-2000 dönemlerinde verimlilik Bin TL arttırıldığında, ücretler 900 TL artacaktır. 1983-1988 ve 1994-1997 dönemlerinde ise, Bin TL değerindeki verimlilik artışı ücretleri 500 TL kadar yükseltecektir.

Şekil 3.14'deki denklemlerde ücretlerin, verimliliğe göre nokta esneklikleri hesaplanmıştır (Ek Tablo A13). İki denkleme ait esneklik katsayıları karşılaştırıldığında, 1989-1993 ve 1998-2000 dönemleri için tahmin edilen denklemin esnekliğinin, 1983-1988 ve 1994-1997 dönemlerindeki esneklikten daha büyük olması eğim katsayıları ile yapılan yorumu doğrulamaktadır. 1983-2000 döneminde verimlilikte meydana gelen %10'luk artışın ücretlerde yaratacağı % artış, her bir yıl için (4.6b) denkleminde daha fazladır. Ücretlerin verimliliğe göre nokta esneklikleri her iki denklem için, 1983-1988 ve 1992-1997 yılları arasında artmıştır.

Esneklik katsayısının en yüksek olduğu yıl 1987, en düşük olduğu yıl ise 1999 yılıdır. Buna göre 1987 yılında verimlilikte meydana gelecek %10 oranındaki artış (4.6a)'ya göre %14,8, (4.6b)'ye göre %26,39 oranında ücretleri arttırırken, bu oranlar 1999 yılında aynı oranda verimlilik artışının yaratacağı ücret artışı sırasıyla (4.6a)'ya göre %6,3, (4.6b)'ye göre ise %11,35 olacaktır. Son yıllarda ücretlerin verimlilik esnekliği, 1989 öncesine göre yarı yarıya değer kaybetmiştir.

1983-2000 yılları arasında ücretler-verimlilik ilişkisinin alt dönemler itibarıyla gösterdiği farklılığı, incelenen dönemlerde Türkiye ekonomisinde değişen yapısal süreçlerle ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, çalışmanın ilerleyen kısmında ücretler-verimlilik ilişkisi, Türkiye ekonomisine paralel olarak kısaca incelenecektir.

1983-1988 döneminde, Türkiye ekonomisinde yukarıda belirtilen “ihracata dayalı sanayileşme” dönemi içerisinde, kapasite kullanım oranlarındaki artışın etkisi ile verimlilik artmış, buna rağmen ihracatta artış yaratmak amacıyla iç talebin kısılması

için ücretlerde ve bunun sonucunda emek gelirlerinde daralma yaşanmıştır. Diğer bir deyişle 1983-1988 döneminde yaşanan katma değer ve verimlilik artışları ücretlere yansıtılmamıştır. İncelenen dönemde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında, Türkiye'deki genel eğilime paralel olarak ücretler %3,5 daraltılmış, kapasite kullanım oranlarındaki artışın etkisi ile istihdam %6,3 artmıştır. İstihdamdaki artışın etkisi ile reel ücretlerdeki düşüş emek gelirlerine yansımamış, emek gelirleri %2,3 artmıştır. O halde 1983-1988 döneminde, emek gelirlerindeki artışın verimliliğe değil istihdamdaki artışa bağlı olduğu söylenebilir.

1989 yılı ile birlikte, 1993'e kadar süren ikinci döneme girilmiştir. Bu dönemde genel olarak Türkiye ekonomisinde, önceki dönemin tersine, ücretler ve emek gelirleri verimlikten daha hızlı artmıştır. Ücretler ve emek gelirleri çeşitli toplumsal ve siyasal nedenlerden dolayı arttırılırken, bu artışları iç talepte yarattığı canlılık ve yükselme eğilimi, özellikle ticarete konu olmayan sektörlerde kapasite kullanımını ve yatırım miktarını arttırarak verimliliğin artmasına olanak vermiştir (Yentürk,1997:21). Ayrıca istihdamda yaşanan azalma eğiliminin de verimlilik artışları üzerinde etkisi vardır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında 1989-1993 döneminde, verimlilik ve ücretler 1989 yılı dışında sürekli olarak eş yönlü bir artış göstermişlerdir. Ancak artış oranları seneler itibarıyla farklılık göstermektedir. 1989 yılından sonra ücretler %40'a varan artışlar yaşamış, fakat 1992 yılından sonra bu artış %6 seviyesine kadar dşrlmştir. 1989-1993 döneminde canlanan iç talebin etkisi ile üretim artması sonucunda net katma değer artmıştır. Kişi başı net katma değer olarak hesaplanan verimlilik rakamlarındaki artış, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı net katma değerdeki artış ve istihdamın azalmasında kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak 1989-1993 döneminde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında ücretler, verimlilikle eş yönlü olarak artmaktadır. Ancak ücretlerdeki artışın nedeni verimlilikteki artışlar değil, bu dönemde etkisi hissedilen toplumsal ve sosyal baskı unsurları, ihracattaki daralma ile birlikte iç talebe yöneliş, 1989 yerel seçimleri vb. nedenlere bağlanmaktadır.

Türkiye ekonomisinde 1994 yılında yaşanan “finansal krizden” sonra, birikim ve bölüşüm dinamiklerini değiştirerek tekrar 1989 öncesi dönemdeki gibi reel ücretlerin daraltılması yoluna gidilmiştir. 1994-1997 döneminde, Türkiye ekonomisinde reel ücretlerin daraltılmasıyla birlikte elde edilen emek gelirlerindeki tasarruf yatırıma

dönüştürülmemiş, kapasite kullanım oranının sabit kalmasına da bağlı olarak verimlilik azalmıştır. 1993-97 döneminde verimliliğin arttığı tek sene 1997'dir. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında, emek gelirleri ve verimlilik ilişkisi Türkiye'deki genel eğilimden biraz farklıdır. 1994 krizinin etkisi ile ücretler ve verimlilik sırasıyla %28 ve %14 oranlarında azalmıştır. Bu dönemde, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında, üretimden satışlar 1994 krizinin etkisi ile -%5,4 azalmıştır. 1995-97 arasındaki artışlara verimlilik ve ücretler krizin etkisini telafi edecek düzeyde değildir. 1993 yılında ücretler, istihdam ve verimlilik değerleri 100 kabul edilerek yapılan endekse göre, 1997 yılında ücretler 79, istihdam 95'e düşerken verimlilik 109 değerini almaktadır. Sonuç olarak 1994 öncesine göre daha az çalışan sayısı ile daha fazla katma değer ve verimlilik elde edilmektedir.

Türkiye ekonomisi, 1994 krizinin etkilerini tam olarak atlatamadan, 1998 yılında Asya ve Rusya krizinin etkisi ile bir darbe daha almıştır. Türkiye imalat sanayiinde, 1998 krizi ile birlikte verimlilik ve ücretler daraltılmıştır. 2000 yılında IMF önderliğinde uygulamaya konulan “enflasyonla mücadele programı” ile birlikte ücretler daraltılırken, istihdam artışları sonucunda artan emek gelirleri ile verimlilik eş yönlü olarak artış göstermiştir. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında ise, 1998 krizinin etkisi ile verimlilik 2000 yılına kadar azalırken, emek gelirleri ve ücret değerleri artış göstermiştir. 2000 yılında ise Türkiye verimlilik ve ücretler eş yönlü olarak artmışlardır.

Sonuç olarak; 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, ücretler-verimlilik ilişkisi için tahmin edilen denkleme göre, ücretlerdeki değişim verimlilik ile aynı yönlüdür. Tahmin edilen denklemler ücretler-verimlilik ilişkisinin 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 alt dönemlerinde düzeyleri ve eğimleri farklı olan iki doğru üzerinde hareket ettiği saptanmıştır. İlgili denklemlere ait nokta esneklikleri karşılaştırıldığında, 1989-1993 ve 1998-2000 alt dönemlerinde verimlilik artışlarının ücretler üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu gözlenmektedir.

5. 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU ÖZEL İMALAT SANAYİİ FİRMALARINDA ÜRETİM, KÂRLILIK ve İSTİHDAM İLİŞKİLERİ

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri daha önceki bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, istihdam-emek gelirleri, istihdam-ücretler, istihdam-verimlilik, istihdam-kârlılık, istihdam-emeğin payı ve ücretler-verimlilik ilişkilerinin yönleri ve nedensellik ilişkileri, tahmin edilen regresyon denklemleri ve 1983-2000 yılları arasında Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma sonuçları göstermiştir ki, incelenen dönemde 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam politikaları, kamu ve özel sektör ayırımında farklılık göstermektedir. Bu farkı kısaca göz önüne çıkarmak amacıyla, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarının kamu-özel ayırımında üretim değerleri ve değerlerin toplam içindeki oranını gösteren Tablo 5.1 hazırlanmıştır. Kamu ve özel sektör firmalarına ait üretim değerleri arasındaki farklılıklar, sektörler arasında üretim, kârlılık ve istihdam politikalarının farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 5.1'e göre, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmaları içinde, kamu kuruluşlarının sayısı %11,8 yoğunluğa sahip olmasına rağmen, toplam istihdamın %41,3'üne iş olanağı yaratmış ve özel sektör net katma değerinin yaklaşık yarısı kadar üretim yapmıştır. Diğer bir deyişle 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii içinde, bir kamu kuruluşu özel kuruluştan daha fazla üretim yapmaktadır. Ancak firma başına istihdamın daha fazla olması nedeni ile verimlilik özel imalat sanayii firmalarından daha düşüktür. Tablo 5.1'de ilginç olan diğer nokta, kamu kuruluşlarının yüksek net katma değerlerine rağmen, zarar etmeleridir.

Tablo 5.1. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İmalat Sanayi Firmaları; Kamu-Özel Ayırımında Ortalama Üretim Değerleri								
	firma sayısı	İstihdam	emek gelirleri (milyon TL)	Ücretler (milyon TL)	net katma değer (milyon TL)	Verimlilik (bin TL)	Kâr (milyon TL)	emeğin payı (%)
Kamu	57	219.154	243.914	1,2	322.495	1.463	-29.664	77
Özel	422	311.395	358.675	1,1	768.855	2.440	139.432	46
Kamu-Özel Ayırımında Ortalama Üretim Değerlerinin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İmalat Sanayi Firmaları İçinde % Payı								
	Firma sayısı	İstihdam	emek gelirleri	Ücretler	net katma değer	Verimlilik	Kâr	
Kamu	11,8	41,3	40,5	106,4	29,6	70,3	-27,0	
Özel	88,2	58,7	59,5	97,2	70,4	117,3	127,0	

Yukarıdaki saptamalar, kamu kuruluşlarının üretim, kârlılık ve istihdam politikalarının farklılığını kısaca göz önüne çıkarmaktadır. Kamu ve özel sektör arasındaki söz konusu farkın en büyük nedeni, kamu imalat sanayii kuruluşlarında tüm değişkenlerden bağımsız olarak, "kamu firmalarını küçültme" politikası sonucunda istihdamın sürekli olarak azaltılmasıdır. Bu nedenle 500 büyük sanayii kuruluşu kamu imalat sanayii firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri, daha önce incelediğimiz toplam imalat sanayiine ait ilişkilerin nedensellik boyutunda yorumlanmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri, sadece özel imalat sanayii firmaları için tekrar incelenerek kamunun toplam eğilim içindeki etkisi göz ardı edilecektir.

İlerleyen bölümde 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri regresyon denklemleri olarak tahmin edilecek ve elde edilen sonuçlar Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılmış çalışmalara ait bulgulara paralel olarak yorumlanacaktır.

5.1. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmalarında İstihdam-Emek Gelirleri ve İstihdam-Ücretler İlişkisi:

İktisat yazınında istihdamın emek gelirleri ile ilişkisi, Neoklasik ve Ortodoks düşüncelere göre negatiftir. Diğer bir deyişle istihdamı arttırmanın tek yolu ücretlerin ve emek gelirlerinin daraltılmasıdır. Ancak özel imalat sanayii üzerine yapılan birçok

araştırmada, istihdamdaki kalıcı ve sürekli bir genişleme yaratmanın arkasındaki temel kaynak ücretler değil, yatırım ve sermaye birikimi sonucunda üretimin arttırılması olarak ifade edilmektedir (Bulutay,1997:77; Taymaz,1996: 200; Onaran,1999:9; Yeldan,1997:23). Bazı araştırmalara göre iç talep unsuru, Türkiye imalat sanayiinde istihdam yaratma kapasitesini güçlendirmek için bir kilit noktasıdır (Onaran,1999:11; Onaran,2000:1; Onaran ve Yentürk,2001:1) ve ücretlerle istihdam arasında çok sıkı bir ilişki aramak doğru değildir (Yentürk,1997:10; Bulutay,4:72; Onaran,2000:13; Voyvoda ve Yeldan,1998:195).

Yentürk,(1997:8)'e göre Türkiye imalat sanayiinde emek piyasalarındaki esnekliğe rağmen, reel ücretler düşerken istihdamda yeterli artışın sağlanamaması, bazı yapısal özelliklerden kaynaklanmaktadır. Aynı çalışmaya göre bu yapısal özellikler kısaca; (1) Türkiye’de oligopolistik yapının hakim olması; (2) stagnasyonist rejimin varlığı; (3) emek piyasasında etkili olan kuram ve kurumların henüz yaygınlaşmamış olması nedeniyle taşeronlaşma, istihdamın enformel sektörlere kayması, ticarete konu olmayan sektörlerde yoğunlaşma; (4) ücret artışlarının genel olarak özü itibariyle siyasi ve sosyal faktörlere bağlı olması, (5) büyümenin daha çok kapasite kullanımına bağlı olması şeklinde özetlenebilir. Bu araştırmaya göre (sf.10), özellikle 1989-1993 arası yüksek ücret döngüsü, verimlilik, istihdam, yatırımlar gibi gelişmelerden bağımsız olmuştur. Bu nedenle Türkiye özel imalat sanayiinde ücretlerle istihdam arasında çok sıkı bir ilişki aramak doğru değildir.

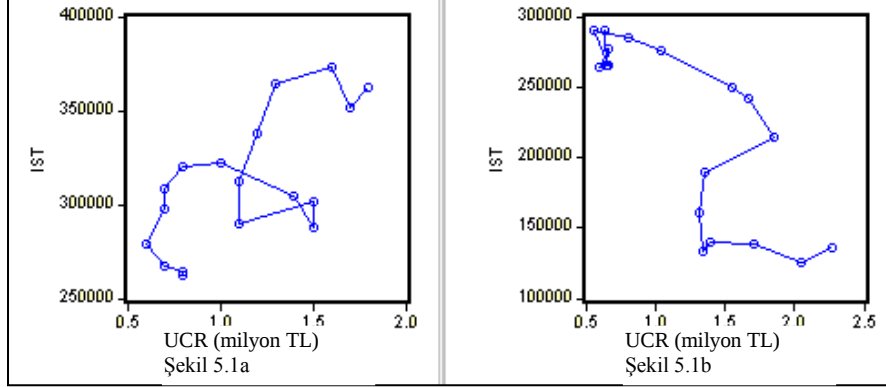
500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmaları için istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisine ait korelasyon katsayısının (sırasıyla 0,80 ve 0,66) pozitif olduğu (Tablo 3.7), ayrıca Granger testi kullanılarak emek gelirleri ve ücretlerin bir gecikmeli değerinin istihdamdaki değişimin granger nedeni olmadığı da daha önce saptanmıştı (Tablo 3.8). Türkiye imalat sanayii üzerine yapılan araştırma sonuçlarına ve 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmaları için yukarıda saptanan bulgulara dayanarak, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerinin pozitif yönlü olmalarına rağmen, istihdam artışlarının nedeninin emek gelirleri ve ücretlerden değil, kapasite kullanım oranı ve iç talep artışlarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücret ilişkileri 4. Bölümde incelediğimiz üzere negatif işaretliydi. Ancak özel imalat sanayii firmalarında ilişkinin yönünün pozitif olması, kamu sektörünün farklılığına dikkat çekmektedir. Kamu ve özel sektör firmalarında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerindeki farklılığın, özellikle 1980 sonrası kamu sektöründe küçülmeyi amaçlayan politika gereğince istihdamda sürekli bir azalma eğiliminin yaşanmasıdır. 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayii kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkileri kamu-özel ayırımında çizilen serpilme diyagramları incelendiğinde daha net fark edilmektedir (istihdam-emek gelirleri Şekil 5.1a ve Şekil 5.1b, istihdam-ücretler ilişkisi Şekil 5.2a ve Şekil 5.2b). 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkileri ilişkisindeki değişim serpilme diyagramları üzerinden aşağıda yorumlanmaktadır.

Daha önce de ayrıntılı olarak bahsedildiği gibi, 1983-1988 dönemi, Türkiye ekonomisinde ihracata dayalı büyümenin amaçlandığı ve bu amaçla mal piyasalarında tüm sınırlamaların kaldırıldığı, finansal serbestleşmenin başladığı dönemdir. Türkiye ekonomisinde bu dönem 1988 sonunda, ihraç ürünlerinin dış pazarda rekabet avantajını kaybetmeye başlaması ve iç talebin baskı altına alınması sonucunda üretim artışları düşmesi ile sona ermiştir. Ayrıca 1988 yılında, yapısal politika gereğince azalan ücret ve emek gelirlerinin etkisi ile sosyal ve toplumsal baskı unsurları ile yaşanan çatışmalar sonucunda ücret ve emek gelirleri kamu sektöründen başlayarak arttırılmıştır. Ücret artışlarını özel imalat sanayi tarafından kabul edilebilir kılan mekanizmalar ağırlıklı olarak dönemin maliyetini kamu sektörü firmalarına yüklemiştir. Örneğin, özel sektör kârlılığını korumak amacıyla 1988 yılından itibaren arttırılan sübvansiyonlar ve azaltılan vergi yüklerinin yanı sıra, kamu sektörü tarafından özel sektöre ucuza girdi temin etmiştir. Tüm bunların sonucunda, 1989 yılı ile birlikte, Türkiye ekonomisi "makro düzeyde durgunluk" sürecine girmiştir.

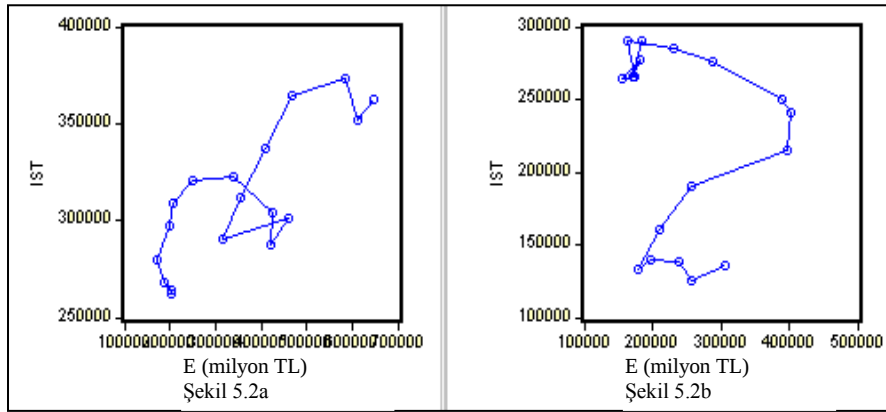
1983-1988 döneminde 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında ücretler %1,9 daraltılırken, kapasite kullanımına dayalı üretim artışları ile birlikte artan istihdam sonucunda, emek gelirleri %2,6 artmıştır. Ücretlerin Türkiye imalat sanayiinde genel olarak arttığı 1989-1993 döneminde, 500 büyük sanayi kuruluşu

özel imalat sanayii firmalarında da ücretler (18,7) ve emek gelirleri (%18,6) artarken, ücret artışlarının canlandırdığı iç talebin etkisi ile incelenen dönemde istihdam kayıpları %0,38 ile sınırlı kalmıştır.

Şekil 5.1a: Özel imalat sanayii firmaları istihdam-ücretler serpilme diyagramı

Şekil 5.1b: Kamu imalat sanayii firmaları istihdam-ücretler serpilme diyagramı

Şekil 5.2a: Özel imalat sanayii firmaları istihdam-emek gelirleri serpilme diyagramı

Şekil 5.2b: Kamu imalat sanayii firmaları istihdam-emek gelirleri serpilme diyagramı

1994 krizinin etkisi ile 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdam, ücretler ve emek gelirleri önemli ölçüde azalmıştır. Ancak ücretler ve emek gelirleri 1994 krizinin ardından hızla toparlanarak, 2000 yılına kadar artmıştır. 1994 yılında 100 olan emek gelirleri ve ücret endeksi, 2000 yılında sırasıyla 204 ve 163 olmuştur. 1994 yılından sonra sürekli artış gösteren istihdam, 1999 yılında yaşanan krizin etkisi ile %5,6 oranında rekor düzeyde kayıp yaşamıştır.

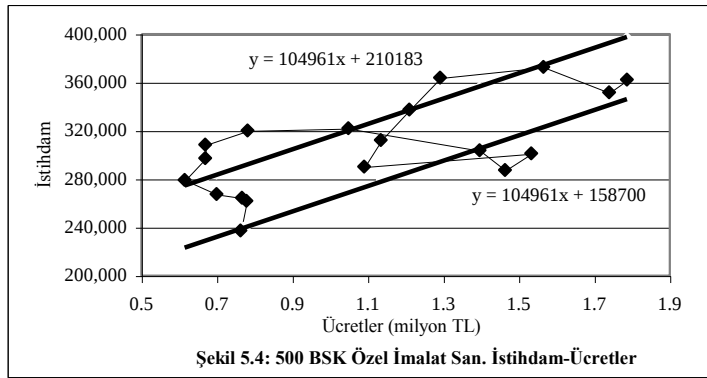
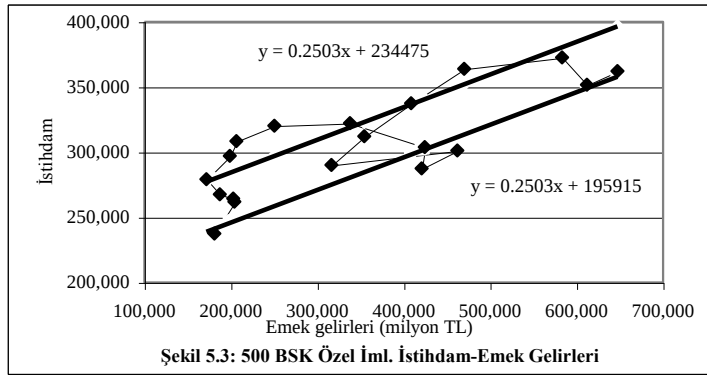
500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında, 1983-2000 yılları arasında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkileri, yukarıda yapılan açıklamalar sonucunda, 1983-1990, 1991-1995, 1996-1998 ve 1999-2000 olarak, kriz sonrası alt dönemlere göre farklılık göstermektedir. Söz konusu alt dönemler,

istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerinin bulundukları düzeylere göre gruplandığında, 1983-1990 ve 1996-1998 alt dönemleri, 1991-1995 ve 1999-2000 alt dönemlerinin oluşturduğu gruba göre daha üst seviyede değerler almaktadır. 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkileri regresyon denklemi olarak tahmin edilirken, alt dönemler arası gruplaşmayı yansıtmaması amacıyla "gkriz" yapay değişkeni denkleme ilave edilmiştir. Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda, "gkriz" yapay değişkeni 1983-1991 ve 1996-1998 dönemlerinde sıfır, 1991-1995 ve 1999-2000 dönemlerinde bir değerini almaktadır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerine ait regresyon denklemi tahmin edilirken, "gkriz" değişkeni kullanmadan da, anlamlı katsayı tahminlerine ulaşılmaktadır. Ancak emek gelirleri ve ücretlerin istihdamı açıklama oranları (sırasıyla %64 ve %44) düşüktür. Bu nedenle, "gkriz" değişkeni her iki denkleme de ilave edilmiştir. Elde edilen regresyon sonuçları Tablo B.1 ve Tablo B.2'de sergilenmektedir.

Tahmin sonuçlarına göre, "gkriz" değişkeninin her iki ilişkide de emek gelirleri ve ücretlerin istihdamı açıklama oranını arttırdığı (sırasıyla %84 ve %71) gözlenmektedir. Ancak her iki denklemde de Durbin-Watson değerleri (sırasıyla 0,99 ve 0,91), %5 anlamlılık düzeyinde, hata terimlerinin bir gecikmeli değeri ile aynı yönlü ardışık bağımlılık içinde olduğunu ifade etmektedir. Ancak, hata terimlerindeki ardışık bağımlılık, %5 anlamlılık düzeyinde bağımlılık diyagramları (Tablo B.3, B.4, B.5, B.6) ve "Ardışık Bağımlılık LM testi" tarafından reddedilmektedir (Tablo B.7 ve B.8). Son olarak, "White Değişken Varyans" testi kullanılarak, hata terimleri varyansının değişkenlik göstermediği, diğer bir deyişle emek gelirleri ve ücretler değişkenlerinin sabit varyans bakımından etkin bir tahmin edici oldukları ortaya çıkarılmıştır (Tablo B.9 ve B.10).

500 büyük sanayi kuruluşu özel sektör firmalarında istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi, serpilme diyagramlarına yerleştirildiğinde, söz konusu iki ilişkinin de, uzun dönemde, pozitif yönlü ve birbirine paralel iki doğru üzerinde yer değiştirdiği gözlenmektedir (Şekil 5.3, Şekil 5.4).

İstihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerine ait denklemlerin gerçekten paralel olup olmadıklarını sınamak amacıyla, gkriz yapay değişkeni ile emek gelirleri çarpılarak gel, gkriz yapay değişkeni ile ücretler çarpılarak gul değişkenleri denkleme ilave edilmiştir. Denklem sonuçlarına göre, (Tablo B.11 ve B.12) gel ve gul değişkenlerinin katsayılarının anlamsız çıkması, denklemlerin paralel olduğunu ispatlamaktadır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi için tahmin edilen denklemler aşağıdaki gibidir;

istihdam-emek gelirleri

$$1983-1990 \text{ ve } 1995-1998 \quad \text{ist} = 0,2503 e + 234475 \quad (5.1a)$$

$$1991-1994 \text{ ve } 1999-2000 \quad \text{ist} = 0,2503 e + 195915 \quad (5.1b)$$

istihdam-ücretler

$$1983-1990 \text{ ve } 1995-1998 \quad \text{ist} = 104961 u + 210183 \quad (5.2a)$$

$$1991-1994 \text{ ve } 1999-2000 \quad \text{ist} = 104961 u + 158700 \quad (5.2b)$$

Tahmin edilen denklemlere göre, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında emek gelirleri bir milyon TL arttırıldığında, istihdam 0,25 kişi artmaktadır (5.1a ve 5.1b.) Benzer şekilde ücretlerdeki bir milyon TL'lik artış ise 104.961 kişilik istihdam yaratacaktır (5.2a ve 5.2b). Emek gelirleri ve ücretlerdeki %10 oranında değişimin istihdam üzerindeki etkisi, ek Tablo B.13'de nokta esneklikleri olarak hesaplanmıştır. Buna göre, 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde istihdamın ücret esnekliği, emek gelirleri esnekliğinden daha fazladır. Aynı kıyaslama, toplam imalat sanayii firmaları için hatırlanacak olursa (Bölüm 4.1), istihdamın emek gelirleri esnekliği daha yüksek çıkmıştı. Ayrıca esneklik katsayılarının işaretleri toplam imalat sanayii firmalarında negatif iken, özel imalat sanayii firmaları için pozitifdir. 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde, istihdamın emek gelirlerine ve ücretlere göre esnekliği genel olarak artış göstermektedir. Ancak bu artış, istihdamın emek gelirleri esnekliğinde daha hızlıdır. Ek Tablo B.13'e göre, esneklik katsayılarının en düşük olduğu 1986 yılında emek gelirlerinde ve ücretlerde meydana gelecek %10 oranındaki artış istihdamı sırasıyla %1,54 ve %2,31 arttırmaktadır. Katsayıların en yüksek olduğu 2000 yılında ise emek gelirlerinde ve ücretlerde meydana gelecek %10 oranındaki artış, istihdamı sırasıyla %4,47 ve %5,18 arttırmaktadır. Buna göre son yıllarda emek gelirlerinin istihdamda yarattığı artış, ücretlerin yarattığı değere yaklaşmıştır.

Sonuç olarak, 1983-2000 yılları arasındaki alt dönemler gruplanarak çizilen, uzun dönemde istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi birbirine paralel ve pozitif eğimli, fakat farklı düzeylerde iki doğru üzerinde yer değiştirmektedir. 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında uzun dönemli istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisini gösteren denklem sonuçlarına göre, Neoklasik ve Ortadoks düşüncelerin savunduğu "istihdamı arttırmanın tek yolu emek gelirleri ve ücretlerdeki daralmadır" tezi reddedilmektedir. O halde, Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılan araştırmalarda savunulan (Bulutay,1997:77; Taymaz,1996:200; Onaran,1999:9; Yeldan,1997:23; Onaran,1999:11; Onaran,2000:1; Onaran ve Yentürk,2001:1; Yentürk,1997:10; Bulutay,4:72; Onaran,2000:13; Voyvoda ve Yeldan,1998:195), "emek gelirleri ve ücret artışlarının yarattığı talep etkisi maliyet etkisinden daha güçlüdür" tezi, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmaları tarafından da doğrulanmaktadır. Diğer bir deyişle, emek gelirleri ve

ücretlerdeki artışlar, iç talebi canlandırarak üretimi arttırmakta, bunun sonucunda uzun dönemde istihdam azalmamaktadır.

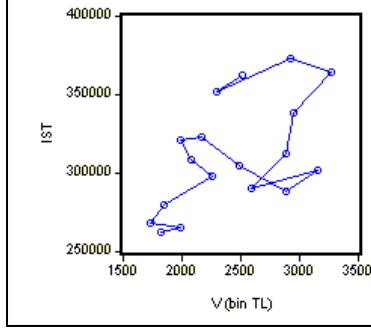
5.2. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmalarında İstihdam-Verimlilik

Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılan bir çok araştırmada verimlilik artışlarının, kapasite kullanım oranındaki artışlara veya işçi çıkarmaya dayalı olmasından çok yatırımlardaki artışlara dayandırıldığı taktirde, istihdamda kalıcı ve sürekli artışlar yaratacağı savunulmaktadır (Bulutay,5:70). Ekonomi literatüründe yer alan bazı araştırmalara göre Türkiye imalat sanayiinde istihdam ve verimlilik arasında ilişki yoktur (Onaran,2000:10; Voyvoda ve Yeldan,1998,195; Yentürk, 1997:23).

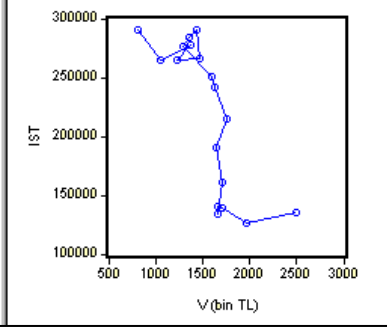
500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde istihdam ve verimlilik ilişkisi, 3. bölümde korelasyon ve nedensellik ilişkileri kapsamında incelenmişti. Buna göre, istihdam-verimlilik arasındaki korelasyon katsayısı (0,56) pozitif işaretlidir (Tablo 3.7). Ayrıca granger nedensellik testi sonuçlarına göre verimlilik, istihdamdaki değişimin granger nedeni değildir (Tablo 3.8). İstihdam-verimlilik ilişkisi üzerine yapılmış genel saptamalara dayanarak, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdam ve verimlilik arasındaki ilişkinin pozitif işaretli olmasına rağmen, istihdamdaki artışın verimlilik artışlarından değil, kapasite kullanım oranlarındaki ve iç talepteki artışlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisi 4. Bölümde incelediğimiz üzere negatif işaretliydi. Ancak özel imalat sanayii firmalarında ilişkinin yönünün pozitif olması, kamu sektörünün farklılığına dikkat çekmektedir. Kamu ve özel sektör firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisindeki farklılığın nedeni, daha önce de belirtildiği gibi, özellikle 1980 sonrası kamu sektöründe küçülmeyi amaçlayan politika gereğince istihdamda sürekli bir azalma eğiliminin yaşanmasıdır. 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayii kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisi kamu-özel ayırımında çizilen serpilme diyagramları incelendiğinde daha net fark edilmektedir (Şekil 5.5a ve Şekil 5.5b). 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdam-

verimlilik ilişkisindeki değişim serpilme diyagramı üzerinden aşağıda yorumlanmaktadır.

Şekil 5.5a: Özel imalat sanayii firmaları istihdam-verimlilik serpilme diyagramı

Şekil 5.5b: Kamu imalat sanayii firmaları istihdam-verimlilik serpilme diyagramı

1983-2000 yılları arasında, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisine ait serpilme diyagramları, kamu-özel ayırımında Şekil 5.5a ve 5.5b'de gösterilmektedir. 1983-1988 döneminde kapasite kullanım oranındaki artışa bağlı olarak artan net katma değer etkisi ile verimlilik %3 yükselmiştir. 1989-1993 döneminde ücretlerle birlikte canlanan iç talep ile birlikte, söz konusu özel kuruluşların net katma değeri artmıştır (%8,34). Hatta net katma değer artışları 1983-1988 döneminde kapasite kullanımına dayalı artıştan (%7,8) daha fazladır. İstihdam kayıplarının da sonucunda, 1989-1993 döneminde verimlilik %8,9 artmıştır. 1994 krizinin etkisi ile azalan üretim sonucunda verimlilik %18 azalmıştır. 1994 krizinin ardından net katma değer ve verimlilik artışları 1998 krizine kadar sürmüştür. Ancak 1999 yılında krizi ile, net katma değer, verimlilik ve istihdam da yaşanan eş yönlü kayıp oranları (sırasıyla %25,7, %21,3, %5,6) rekor düzeye ulaşmıştır

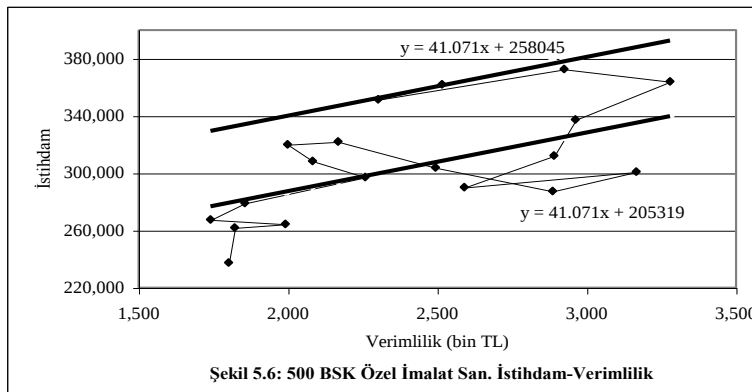
500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisi, 1983-2000 yılları arasında özellikle kriz dönemlerinde ani değişimler göstermektedir. Yukarıda da açıklandığı gibi, genel olarak ilişkinin yönü pozitif olmasına rağmen, özellikle 1985, 1988, 1994, 1998 ve 1999 yıllarında verimlilik önemli oranlarda azalmıştır. İstihdam ve verimliliğin eş yönlü olarak azaldığı yıllar 1994 ve 1999 yıllarıdır. Ancak 1999 yılında krizin etkisi ile yaşanan istihdam ve verimlilik kayıpları (sırasıyla -%5,6 ve -%21,3) 1983-2000 yılları arasındaki rekor boyutlara ulaşmışlardır. Bu nedenle incelenen dönemin son krizinin yaşandığı 1999 yılının, istihdam-verimlilik ilişkisine etkisini yansıtması amacıyla, tahmin edilecek

regresyon denklemine "g9900" yapay değişkeni ilave edilmiştir. "g9900" yapay değişkeni 1983-1998 yılları arasında sıfır, 1999-2000 yıllarında da bir değerini almaktadır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisine ait regresyon denklemi tahmin edilirken, "g9900" değişkeni kullanmadan da, anlamlı katsayı tahminlerine ulaşılmaktadır. Ancak verimlilik değişkeninin istihdamı açıklama oranı %31'dir. Ayrıca Durbin-Watson katsayısına göre (0,30) hata terimlerinde aynı yönlü ardışık bağımlılık vardır. Bu nedenle, "g9900" değişkeni istihdam-verimlilik denklemine ilave edilmiştir. Elde edilen regresyon sonuçları ek Tablo B.14'de sergilenmektedir.

Tahmin sonuçlarına göre, "g9900" değişkeninin verimlilik değişkeninin istihdamı açıklama oranını arttırdığı (%55) gözlenmektedir. Durbin-Watson değerleri (0,73), %5 anlamlılık düzeyinde, hata terimlerinin bir gecikmeli değeri ile aynı yönlü ardışık bağımlılık içinde olduğunu ifade etmektedir. Hata terimlerinde ardışık bağımlılığın olduğu sonucu, %5 anlamlılık düzeyinde bağımlıçizim diyagramı (ek Tablo B.15) ve "Ardışık Bağımlılık LM testi" tarafından da onaylanmaktadır (ek Tablo B.17). Son olarak, "White Değişken Varyans" testi kullanılarak, hata terimleri varyansının değişkenlik göstermediği ortaya çıkarılmıştır (ek Tablo B.18), diğer bir deyişle verimlilik bağımsız değişkeni tek başına istihdam değişkenini açıklamada etkindir.

500 büyük sanayi kuruluşu özel sektör firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisi, serpilme diyagramlarına yerleştirildiğinde, 1983-1998 ve 1999-2000 yılları için birbirine paralel, farklı düzeylerde ancak aynı eğimli iki doğru ortaya çıkmaktadır.

İstihdam-verimlilik ilişkisine ait denklemlerin gerçekten paralel olup olmadıklarını sınamak amacıyla, g9900 yapay değişkeni ile verimlilik değişkeni çarpılarak "gv1"

değişkeni denkleme ilave edilmiştir. Denklem sonuçlarına göre, (ek Tablo B.19) gv1 değişkeninin katsayısının anlamsız çıkması, denklemlerin paralel olduğunu ispatlamaktadır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde istihdam-verimlilik ilişkisi için tahmin edilen denklemler aşağıdaki gibidir;

istihdam-verimlilik

$$1983 - 1998 \quad \text{ist} = 41,071 v + 205319 \quad (5.3a)$$

$$1999 - 2000 \quad \text{ist} = 41,071 v + 258045 \quad (5.3b)$$

Tahmin edilen denklem sonuçlarına göre, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında verimlilik bin TL arttırıldığında, istihdam 41 kişi artmaktadır (5.3a ve 5.3b). 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdamın verimlilikle nokta esneklikleri ek Tablo B.13'te verilmektedir. Verimlilikteki %10 artışın istihdam üzerindeki pozitif yönlü etkisi, incelenen dönemin ilk yılı olan 1983 ve son yılı 2000'de aynı değeri almaktadır (%2,85). Esnekliğin en çok arttığı dönem, 1991-1998 yılları arasındadır. Verimlilikte meydana gelecek %10 artışla birlikte, istihdam en az 1989 yılında %2,56, en çok 1993 %4,32 artacaktır.

Sonuç olarak, 1983-2000 yılları arasındaki alt dönemler gruplanarak çizilen, uzun dönemde istihdam-verimlilik ilişkisi birbirine paralel ve pozitif eğimli, fakat farklı düzeylerde iki doğru üzerinde yer değiştirmektedir. Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılan araştırma sonuçlarına göre verimlilik artışları, istihdam kaybına yol açmamaktadır. Verimlilik artışları sadece istihdamdaki azalmaya veya kapasite kullanım oranlarındaki artışa bağlı olmadığı sürece kalıcı istihdam artışları yaratabilir. Aynı araştırmalara göre, Türkiye imalat sanayiinde istihdam artışlarının arkasındaki neden verimlilik değil, iç talepteki canlanmanın yarattığı üretim artışıdır. Verimlilik artışları ise genellikle yatırıma değil, kapasite kullanım oranlarındaki artışa bağlanmaktadır (Bulutay,5:70; Onaran,2000:10; Voyvoda ve Yeldan,1998,195; Yentürk, 1997:23). 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında uzun dönemli istihdam-verimlilik ilişkisi tahmin edilen denklem sonuçlarına göre, Türkiye özel imalat sanayiine benzer şekilde pozitifdir. Buna ilaveten, 500 büyük sanayi

kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında verimliliğin önemli oranda arttığı dönemler incelendiğinde, söz konusu verimlilik artışları 1983-1988 döneminde kapasite kullanım oranlarındaki artışa, 1989-1993 döneminde ücret artışları ile birlikte emek kullanımındaki azalmaya bağlanmaktadır. O halde nedensellik yönü ile de, Türkiye özel imalat sanayiinde istihdam artışlarının verimlilik artışlarına bağlı olmadığı görüşü, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmaları tarafından doğrulanmaktadır.

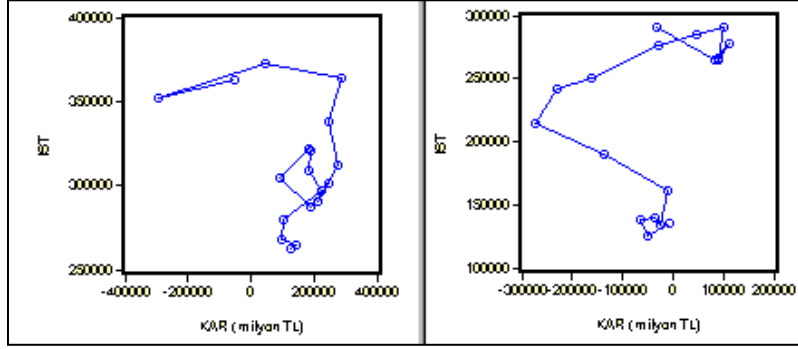
5.3. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmalarında İstihdam-Kâr İlişkisi:

Türkiye özel imalat sanayi üzerine yapılan araştırmalara göre, özellikle 1980 sonrasında başlayan tekelleşmenin etkisi ile, mark-up oranlarındaki artış sonucunda firmaların elde ettikleri kâr artmıştır. Ancak istihdam artışları ücret ve emek gelirlerindeki artışın yarattığı iç talep artışlarına bağlıdır. Diğer bir deyişle kâr ve istihdam pozitif yönlü artmalarına rağmen, istihdam artışlarının nedeni kâr artışları değildir (Yeldan, Köse,1998: 20; Yeldan, 1996:445; Boratav, 1988:79; Taymaz, 1996:188; Bulutay, 1997:78; Onaran,Yentürk, 2000:11 ; Onaran,Yentürk, 2001:1).

1983-2000 yılları arasında, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında istihdam ve kâr değişkenleri, araştırma kapsamında incelenen diğer değişkenler gibi birinci dereceden birim kök içermektedirler. Ancak tahmin edilen istihdam-kârlılık ilişkisine ait regresyon denkleminin hata terimleri, diğer ikili ilişkilerden farklı olarak durağan değildir. Bunun sonucunda, istihdam ve kâr değişkenleri eşbütünleşik olmadıkları için, kârlılığa bağlı istihdam denklemi tahmin edilirken, orijinal değil birinci dereceden farkı alınmış seriler kullanılacaktır.

İstihdam-kâr ilişkisine ait regresyon denklemleri tahmin edilmeden önce, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-kâr ilişkisinin 1983-2000 yılları arasındaki değişimi, serpilme diyagramları (Şekil 5.7a ve Şekil 5.7b) yardımıyla kamu-özel ayırımında açıklanmaya çalışılacaktır. 1983-2000 yılları arasında özel imalat sanayii firmalarında kâr, 1997 yılına kadar genel olarak artış göstermiş, ancak daha sonra 1998 krizinin etkisi ile azalarak ve 2000 sonuna kadar negatif değerler almıştır. 1999 yılına kadar özel imalat sanayii firmalarında kârın önemli oranda düştüğü yıllar, 1985, 1988, 1991 ve 1998 yıllarıdır. 1983-2000 yılları arasında 500

büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında istihdam ve kâr değişimleri kısa sürede çok farklı değerler almaktadır (Tablo 3.2). Örneğin 1987 yılında 297.263 kişi ile 226.788 milyon TL kâr elde edilirken, özel sektör kârının en düşük olduğu 1991 yılında 303.967 kişi ile 90.026 milyon TL kâr elde edilmiştir.

Şekil.5.7a: Özel imalat sanayi firmaları istihdam-kâr serpilme diyagramı

Şekil.5.7b: Kamu imalat sanayi firmaları istihdam-kâr serpilme diyagramı

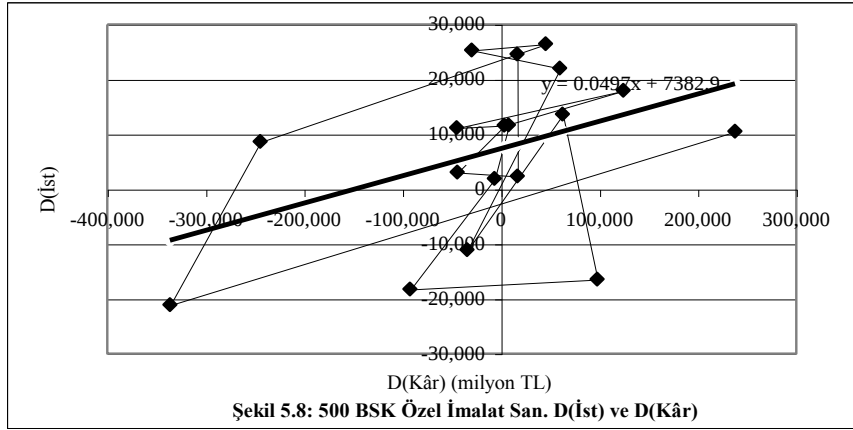
500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında 1998 krizinin etkisi ile kâr değerlerinde başlayan düşüş, 1999 yılı ile birlikte istihdama da yansımış, aynı yıl kâr ve istihdam sırasıyla %735,5 ve %5,6 oranlarında azalmışlardır. 2000 yılı ile birlikte, IMF'nin önderliğinde başlatılan enflasyonla mücadele programının Türkiye ekonomisinde yarattığı olumlu havanın da etkisi ile söz konusu özel imalat sanayii firmalarında kârlılık ve istihdam artış göstermiştir. Ancak bu artışlar 1998 krizini bile telafi edecek düzeyde değildir.

1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında istihdam-kâr ilişkisi, alt dönemler bazında kamu imalat sanayii firmaları ile karşılaştırıldığında, kamuda kâr ve istihdamın daha ani ve sert düşüşler yaşadığı dikkat çekmektedir. Şekil 5.7b'de kamu kuruluşlarına ait istihdam-kâr serpilme diyagramı incelendiğinde, kamu kuruluşlarının 1988 yılından sonra 1993 yılına kadar hızla yaşadığı kâr kayıplarını, istihdamdaki %5,8 oranındaki azalma ile telafi edemediği çok açıktır. Özellikle 1989 yılı ile başlayan kayıpların kamu sektöründe bu denli ağır olması, dönemin özellikle ücretlerdeki artışa dayanan yapısal politikası ile ilgili olduğu sanılmaktadır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, 1989 sonrası emek maliyetlerindeki artışlarının bilhassa özel imalat sanayi kuruluşlarının kâr düzeylerinde yaratacağı olası düşüş, kamunun kendi kârlılığından feda etmesi sonucunda en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla özel imalat sanayii

kuruluşlarına düşük fiyattan girdi temin edilmiş, ayrıca devlet sübvansiyon ödemeleri ve vergi indirimleri ile özel sektör kârlılığını korumuştur. Ayrıca 1989 sonrası Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında değer kazanması ile ithal edilen girdi maliyetindeki azalma, özel sektör kârlılığını olumlu yönde etkilemiştir. Bu nedenler sonucunda, 1988 yılında 100.590 milyon TL olan kamu kârlılığı, özellikle 1989-1993 yılları arasında yıllık ortalama %151 oranındaki düşüşler sonucunda 1993 yılında -273.848 milyon TL'lik rekor zarara ulaşmıştır. 1993 yılında kamu sektörü üretim, istihdam ve kârlılık değerlerindeki kayıplar, aynı zamanda 1994 krizinin bir göstergesi kabul edilebilir. 1994 yılında yaşanan finansal krizin ardından, kamu imalat sanayi firmalarında zararın boyutları düşürülürken, istihdamdaki azalma devam etmektedir. 1995 yılından sonra istihdam ve kârlılık en düşük düzeye ulaşmalarının ardından, bulundukları seviyeyi 2000 yılına kadar korumuşlardır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında birinci dereceden farkı alınmış serilerle yapılan denklem sonuçlarına göre (Tablo ek B.20) değişkenlerin katsayıları anlamlı çıkmıştır, fakat kârlılığın istihdamı açıklama oranı (%17) çok düşüktür. Denklem sonuçlarına ait hata terimlerinin ardışık bağımlılık yapısı, %5 anlamlılık düzeyinde, Durbin-Watson değerine (1,22) göre sınıandığında kararsız kalınırken, istihdam-kârlılık ilişkisine ait hata terimlerinin bağımlı yapıya sahip oldukları diyagramlarına (ek Tablo B.21 ve Tablo B.22) ve ardışık bağımlılık LM testi sonuçlarına (ek Tablo B.23) göre, hata terimlerinin önceki değerleri ile ardışık bağımlılıkları olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Aynı zamanda white değişken varyans testine göre (ek Tablo B.24) denklem sonuçlarında değişken varyans olmadığı saptanmıştır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel sektör firmalarında istihdam-kârlılık ilişkisi, fark serilerinden oluşan serpilme diyagramlarına yerleştirildiğinde (Şekil 5.8), söz konusu ilişkinin pozitif yönlü olduğu gözlenmektedir.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde istihdam ve kârlılık değişkenlerinin birinci dereceden farkları alınarak tahmin edilmiş istihdam-kârlılık ilişkisi denklemi aşağıdaki gibidir;

istihdam-kârlılık

$$1983-2000 \quad d(\text{ist}) = 0,049 d(\text{kâr}) + 7382,9 \quad (5.4)$$

Tahmin edilen denkleme göre, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında kârlılık artışları bir milyon TL arttığında, istihdam 0,05 kişi artacaktır.

Sonuç olarak, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında kâr ve istihdam ilişkisi, değişkenlerinin eş bütünleşik olmamaları nedeni ile birinci dereceden farkları alınarak regresyon denklemi tahmin edilmeye çalışılmıştır. Buna göre yapılan regresyon sonuçlarına göre, istihdam ve kâr fark serileri arasında pozitif yönlü fakat, çok zayıf bir ilişki vardır. Buna ilaveten, serpilme diyagramları üzerinden yapılan karşılaştırmalar göstermiştir ki, özellikle ücretlerin artış gösterdiği 1989-1993 döneminde, özel sektör kârlılığının korunmasının, kamu sektörü firmalarına faturası büyüyen zarar, azalan istihdam ve üretim olarak çıkmıştır. 1983-2000 yılları arasında, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında fark serileri üzerinden tahmin edilen regresyon denklemine göre, istihdam ve kâr arasında pozitif, ancak zayıf bir ilişki vardır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında, istihdam-kâr ilişkisinde dikkat çekilmek istenen nokta, özellikle 1988 yılından sonra söz konusu kuruluşların

faaliyet dışı gelirlerinde meydana gelen artıştır (ek Tablo B.25). Bu artışın, yabancı sermayeyi çekmek amacıyla, 1988 yılından sonra uygulanan TL'nin yabancı paralar karşısında değer artışı ve faiz oranlarının yükseltilmesi politikası sonucunda, özellikle faizlerden elde edilen kazancın cazip bir gelir haline geldiği düşünülmektedir. 1988-1992 döneminde faaliyet dışı gelirlerdeki artışlar yıllık ortalama %19'dur. 1993 yılından sonra faaliyet dışı gelirler ikiye katlanarak 2000 yılına kadar %24 artmıştır. 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarının faaliyet dışı gelirleri net bilanço kârı içinde incelendiğinde 1991 yılından sonra neredeyse net bilanço kârının tamamı faaliyet dışı gelirlerden elde edilmiştir. Hatta 1991, 1994, 1996, 1997 ve 1998 yıllarında üretim sonucu elde edilen kârın üzerinde faaliyet dışı gelir sağlanmıştır. Daha da çarpıcı olan, 1999 ve 2000 yıllarında üretim dışından elde edilen gelirin, net bilanço kârının üzerinde olmasıdır. Diğer bir deyişle, özellikle 1998 krizinin ardından üretimdeki kayıplarla birlikte artan zarar, hızla artan faaliyet dışı gelirler sonucunda net bilanço kârında telafi edilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, kurumların elde ettikleri faaliyet dışı kârlar katma değer olmadığı için milli gelire katkısı yoktur. Ayrıca özellikle finans sektöründe elde edilen gelirin, tekrar finans sektöründe değerlendirilmesi, diğer bir deyişle faaliyet dışı kâr artışlarının yatırıma yansımaması, kârlılık artışlarının istihdama yansımaları engellemektedir. Sonuç olarak 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında hızla cazip hale gelen faaliyet dışı gelirler ile birlikte net bilanço kârı artarken, söz konusu firmaların üretime ve milli gelire katkısını hızla azalmaktadır.

5.4. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmalarında İstihdam-Emeğin Payı İlişkisi:

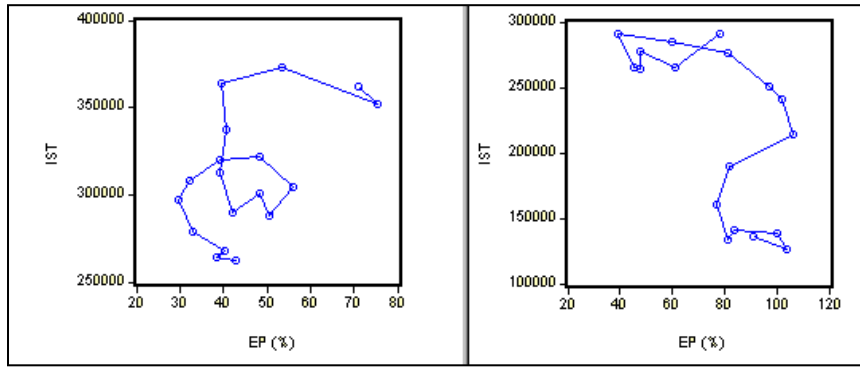
Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılan araştırmalara göre, istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerine benzer olarak, istihdamda meydana gelecek artışın mutlaka emek gelirlerinin net katma değer içindeki payının azaltılması ile gerçekleşmeyeceği savunulmaktadır (Onaran,Yentürk, 2000:11; Onaran, Yentürk, 2001:1 ; Yıldırım, Köse, 1998:20 ; Yeldan, 1996 :429 ; Şenesen, Erol, 1992: 248)

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde istihdam ve emek payı ilişkisi, 3. bölümde korelasyon ve nedensellik ilişkileri kapsamında incelenmişti. Buna göre,

istihdam-emek payı arasındaki korelasyon katsayısı (0,50) pozitif işaretlidir (Tablo 3.7). Ayrıca granger nedensellik testi sonuçlarına göre emek payı, istihdamdaki değişimin nedeni değildir (Tablo 3.8). İstihdam-emek payı ilişkisi üzerine yapılmış genel saptamalara dayanarak, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdam ve emek payı arasındaki ilişkisinin pozitif işaretli olmasına rağmen, istihdamdaki artışın arkasındaki nedenin emek payı artışlarından kaynaklanmadığı düşünülmektedir.

İstihdam-emeğin payı ilişkisine ait regresyon denklemi tahmin edilmeden önce, diğer ilişkilerde yapıldığı gibi, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında istihdam-emeğin payı ilişkisinin kamu-özel ayırımında gösterdiği farklılığa dikkat çekmek amacıyla serpilme diyagramları (Şekil 5.9a ve Şekil 5.9b) çizilmiştir. 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-emek payı ilişkisi, özel sektör yoğunluklu olarak aşağıda yorumlanmaktadır.

1983-1988 döneminde, Türkiye ekonomisinde ücretlerin daraltılması ve emek payındaki düşüşün, iç talepte yaratacağı azalma ile sağlanacak artığın ihracat için kullanılması amaçlanmaktaydı. Bu politikanın etkisi ile, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emeğin payı, özel sektörde 1988, kamu sektöründe 1989 yılına kadar azalma eğilimindedir. Bu dönemde kapasite kullanım oranındaki artışa bağlı olarak, özel sektör firmalarında istihdam artış göstermiştir. 1989 yılından sonra, çeşitli sosyal ve toplumsal baskı unsurlarının etkisi ile başlayan ve 1994 krizine kadar süren ücret artışları sonucunda, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında emeğin payı, özel sektörde 1991, kamu sektöründe ise 1993 sonuna kadar sürmüştür. Bu artışlar sonucunda emek payı özel firmalarda 1988 yılında %32,1 iken 1991 yılında %56'ya, kamu kuruluşlarında 1988 yılında %39 iken 1993 yılında %106'ya fırlamıştır.

Şekil.5.9a: Özel imalat sanayi firmaları istihdam-emek payı serpilme diyagramı

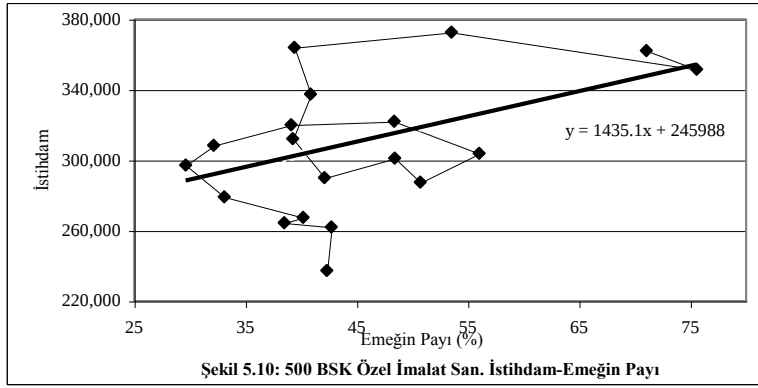
Şekil.5.9b: Kamu imalat sanayi firmaları istihdam-emek payı serpilme diyagramı

1994 krizinin ardından 500 büyük sanayi kuruluşu kamu ve özel imalat sanayi firmalarında emek gelirlerinin katma değer payının, 1997 yılına kadar bulunduğu seviyeyi koruduğu gözlenmektedir. Ancak 1994-1997 yılları arasında, özel imalat sanayi firmalarında istihdam %4,46 artarken, kamu kuruluşlarında %7,96 azalmıştır. 1998 krizi ile birlikte bozulan ekonomi sonucunda azalan net katma değer de etkisiyle 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emek payı artarken, istihdam sabit kalmıştır. Ancak 1999 yılı krizin şiddetini arttırmış ve söz konusu imalat sanayi firmalarında emek payındaki artışla birlikte, istihdam azalmıştır. 1999 yılında özel imalat sanayii firmalarında emeğin payı %75,6'lık rekor değerini almıştır. Bu artışın, aynı yıl özel imalat sanayi firmalarının net katma değerlerindeki %25,7 oranında rekor düşüşten kaynaklandığı sanılmaktadır. 2000 yılı ile birlikte toparlanmaya başlayan ekonominin de etkisiyle, 500 büyük sanayi kuruluşu kamu ve özel imalat sanayi firmalarında istihdam azda olsa artarken, emeğin payı daraltılmıştır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında istihdam-emek payı ilişkisi için tahmin edilen regresyon denkleminde (Tablo B.26) değişkenlerin katsayıları anlamlı çıkmıştır, fakat emeğin net katma değer payının istihdamı açıklama oranı (%25) çok düşüktür. Denklem sonuçlarına ait hata terimlerinin ardışık bağımlılık yapısını incelemek amacıyla Durbin-Watson değeri (0.50), %5 anlamlılık düzeyinde ilgili tablo değerleri ile karşılaştırılarak, hata terimlerinin bir gecikmeli dönemleri ile ardışık bağımlılığının bulunduğu saptanmıştır. Aynı bulgu hata terimlerine ait bağımlılık çizim diyagramı (Tablo B.27) ve ardışık bağımlılık LM testi sonuçları (Tablo B.29) ile de doğrulanmaktadır. Aynı zamanda white değişken varyans testine göre (Tablo B.30) denklem sonuçlarında değişken varyans olmadığı

saptanmıştır (katsayılar doğrusal sapmasız tahmin ediciler arasında en küçük varyanslı olanıdır).

500 büyük sanayi kuruluşu özel sektör firmalarında istihdam-emek payı ilişkisi, serpilme diyagramına yerleştirildiğinde (Şekil 5.10), söz konusu ilişkinin pozitif yönlü olduğu gözlenmektedir.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde istihdam-emeğin payı ilişkisi için tahmin edilen denklem aşağıdaki gibidir;

istihdam-emeğin payı

$$1983-2000 \quad \text{ist} = 1435,1 \text{ ep} + 245988 \quad (5.5)$$

Tahmin edilen denkleme göre, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında emek payında meydana gelecek %1 oranındaki artış, istihdamı 1.435 kişi arttıracaktır. 1983-2000 yılları arasında emeğin payındaki %10 artışa karşılık istihdamdaki değişimi gösteren, istihdamın emek payı esnekliği ek Tablo B.13'de verilmektedir. Emek payındaki %10 oranında artışın istihdamda yaratacağı en düşük artış oranı 1987 yılında %1,43, en yüksek artış ise 1999 yılında %3,08'dir.

Sonuç olarak, 500 büyük sanayii kuruluşu özel imalat sanayiinde 1983-2000 yılları arasında istihdam-emeğin payı ilişkisi için tahmin edilen regresyon denklemi sonuçlarına göre, emek payı ve istihdam arasındaki pozitif yönlü ilişkide, istihdam değişkeninin emek payı ile açıklanma oranı %55'dir. Ayrıca denklemin hata terimlerinin bir gecikmeli dönemi ile ardışık bağımlılığının olması, emeğin net katma değer içindeki payında meydana gelen değişimin, tek başına istihdamı açıklama konusunda yetersiz olduğunu ifade etmektedir.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında, istihdam-emeğin payı ilişkisi, bölüm 5.1'de incelenen istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisine benzer şekilde yorumlanmaktadır. İstihdam-emek payı ilişkisinin uzun dönemli olarak pozitif işaretli olduğunu gösteren denklem sonuçlarına göre, "istihdamı arttırmanın tek yolu emeğin net katma değer payında yaratılacak küçülmedir" tezi, Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılmış araştırmalara benzer olarak reddedilmektedir.

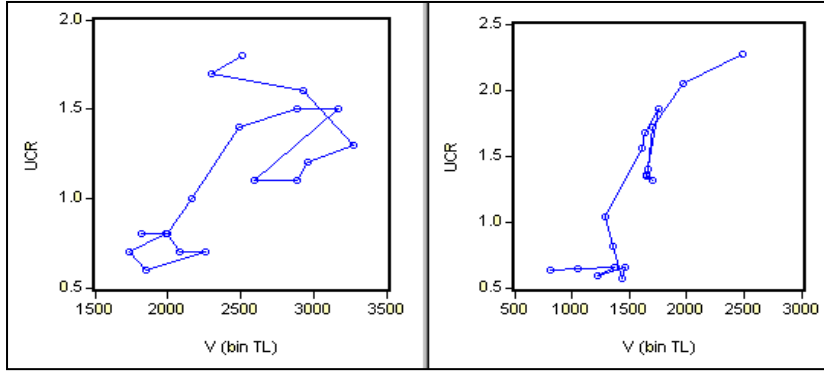
5.5. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Özel İmalat Sanayii Firmalarında Ücretler-Verimlilik İlişkisi;

Türkiye özel imalat sanayiinde genel olarak, verimlilik artışlarının kapasite kullanım oranlarındaki artışa ve istihdamdaki azalmaya bağlı olması sonucunda, kısa dönemde verimlilik artışları ücret artışlarına yansımamaktadır. Ancak, Türkiye özel imalat sanayiinde verimlilik artışları birikimli olarak, uzun dönemde ücret artışlarına yansımaktadır (Bulutay,1997:279; Erdil,1996:13, Onaran ve Yentürk,2000:11, Onaran,1999;11, Voyvoda ve Yeldan,1998:195).

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında ücretler-verimlilik ilişkisinin korelasyon katsayısının pozitif olduğu (0,68) (Tablo 3.7) ve verimlilik artışlarının, bir sonraki dönemde istihdamda meydana gelecek değişimin nedeni olmadığı (Tablo 3.8), bölüm 3'de genel olarak saptanmıştı. Bu bulgulara dayanarak, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında ücretler-verimlilik ilişkisinin uzun dönemde pozitif işaretli olması beklenmektedir.

Ücretler-verimlilik ilişkisine ait regresyon denklemi tahmin edilmeden önce, diğer ilişkilerde yapıldığı gibi, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında ücretler-verimlilik ilişkisi kamu-özel ayırımında serpilme diyagramları (Şekil 5.11a ve Şekil 5.11b) aşağıda verilmektedir. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında ücretler-istihdam ilişkisine ait serpilme diyagramları, özel imalat sanayii kuruluşları yoğunluklu olarak aşağıda incelenmektedir.

1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayiinde ücretler-verimlilik ilişkisi her iki sektörde de pozitif yönlüdür. Ancak özel sektör firmalarında verimlilikteki değişim, kamu firmalarından daha keskin ve ani hareketler sergilemektedir. 1983-1988 yılları arasında özel sektör firmalarında ücretler ortalama %2,7 daralırken, kamu firmalarında bu oran %1,9'dur. Aynı dönemde özel sektör firmalarında kapasite kullanımına dayalı net katma değer artışları sonucunda, verimlilik %3,05 artmıştır.

Şekil 5.11a: Özel imalat sanayii firmaları ücretler-verimlilik serpilme diyagramı

Şekil 5.11b: Kamu imalat sanayii firmaları ücretler-verimlilik serpilme diyagramı

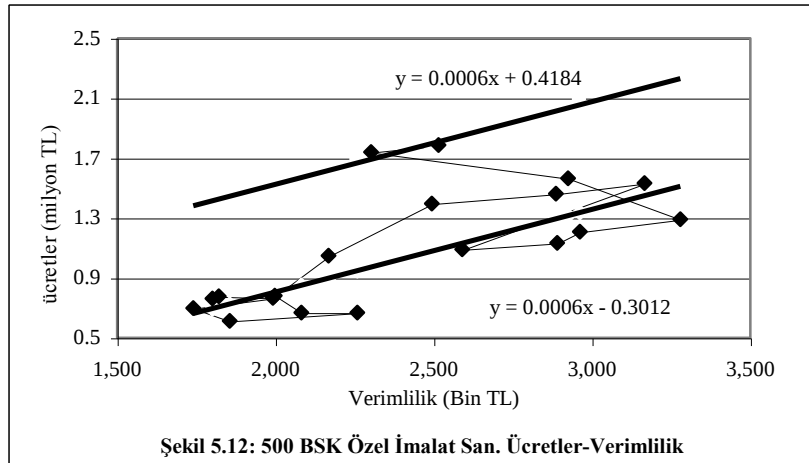
1989-1993 döneminde ücret artışları ile canlanan iç talep sonucunda artan net katma değere paralel olarak özel imalat sanayii kuruluşlarında verimlilik, istihdamdaki azalmanın da etkisiyle %8,9 artmıştır. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii kuruluşları üretimine de yansıyan iç talep artışları sonucunda, 1989 100 endeksine göre net katma değer, 1993 yılında özel firmalarda 149, kamu firmalarında 97 olmuştur. 1994 krizinin etkisi ile aynı yıl ücretler ve verimlilik eş yönlü olarak azalmıştır. Ancak 1983-2000 yılları arasında ücretler-verimlilik ilişkisi üzerinde en büyük darbe, istihdam, net katma değer ve verimlilik, kayıplarının rekor seviyeye ulaştığı 1999 krizi ile birlikte yaşanmıştır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında ücretler-verimlilik ilişkisi, 1983-2000 yılları arasında özellikle kriz dönemlerinde ani değişimler göstermektedir. Ancak 1999 krizinin etkisi, yukarıda da bahsedildiği gibi, en ağır verimlilik kaybının yaşandığı yıl olmuştur. Bu nedenle incelenen dönemin son krizinin yaşandığı 1999 yılının, ücretler-verimlilik ilişkisine etkisini yansıtmayı amacıyla, tahmin edilecek regresyon denkleminde "g9900" yapay değişkeni ilave edilmiştir. "g9900" yapay

değişkeni 1983-1998 yılları arasında sıfır, 1999-2000 yıllarında da bir değerini almaktadır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında üretim-verimlilik ilişkisi için, g9900 yapay değişkeni kullanılarak tahmin edilen regresyon denklemi sonuçları ek Tablo B.31'de gösterilmektedir. Tahmin sonuçlarına göre, verimlilik değişkeni ücretlerdeki değişimin %82'sini açıklamaktadır. Denkleme ait hata terimlerinin ardışık bağımlılık yapısını incelemek amacıyla bağımlı çizim diyagramları çizilerek, Durbin-Watson ve ardışık bağımlılık LM testi uygulanmıştır. Durbin-Watson değeri (1,20), %5 anlamlılık düzeyinde kararsızlık bölgesinde yer alırken, bağımlı çizim (ek Tablo B.32) ve ardışık bağımlılık LM testi (ek Tablo B.34) sonuçlarına göre hata terimlerinin gecikmeli değerleri ile ardışık bağımlılığı yoktur. Son olarak, "White Değişken Varyans" testi kullanılarak, hata terimleri varyansının değişkenlik göstermediği ortaya çıkarılmıştır (ek Tablo B.35). O halde, tahmin edilen regresyon denkleminde, verimlilik bağımsız değişkeni, tek başına ücretler değişkenini açıklamada etkindir (katsayılar doğrusal sapmasız tahmin ediciler arasında en küçük varyanslı olanıdır).

500 büyük sanayi kuruluşu özel sektör firmalarında ücretler-verimlilik ilişkisi, serpilme diyagramlarına yerleştirildiğinde, 1983-1998 ve 1999-2000 yılları için birbirine paralel, farklı düzeylerde ancak aynı eğimli iki doğru ortaya çıkmaktadır.

Ücretler-verimlilik ilişkisine ait denklemlerin gerçekten paralel olup olmadıklarını sınamak amacıyla, g9900 yapay değişkeni ile verimlilik değişkeni çarpılarak "gv1" değişkeni denkleme ilave edilmiştir. Denklem sonuçlarına göre, (ek Tablo B.36) gv1

değişkeninin katsayısının anlamsız çıkması, denklemlerin paralel olduğunu ispatlamaktadır. Ücretler (milyon TL)

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayiinde ücretler-verimlilik ilişkisi için tahmin edilen denklemler aşağıdaki gibidir;

ücretler-verimlilik

$$1983 - 1998 \quad \text{ücr} = 0,0006 v + 0,4184 \quad (5.6a)$$

$$1999 - 2000 \quad \text{ücr} = 0,0006 v + 0,3012 \quad (5.6b)$$

Tahmin edilen denklem sonuçlarına göre, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında verimlilik bin TL arttırıldığında, ücretler 600 TL artmaktadır. Tahmin edilen denklemlere göre, ücretlerin verimlilik esnekliği ek Tablo B.13'de gösterilmiştir. Tabloya göre verimlilikte meydana gelecek %10 artış en yüksek 1987 yılında %18,6, en az da 1999 yılında %3,08 ücret artışları yaratacaktır.

Sonuç olarak, 500 büyük sanayii kuruluşu özel imalat sanayiinde 1983-2000 yılları arasında ücretler-verimlilik ilişkisi, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı 1999 krizinin etkisi göz önüne alınarak yapılan regresyon denklemleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. 1983-1998 ve 1999-2000 alt dönemlerini yansıtan "g9900" gölge değişkeninin denkleme katılması ile tahmin edilen denklem sonuçlarına göre; bağımlılık katsayısının yüksek olması (%82), ayrıca hata terimlerinde ardışık bağımlılığın ve değişken varyansın olmaması tahmin edilen denklemde verimlilik değişkeninin, ücretleri tek başına yeteri kadar iyi açıkladığını ifade etmektedir. Elde edilen denklemler serpilme diyagramına yerleştirildiğinde, 1983-2000 yılları arasında ücretler-verimlilik ilişkisi uzun dönemde, 1999 yılı öncesi ve sonrası olarak birbirine paralel ve pozitif eğimli, fakat farklı düzeylerde iki doğru üzerinde yer değiştirdiği gözlenmiştir. Diğer bir deyişle, ücretler-verimlilik ilişkisi Türkiye ekonomisinde uygulanan yapısal ve iktisadi dönüşümler göz önüne alındığında kısa dönemde farklı eğilimler göstermesine rağmen, uzun dönemde pozitif yönlü olarak değişmektedir. Bu saptama, Türkiye özel imalat sanayiinde verimlilik artışları kısa dönemde ücretlere yansımazken, uzun dönemde birikimli olarak yansımaktadır bulgusunu doğrular niteliktedir.

6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Hazırlanan çalışmada, 500 büyük sanayi kuruluşunda üretim, kârlılık ve istihdam ilişkilerini incelemek amacıyla, ilk olarak imalat sanayii firmalarında istihdamın, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kârlılık, emeğin payı değişkenleri ile ilişkileri ve ücretler-verimlilik ilişkisi tahmin edilen regresyon denklemleri ile incelenmiş ve ilgili istatistik testleri aracılığıyla ilişkinin genel yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İlgili ilişkilere ait serpilme diyagramları incelendiğinde, dönemlerinde ilişkilerin düzey farklılıkları dikkate alınarak 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 alt dönemleri iki grup olarak ayrılmaktadır. Bu alt dönemlerin en önemli özelliği, her birinin Türkiye ekonomisinde uygulanan yapısal ve iktisadi politikalara göre farklılık göstermesidir. Sonuç olarak tüm ilişkilerde söz konusu alt dönemlerin oluşturduğu grupların etkisini tahmin edilecek denkleme katmak amacıyla, 1983-1988 ve 1994-1997 yılları arasında sıfır, 1989-1993 ve 1998-2000 yılları arasında bir değerini alan "golge1" yapay değişkeni oluşturulmuştur. Buna göre 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, her bir ilişki için tahmin edilen regresyon denklemlerinden elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmektedir;

- Tahmin edilen denklemler göstermiştir ki, istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi benzer şekilde, 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 dönemlerini içeren iki farklı gruba göre değişen, farklı düzeylerde fakat birbirine paralel iki doğru üzerinde hareket etmektedir. Diğer bir deyişle, 500 büyük sanayi kuruluşu toplam imalat sanayii firmalarında, her bir alt dönemde farklı özelliklere sahip olan istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi, alt dönem grupları dikkate alındığında uzun dönemde negatif eğimli bir ilişkinin varlığına dikkat çekmektedir. İstihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler denklemlerine ait sonuçlar kıyaslandığında, ücretlerin istihdam üzerindeki etkisinin, emek gelirlerinininkinden daha fazla olduğu gözlenmektedir. Tahmin edilen denklemlerin açıklama oranlarının yüksek olması, hata terimlerinde ardışık bağımlılık ve değişken varyansın olmaması, denklem tahminlerinin başarılı olduklarını göstermektedir.

- 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, verimliliğe bağlı olarak istihdam değişimi genel olarak incelendiğinde, istihdamın verimlilikteki değişim ile ters yönlü hareket ettiği izlenmektedir. Tahmin edilen denklemler göstermiştir ki, uzun dönemde istihdam-verimlilik ilişkisi, 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 dönemlerini içeren iki farklı gruba göre değişen, farklı düzeylerde fakat birbirine paralel iki doğru üzerinde hareket etmektedir. 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında istihdam-verimlilik ilişkisi, her bir alt dönemde farklı özellikler gösterse de, uzun dönemli olarak incelendiğinde negatif yönlüdür. Tahmin ettiğimiz denklem sonuçları incelendiğinde, açıklama oranının %54 ve hata terimlerinin bir gecikmeli dönemi ile ardışık bağımlılık içinde olduğu, buna ilaveten tahmin edilen denklemin varyansının değişken çıkmadığı tespit edilmiştir.
- 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, kâra bağlı olarak istihdam değişimi incelendiğinde, kârdaki değişimin istihdamla aynı yönlü fakat çok zayıf bir açıklayıcılığa sahip olduğu saptanmıştır. İstihdam-kâr ilişkisini yansıtan serpilme diyagramı incelendiğinde, diğer ikili ilişkilere benzer olarak, 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 alt dönemlerine göre regresyon denklemleri tahmin edilmiştir. Tahmin edilen denklemler göstermiştir ki, uzun dönemde istihdam-kâr ilişkisi, 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 dönemlerini içeren iki farklı gruba göre değişen, farklı düzeylerde, birbirine paralel fakat eğimleri çok küçük olan iki doğru üzerinde hareket etmektedir. Buraya kadar açıklanan bulgular ışığında, 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayi firmalarında kâr artışları, yatırımlara yansıtılmamıştır.
- 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında emek payına bağlı olarak istihdam değişimi incelendiğinde, istihdamın emek payındaki değişim ile ters yönlü hareket ettiği izlenmektedir. İstihdam-emek payı ilişkisini yansıtan serpilme diyagramında, ilişkinin düzeyi ve 1983-2000 yılları arasındaki alt dönemler göz önüne alınarak tahmin edilen denklemlere göstermiştir ki; uzun dönemde istihdam-emek payı ilişkisi incelendiği döneme göre farklılık gösteren, birbirine paralel ve negatif eğimli iki doğru üzerinde değişmektedir. Tahmin edilen denklemlere göre, emek payı değişkeni etkin bir

tahmin edici olmasına rağmen, istihdamdaki değişimi tek başına açıklama konusunda yeterli değildir.

- 1983-2000 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmalarında, ücretler-verimlilik ilişkisi için tahmin edilen denkleme göre, ücretlerdeki değişim verimlilik ile aynı yönlüdür. Tahmin edilen denklemler ücretler-verimlilik ilişkisinin 1983-1988, 1994-1997 ve 1989-1993, 1998-2000 alt dönemlerinde düzeyleri ve eğimleri farklı olan iki doğru üzerinde hareket ettiği saptanmıştır. İlgili denklemlere ait nokta esneklikleri karşılaştırıldığında, 1989-1993 ve 1998-2000 alt dönemlerinde verimlilik artışlarının ücretler üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu gözlenmektedir.

500 büyük sanayi kuruluşu imalat sanayii firmaları üzerine yapılan incelemeler, üretim, kârlılık ve istihdam ilişkilerinin kamu ve özel sektör kuruluşlarında farklı eğilimler gösterdiğine dikkat çekmektedir. Kamu sektöründe özellikle 1980 sonrası uygulanan "küçülme politikası" nedeni ile, incelenen dönemde kamu istihdamı, diğer değişkenlerin etkilerinden bağımsız olarak sürekli azalmaktadır. Kamudaki bu eğilimin, kamu istihdamının diğer değişkenlerle olan ilişkileri üzerindeki etkisi nedeni ile, elde edilecek bulguların yorumu anlamını ve güvenilirliğini yitirmektedir. Bu nedenle hazırlanan tezde, üretim, kârlılık ve istihdam ilişkilerinde kamu ve özel sektör farkı genel hatları ile ortaya konularak, incelemenin geri kalan kısmında özel imalat sanayii üzerine yoğunlaşmıştır.

500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında üretim, kârlılık ve istihdam ilişkilerini incelemek amacıyla, özel imalat sanayii firmalarında istihdamın, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kârlılık, emeğin payı değişkenleri ile ilişkileri ve ücretler-verimlilik ilişkisi tahmin edilen regresyon denklemleri ile incelenmiş ve ilgili istatistik testleri aracılığıyla ilişkinin genel yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Serpilme diyagramları, Türkiye ekonomisinde değişen yapısal ve iktisadi politikalar göz önüne alınarak incelendiğinde, istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkilerinin özellikle kriz sonrası yıllardan sonra değişim gösterdiği gözlenmiştir. İstihdam-verimlilik ve ücretler-verimlilik ilişkileri de benzer olarak 1999 yılında yaşanan krizin etkisi ile önemli oranda farklılaşmaktadır. Bu nedenle, tahmin edilecek regresyon denklemlerine, ilişkinin yapısını yansıtan yapay değişkenler ilave edilmiştir. İstihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi için,

1983-1990 ve 1995-1998 yılları arasında sıfır, 1991-1994 ve 1999-2000 yılları arasında bir değerini alan "gkriz" değişkeni, istihdam-verimlilik ve ücretler-verimlilik ilişkileri için ise 1983-1998 yılları arasında sıfır, 1999-2000 yılları arasında bir değerini alan "g9900" yapay değişkeni oluşturulmuştur. Son olarak 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında istihdamın, emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kârlılık, emeğin payı değişkenleri ile ilişkileri ve ücretler-verimlilik ilişkisi için tahmin edilen denklem sonuçları, Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılan araştırma sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Buna göre 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında, her bir ilişki için tahmin edilen regresyon denklemlerinden elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmektedir;

- 1983-2000 yılları arasındaki alt dönemler gruplanarak çizilen, uzun dönemde istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisi birbirine paralel ve pozitif eğimli, fakat farklı düzeylerde iki doğru üzerinde yer değiştirmektedir. 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında uzun dönemli istihdam-emek gelirleri ve istihdam-ücretler ilişkisini gösteren denklem sonuçlarına göre, Neoklasik ve Ortadoks düşüncelerin savunduğu "istihdamı arttırmanın tek yolu emek gelirleri ve ücretlerdeki daralmadır" tezi reddedilmektedir. O halde, Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılan araştırmalarda savunulan (Bulutay,1997:77; Taymaz,1996: 200; Onaran,1999:9; Yeldan,1997:23; Onaran,1999:11; Onaran,2000:1; Onaran ve Yentürk,2001:1; Yentürk,1997:10; Bulutay,4:72; Onaran,2000:13; Voyvoda ve Yeldan,1998:195), "emek gelirleri ve ücret artışlarının yarattığı talep etkisi maliyet etkisinden daha güçlüdür" tezi, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmaları tarafından da doğrulanmaktadır. Diğer bir deyişle, emek gelirleri ve ücretlerdeki artışlar, iç talebi canlandırarak üretimi arttırmakta, bunun sonucunda uzun dönemde istihdam azalmamaktadır.
- 1983-2000 yılları arasındaki alt dönemler gruplanarak çizilen, uzun dönemde istihdam-verimlilik ilişkisi birbirine paralel ve pozitif eğimli, fakat farklı düzeylerde iki doğru üzerinde yer değiştirmektedir. Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılan araştırma sonuçlarına göre verimlilik artışları, istihdam kaybına yol açmamaktadır. Verimlilik artışları sadece istihdamdaki azalmaya veya kapasite kullanım oranlarındaki artışa bağlı olmadığı sürece kalıcı istihdam

artışları yaratabilir. Aynı araştırmalara göre, Türkiye imalat sanayiinde istihdam artışlarının arkasındaki neden verimlilik değil, iç talepteki canlanmanın yarattığı üretim artışıdır. Verimlilik artışları ise genellikle yatırıma değil, kapasite kullanım oranlarındaki artışa bağlanmaktadır (Bulutay,5:70; Onaran,2000:10; Voyvoda ve Yeldan,1998,195; Yentürk, 1997:23). 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında uzun dönemli istihdam-verimlilik ilişkisi tahmin edilen denklem sonuçlarına göre, Türkiye özel imalat sanayiine benzer şekilde pozitifdir. Buna ilaveten, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarında verimliliğin önemli oranda arttığı dönemler incelendiğinde, söz konusu verimlilik artışları 1983-1988 döneminde kapasite kullanım oranlarındaki artışa, 1989-1993 döneminde ücret artışları ile birlikte emek kullanımındaki azalmaya bağlanmaktadır. O halde nedensellik yönü ile de, Türkiye özel imalat sanayiinde istihdam artışlarının verimlilik artışlarına bağlı olmadığı görüşü, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmaları tarafından doğrulanmaktadır

- 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında kâr ve istihdam ilişkisi, değişkenlerinin eş bütünleşik olmamaları nedeni ile birinci dereceden farkları alınarak regresyon denklemi tahmin edilmeye çalışılmıştır. Buna göre yapılan regresyon sonuçlarına göre, istihdam ve kâr fark serileri arasında pozitif yönlü fakat, çok zayıf bir ilişki vardır. Buna ilaveten, serpilme diyagramları üzerinden yapılan karşılaştırmalar göstermiştir ki, özellikle ücretlerin artış gösterdiği 1989-1993 döneminde, özel sektör kârlılığının korunmasının, kamu sektörü firmalarına faturası büyüyen zarar, azalan istihdam ve üretim olarak çıkmıştır. 1983-2000 yılları arasında, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında fark serileri üzerinden tahmin edilen regresyon denklemine göre, istihdam ve kâr arasında pozitif, ancak zayıf bir ilişki vardır. Buna ilaveten, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayi firmalarında özellikle 1980 sonrası yıllarda hızla cazip hale gelen faaliyet dışı gelirlerdeki artış sonucunda net bilanço kârı artarken, söz konusu firmaların üretime ve milli gelire katkısını hızla azalmaktadır.
- 500 büyük sanayii kuruluşu özel imalat sanayiinde 1983-2000 yılları arasında istihdam-emeğin payı ilişkisi için tahmin edilen regresyon denklemi sonuçlarına göre, emek payı ve istihdam arasındaki pozitif yönlü ilişkide, istihdam

değişkeninin emek payı ile açıklanma oranı %55'dir. Ayrıca denklemin hata terimlerinin bir gecikmeli dönemi ile ardışık bağımlılığının olması, emeğin net katma değer içindeki payında meydana gelen değişimin, tek başına istihdamı açıklama konusunda yetersiz olduğunu ifade etmektedir. İstihdam-emek payı ilişkisinin uzun dönemli olarak pozitif işaretli olduğunu gösteren denklem sonuçlarına göre, "istihdamı arttırmanın tek yolu emeğin net katma değer payında yaratılacak küçülmedir" tezi, Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılmış araştırmalara benzer olarak reddedilmektedir.

- 500 büyük sanayii kuruluşu özel imalat sanayiinde 1983-2000 yılları arasında ücretler-verimlilik ilişkisi, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı 1999 krizinin etkisi göz önüne alınarak yapılan regresyon denklemleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. 1983-1998 ve 1999-2000 alt dönemlerini yansıtan "g9900" gölge değişkeninin denkleme katılması ile tahmin edilen denklem sonuçlarına göre; bağımlılık katsayısının yüksek olması (%82), ayrıca hata terimlerinde ardışık bağımlılığın ve değişken varyansın olmaması tahmin edilen denklemde verimlilik değişkeninin, ücretleri tek başına yeteri kadar iyi açıkladığını ifade etmektedir. Elde edilen denklemler serpilme diyagramına yerleştirildiğinde, 1983-2000 yılları arasında ücretler-verimlilik ilişkisi uzun dönemde, 1999 yılı öncesi ve sonrası olarak birbirine paralel ve pozitif eğimli, fakat farklı düzeylerde iki doğru üzerinde yer değiştirdiği gözlenmiştir. Diğer bir deyişle, ücretler-verimlilik ilişkisi Türkiye ekonomisinde uygulanan yapısal ve iktisadi dönüşümler göz önüne alındığında kısa dönemde farklı eğilimler göstermesine rağmen, uzun dönemde pozitif yönlü olarak değişmektedir. Bu saptama, Türkiye özel imalat sanayiinde verimlilik artışları kısa dönemde ücretlere yansımazken, uzun dönemde birikimli olarak yansımaktadır bulgusunu doğrular niteliktedir.

Sonuç olarak, 500 büyük sanayii kuruluşu imalat sanayii firmaları için incelenen üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri için yapılan inceleme sonuçları, özel imalat sanayii için aynı çalışmalar yapıldığında elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında, kamu sektörünün genel imalat sanayii üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmaktadır. İmalat sanayii ve özel imalat sanayii kuruluşları için incelenen üretim, kârlılık ve istihdam ilişkileri için bulunan sonuçlar karşılaştırıldığında, kamu ve özel sektör arasındaki fark genel olarak, kamu sektörünün özellikle küçülmeye ve özel sektör kârlılığını

korumaya yönelik politikalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Özel imalat sanayii odaklı yapılan incelemeler sonucunda, istihdamın emek gelirleri, ücretler, verimlilik, kâr ve emek payı değişkenleri ile ilişkileri ve ücretler-verimlilik ilişkilerinin yönleri ve yapısal özellikleri, Türkiye özel imalat sanayii için yapılan araştırma sonuçları ile çok güçlü bir benzerlik yakalamaktadır. Diğer bir deyişle, hazırlanan tez amacı doğrultusunda yapılan çalışmalar sonucunda, 500 büyük sanayi kuruluşu özel imalat sanayii firmalarının, Türkiye özel imalat sanayiinde üretim, kârlılık ve istihdam ilişkilerini yansıttığı ortaya çıkarılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Altıok Metin** , 1998. 1980 Sonrası Türkiye’de Sermaye Birikimi ve Krizi.
- Bilgin, Erhan**, 1997. Ücretler, Verimlilik ve Maliyet, *Ekonomide Durum*, Kış, Türk-İş Ar. Merkezi, Ankara.
- Boratav, Korkut**, 1991. *Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, Korkut**, 1993. İmalat Sanayinde Ücret Payının Belirlenmesi, *Türkiye’de İşgücü Piyasalarının Değerlendirilmesi Semineri*, DİE, Ankara.
- Boratav, Korkut, Oktar Türel ve Erinç Yeldan**, 1994. Distributional dynamics in Turkey under ‘Structural Adjustment’ of the 1980’s, *New Perspectives on Turkey*, Fall, Sayı11.
- Boratav, Korkut, Oktar Türel ve Nurhan Yentürk**, 1994. Adjustment, Distribution and Accumulation, *Research Paper prepared for UNCTAD*.
- Boratav Korkut**, 1988. Bir “Yapısal Uyum” Operasyonu İçinde Sınıflar – Arası ve Sınıf-İçi Bölüşüm İlişkileri:80’li Yılların Türkiye’si.
- Boratav Korkut, Yeldan Erinç, Köse Ahmet**, 2000. Globalization Distribution and Social Policy: Turkey, 1980-1998, *CEPA Working Paper No.20*, February, New York.
- Boratav Korkut, Yeldan Erinç**, 2001. Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability, and Patterns of Distribution, May
- Bulutay, Tuncer**, 1992. A General Framework for Wages in Turkey, *Paper Presented at the Saminar on Employment, Unemployment and Wages in Turkey*, 15-16 October, Ankara.
- Bulutay, Tuncer**, 1995. Employment, Unemployment and Wages in Turkey, *ILO ve SIS’in ortak yayını*, Ankara.
- Bulutay, Tuncer** 1996. Teknoloji ve İstihdam, *DİE İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi*, 10 Aralık Ankara
- Bulutay, Tuncer**, 1998. Türk İşgücü Piyasası ile İlgili Temel Gelişmeler, 6 Haziran 1997, DİE Yayın No.2124, Ankara
- Bulutay, Tuncer**, 1999. İşgücü Piyasası ile İlgili Genel Politikalar, ss.1-65.

- Daşkıran, Meral, Taştı Enver**, 1999. Türkiye’de Üretim, İstihdam ve Verimlilik, *İşgücü Piyasası Analizleri* 1998(I), DİE, Ankara.
- Ekinci, Nazım** 1998. Türkiye Ekonomisinde Gelişmenin dinamikleri ve Kriz, *Toplum ve Bilim* No.77 , Yaz, ss.7-27.
- Erdil, Erkan**, 1996. Inter-Industry Wage Differentials: An Analysis of Wages in Turkish Manufacturing Industry , 1980/1985”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 24, Sayı 3.
- Erdil, Erkan**, 1997. Türk İmalat Sanayiinde Ücret Verimliliği, *Ekonomide Durum*, Kış, Türk-İş Ar. Merkezi, Ankara.
- Filiztekin, Alpay**, 1999. Growth and Dynamics of Productivity in Turkish Manufacturing, *Koç Üniversitesi Ekonomi Bölümü Yayını*, teksir.
- Gürsel, Seyfettin ve Veysel Ulusoy**, 1999. Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kepenek, Yakup**, 1996. Kullanıcı Gözüyle Türkiye’nin İşgücü Piyasası Verileri, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt.23, Sayı.1, ss.35-57.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk**, 1999. Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 8.Baskı.
- Kirmanoglu, H.**, 1993.İmalat Sektöründe Ücret, 1952-1990 *Toplum ve Ekonomi*, 5, 177-181.
- Köse, Ahmet H. ve A. Erinç Yeldan**, 1996. Türkiye Ekonomisinde Sektörel İşgücü İstihdamı ve Ücret Yapısı Üzerine Bir Deneme, *İşletme ve Finans*, Sayı.118, ss.18-25.
- Köse, Ahmet H. ve A. Erinç Yeldan**, 1998. Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997, *Toplum ve Bilim*, Yaz, ss.45-67
- Köse, Ahmet ve Ahmet Öncü**, 2000. 1980-Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi *Toplum ve Bilim* 86, Güz, ss.72-90.
- Maraşlıoğlu, H. Ve A. Tıktık**, 1991. Türkiye Ekonomisinde Sektörel Gelişmeler: Üretim, Sermaye Birikimi ve İstihdam. 1968-1988, DPT, Ankara.
- Onaran, Özlem**, 1999. The Wage Setting Mechanism in Private Manufacturing Industry and it’s Effect on The Labor Market in Turkey, *İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Mühendisliği Tartışma Yazıları*, İstanbul.
- Onaran, Özlem**, 1999. Measuring the Wage Flexibility: The Case of Turkey Before and After Structural Adjustment, *APE* 96845, İstanbul.
- Onaran, Özlem**, 2000. The Effect of Trade Liberalisation on Labor Demand in Turkish Manufacturing Industry, *İTÜ Discussion Papers in Management*

Engineering, 00/3, Ocak, İstanbul.

Onaran, Özlem ve Nurhan Yentürk, 2000. The Distubution of Income between Wages and Profits in Turkish Private Manufacturing Industry. Which One is Rigid: Wages or Profits?”, *İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Mühendisliği Tartışma Yazıları*. No.00/3, İstanbul.

Onaran, Özlem ve Nurhan Yentürk, 2001. Do Low Wages Stimulate Investment? An Analysis of the Relationship Between Distribution and Investment in Turkish Private Manufacturing Industry, *International Review of Applied Economics*, Vol.15.

Özmucur, Süleyman ve Erdoğan Özötün, 1990. Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişiklikler, *Journal of Economics and Administrative Studies*, Cilt.4, Sayı.1, ss. 157-168.

Polanyi, Karl, *Büyük Dönüşüm*, (çev.Ayşe Buğra), Alan Yayınları, İstanbul İletişim yayınları, 2000.

Şahinkaya, Serdar, 1993. İmalat Sanayiinde Sektörel İşgücü Verimliliği, Reel Ücretler ve Gayrisafi Kârlar veya Mark-up Oranları 1963-1988 Türkiye Örneği, *Toplum ve Ekonomi*, Sayı.4, Nisan.

Şenesen, Ümit ve Müjde Erol, 1994a. Türkiye İmalat Sanayiinde Katma Değer, Ücretler, Sermaye Gelirleri ve İstihdam 1970-1991.

Şenesen, Ümit ve Müjde Erol, 1994b. İmalat Sanayiinde Verimlilik, Gelir Bölüşümü.

Şenesen, Ümit ve Müjde Erol, 1995. Relations between Productivity, Employment and Wages in Turkish Manufacturing Industry since 1970, *New Vsions and Strategies for the Next Century: People, Technologies and Productivity, Productivity, Proceedings of the Ninth World Productivity Congress*, June 4-7. 1995. İstanbul, ss.245-257.

Şenses, Fikret, 1990. Türkiye’de Gelir Dağılımı, Gelirin Yeniden Dağıtımı ve İşgücü Piyasaları, *ODTÜ Ekonomik Araştırmalar Merkezi Çalışma Raporu*, ERC/1990-3.

Taymaz, Erol, 1998. Türkiye İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişme ve İstihdam, ss. 179-217.

Tekeli, İlhan, Selim İlkin; A. Aksoy ve Yakup Kepenek, 1982. *Türkiye ’de Sanayi Kesiminde Yoğunlaşma*, Ekonomist Yayınevi.

Türel, Oktar, 1993. Ekonomik Büyüme, İstihdam ve Sendikalar: Uzun Döneme Bakış, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt.20, Sayı.1-2, ss.229-250.

Yeldan Erinç ve Ahmet H. Köse, Ocak 1996. Türkiye Ekonomisinde Sektörel İşgücü İstihdamı ve Ücret Yapısı Üzerine Bir Deneme,

- Yeldan Erinç, Ahmet Köse**, 1998. Makroekonomik Politikalar Açısından Türk Emek Piyasasının Çözümlemesi.
- Yeldan, Erinç**, 1994. The Economic Structure of Power in Turkey, 1980-1990: Prices, Growth and Accumulation, Şenses (Ed.), *Industrialization Experience of Turkey in The 1980's*, Greenwood Press.
- Yeldan Erinç**, 1996. Türkiye Ekonomisinde Krizin Oluşumu, 1990-1993: Bir Genel Denge Analizi.
- Yeldan, Erinç ve diğerleri**, Dynamics of Growth, Accumulation and Distribution in the Post-1980 Turkish Economy (1998), *URPE at ASSA Meetings*, January 3-5, New York City.
- Yeldan, Erinç ve Ebru Voyvoda**, 1999. Patterns of Productivity Growth and the Wage Cycle Turkish Manufacturing, *Metu International Conference on Economics*, October, Ankara.
- Yeldan, Erinç**, 2000. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Üretim, Birikim ve Bölüşüm İlişkilerine Toplu Bir Bakış, *Petrol-İş Sendikası, 1997/99 Yıllığı*, İstanbul
- Yeldan, Erinç ve Ebru Voyvoda** 1999. Türk İmalat Sanayiinde İşgücü Üretkenliği ve Ücretlerin Gelişimi, *Türk-İş '99 Yıllığı-II*, Türk-İş Yayınları, Ankara.
- Yeldan Erinç, Metin Kıvılcım, Voyvoda Ebru**, 2000. On the Patterns of Trade Liberalization, Oligopolistic Concentration and Profitability, *Annual Conference of the Economic Research Forum*, October, Amman.
- Yeldan Erinç, Metin Kıvılcım, Voyvoda Ebru**, 1999. Dynamics of Macroeconomic Adjustment in a Globalized Developing Economy, *Gazi University Conference on The Anatomy of the Crisis*, July.
- Yeldan Erinç, Cizre-Sakallıoğlu Ümit**, 1999. Dynamics of Macroeconomic Disequilibrium and Inflation in Turkey, September.
- Yentürk, Nurhan**, 1997. *Türk İmalat Sanayiinde Ücretler, İstihdam ve Birikim*, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul.
- Yentürk, Nurhan**, 1999. Türk imalat Sanayiinde ücretler, istihdam ve birikim, *Türk-İş '99 Yıllığı-II*, Türk-İş Yayınları, Ankara.
- Yentürk, Nurhan ve Özlem Onaran** (1999). Do Wages Stimulate Investments? An Analysis of the Relationship Between Wages and Investments in the Turkish Manufacturing Industry. *İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Mühendisliği Tartışma Yazıları*, No.99/11, Aralık.